

NJ-XXIV
B-44

VLASTIVĚDNÝ SBORNÍK
OKRESU NOVÝ JIČÍN

SVAZEK **15**

OD OSVOBOZENÍ SOVĚTSKOU ARMÁDOU V KVĚTNU 1945 K SOCIALISTICKÉ PŘÍTOMNOSTI OKRESU NOVÝ JIČÍN

Vítězství Sovětského svazu nad německým fašismem v II. světové válce je po Velké říjnové socialistické revoluci nejvýznamnější událostí nejnovějších dějin. Toto historické vítězství má trvalý dějinný význam především pro naše národy, jimž po letech fašistické okupace a poroby přineslo obnovení národní svobody a státní suverenity. Vytvořilo s národně osvobozeným bojem našeho lidu podmínky pro vítězství naší národní a demokratické revoluce a pro vstup naší země na cestu pokrokového společenského vývoje. A tak nezapomenutelné květnové dny roku 1945 s osvobozením naší země slavnou Sovětskou armádou otevřely v naší zemi cestu společenskému pokroku, který vyústil v únoru 1948 pod vedením KSČ v historické vítězství naší dělnické třídy a pracujícího lidu nad buržoazií. Únorovým vítězstvím začala v našem státě éra budování socialistického společenského řádu, nastal vývoj k naší socialistické přítomnosti, který učinil Československou socialistickou republiku nedílnou součástí světové socialistické soustavy a postavil ji po boku Sovětského svazu do čela světového pokroku.

Květnové dny před 30 lety znamenaly počátek nového vývoje i pro náš okres, který byl osvobozen ve dnech 28. dubna až 7. května hrdiným bojem vojsk 4. ukrajinského frontu Sovětské armády, která vítěznou ostravskou operací a osvobozením Prahy ukončila své osvoboditelské dílo na území našeho státu. S nepopsatelným nadšením a radostí vítalo české obyvatelstvo našeho okresu své osvoboditele. S pietou a s bolestí v srdcích byli pohřbeni padlí sovětští hrdinové, jejichž jména nikdy nezapomeneme. Po dnech radosti a štěstí ze znovunabyté národní svobody přichází doba nadšené a houževnaté práce při obnově a výstavbě osvobozeného státu, v němž díky naší vítězné národní a demokratické revoluci začal od samého začátku osvobození sehrávat rozhodující úlohu náš pracující lid. A ten si nepřál návrat ke kapitalistickým poměrům bývalé buržoazní republiky. V souladu s politickou linií KSČ a Košického vládního programu jsou ustavovány a ujímají se moci v našem okrese národní výbory jako revoluční orgány lidové moci. V květnu 1945 byl ustaven Okresní národní výbor v Novém Jičíně, jenž se ujal jako reprezentant nové státní moci správy v našem okrese. Před národními výbory, v nichž prvořadou úlohu při prosazování demokratických zásad Košického vládního programu od počátku sehrávali komunisté, stály od prvních dnů osvobození mimořádně náročné úkoly. Mezi předními bylo nastolení demokratické správy a pořádku, odstranění válečných škod na komunikacích a veřejných budovách, zajištění zásobování, obnovení průmyslové a zemědělské výroby, dopravy, služeb a zdravotní péče.

Na první straně obálky:

Zdeněk Němeček: Památník osvobození
v Klímkovicích

Foto Stanislav Sindler

Na čtvrté straně obálky:

Karel Vašut: Památník osvobození
v Kopřivnici

Foto Jiří Klučka

V neuvěřitelně krátké době se podařilo národním výborům za obětavé pomoci obyvatelstva obnovit v městech a obcích základní životní podmínky a přistoupit k tak náročným úkolům, jako byla obnova bytového fondu, školních a kulturních zařízení a postupné osídlení bývalých německých měst a obcí okresu českým obyvatelstvem.

KSC, která již tehdy stála v čele revolučních a demokratických přeměn v naší společnosti, se stala ve volbách do Ústavodárného shromáždění v květnu 1946 nejsilnější politickou stranou i v našem okrese. Její politika pak významným způsobem ovlivňovala jeho další politický vývoj.

Od osvobození a historického Únorového vítězství zaznamenal náš okres ve všech oblastech života takový vzestup a rozvoj, jako nikdy předtím. Svým moderním průmyslem, produktivní zemědělskou velkovýrobou, rozsáhlou bytovou výstavbou, rozvojem dopravy, obchodní sítě a služeb, svým socialistickým školstvím a celkovou kulturní a životní úrovní se náš okres zařadil mezi přední v Severomoravském kraji. Mimořádné významných výsledků se podařilo dosáhnout zvláště v posledních letech po překonání krizových let 1968/69 naplňováním volebních programů NF a širokou iniciativou občanů.

Volební program NF na léta 1971—1975 ve výši 2 miliard 224 milionů korun byl k 30. výročí osvobození v hodnotovém vyjádření překročen o 566,400.000 Kčs. Rovněž závazky k volebnímu programu NF ve výši 762,516.000 Kčs byly překročeny o 30 milionů Kčs.

Dosažené výsledky nás zavazují k ještě většímu úsilí, aby se náš okres i v letech příštích ještě výrazněji podílel na dalším rozvoji a rozkvětu naší krásné socialistické vlasti.

Milan Tomančák, předseda ONV v Novém Jičíně.

Z HISTORIE NÁRODNĚ OSVOBOZENÉHO BOJE O OSVOBOZENÍ OKRESU NOVÝ JIČÍN SOVĚTSKOU ARMÁDOU V ROCE 1945

Květoslav Kadlčík

Okres Nový Jičín je od počátků rozvoje těžby uhlí a průmyslu v Ostravě součástí Ostravska. Okresem novojičínským, který se rozprostírá v důležitém dopravním území Moravské brány, probíhají významné komunikační tepny na Ostravu, která je nejen důležitým ekonomickým centrem, ale i dopravním uzlem. Severovýchodní část Novojičínska sousedí přímo s ostravskou aglomerací a má přímý komunikační spád do Ostravy. Prato byly osvobozovací boje o Novojičínsko neoddelitelnou součástí bojů o Ostravu a Ostravsko.

Dnešní území okresu Nový Jičín bylo po 10. říjnu 1938 podle mnichovské dohody okupováno (až na Frenštátsko a jižní část bývalého okresu Nový Jičín) nacistickým vojskem. Po 14.—15. březnu 1939 se Frenštátsko a jižní obce bývalého Novojičínska staly součástí protektorátu Čechy a Morava. Protože mnichovským diktátem byla do říše začleněna řada českých a národnostně smíšených obcí s českými menšinami, začali nacisté ihned uskutečňovat svůj zločinný plán likvidace práv českého národa a české národní kultury. Přitom postupovali v landrátu Bílovec mnohem tvrději než v landrátu Nový Jičín. Podle nacistického sčítání lidu byl bílovecký landrát „nejčeštějším“ ve správním obvodu vládního presidenta v Opavě, neboť vykazoval 62,2 % Čechů, zatímco v landrátu Nový Jičín bylo 35,4 % Čechů.¹⁾

Na dnešním Novojičínsku nacisté zrušili 29 českých státních menšinových obecných škol, 8 státních menšinových škol měšťanských (Nový Jičín 2, Sedlnice, Bílovec, Jistebník, Požaha, Fulnek, Heřmanice), 23 státních menšinových škol mateřských, učitelský ústav v Příboře a dvě reálná gymnasia (Příbor, Nový Jičín). Některé ze zrušených obecných škol, např. v Bílovci a Butovicích (dnes část Studénky), byly pětileté. Některé české školy v úplně českých obcích (Pustějov, Lukavec, Jilovec, Slatina) byly přeměněny na německé a v jiných českých obcích (Polanka n. O., Zbyslavice aj.) byly u českých škol zřízeny třídy německé. V roce 1940 bylo zrušeno 8 českých měšťanských škol veřejných v českých městech a obcích (Příbor 2, Kopřivnice 2, Štamberk, Hodslavice, Klímkovice, Studénka), takže v době nacistické okupace bylo na území dnešního okresu Nový Jičín zrušeno celkem 16 českých měšťanských škol.

Na dnešním území okresu bylo zrušeno 44 českých veřejných knihoven, z toho na Bílovecku, kde byla germanizace prováděna bezohledněji, 29 a na bývalém Novojičínsku 15.

V okrese bylo zrušeno 123 českých obchodů a živností, zejména hostinců, aby se Češi neměli kde scházet. Tento přehled není úplný, protože materiály nacisté zničili.²⁾

Pod nejrůznějšími záminkami vyhnali české majitele na Novojičínsku ze 247 zemědělských usedlostí a 209 rodinných domků. Z první pozemkové reformy předmnichovské CSR zkonfiskovali 34 zbytkových statků, které byly ve vlastnictví Čechů a vlastnictví 4200 drobných českých přidělců se 4020 ha půdy mělo být řešeno hromadně až po ukončení vítězné nacistické války.³⁾

Kromě toho nacisté v okrese zabavili 10 sokoloven, 4 dělnické dny a značný majetek spolků v tehdejších národnostně smíšených obcích dnešního okresu Nový Jičín. Jen v Butovicích zabavili 2 obytné domky a 5 stavebních míst Národní jednoty.⁴⁾

Český lid nepřijímal nacistická opatření, směřující k likvidaci práv českého národa, pasivně. Od začátku do konce okupace se české obyvatelstvo a němečtí antifašisté neustále střetávali s fašistickými okupanty. Tato živá fronta nacisty znepokojovala a nutila je věnovat jí stálou pozornost i značné síly. Zde se okupační moc střetávala s národně osvobodeneckým hnutím a protifašistickým hnutím odporu, které se vyvíjelo podle charakteru regionu. Významnou roli zde hrálo jeho specifikum politické a národnostní, zejména rozčlenění Ostravska po říjnu 1938 a březnu 1939. Tehdy zůstala, jak již bylo uvedeno, jižní část dnešního okresu Nový Jičín ve zbytku Československa a okupované české obce v této části okresu byly součástí kompaktního českého území. Proto usilovaly o připojení k okleštěné CSR. Z okupovaných českých měst (Příbor, Kopřivnice, Stramberk) a obcí byly posílány protesty, memoranda, byly tam organizovány podpisové akce, protestní manifestace, byla připravována protestní shromáždění českého lidu u příležitosti slíbeného příjezdu delimitační komise k vymezení hranic mezi pomnichovskou CSR a Německem. V Příboře, Kopřivnici, Stramberku manifestovalo několik tisíc českých lidí svůj odpor proti okupaci. Byly smazávány německé orientační nápisy, obyvatelé demonstrovali svůj nesouhlas s odstraněním českých nápisů. Okupační vojsko spolu s policií demonstrace rozehnalo a jejich organizátory zatkl.

Rozhořčenou vlnu odporu českého obyvatelstva vyvolalo uzavírání českých škol a jejich přeměna na školy německé v ryze českých vesnicích, zejména na Bílovecku.

Jiné podmínky byly na územích obsazených nacistickým vojskem v říjnu 1938, souvisejících s kompaktním nepřátelským německým obyvatelstvem, která byla přímo začleněna k říšské župě Sudety. Zde byla zahájena tvrdá a bezohledná opatření, směřující k likvidaci českého národního života. K odporu českého lidu na tomto území se připojovali i němečtí antifašisté, jak o tom svědčí německé plakáty a protifašistické nápisy. Na území Novojičínska nebylo oblastí, kde by po dobu okupace chyběl prvek živelného či organizovaného odporu. Jen v období od 15. října 1938 do 15. března 1939 bylo v okupované části dnešního Novojičínska uskutečněno 54 akcí odporu českého obyvatelstva, k jejichž likvidaci použili okupanti německé policie i vojska a uvěznilo desítky lidí obou národností.⁴⁾ Po 15. březnu se odpor českého lidu proti nacistické moci projevoval různými formami od akcí hospodářsko-politických až po ozbrojený boj, od pasivního odporu až po partyzánský boj a ozbrojené povstání.

Za odpor proti zločinnému nacistickému režimu bylo na území dnešního okresu uvězněno 660 občanů, z nichž bylo asi 229 komunistů nebo osob, které podporovaly KSC. Z těchto 229 komunistů bylo 61 komunistů německé národnosti, 59 z ilegální organizace v Odrách, z Příbora a z nejbližšího okolí bylo 57 komunistů, z Bílovice 45 a z Veřovic rovněž 45.⁵⁾ V letech 1939—1940 působila na Novojičínsku odbojová skupina „Obrana Slezska“, která byla prozrazena a její členové zatčeni.⁶⁾ Celkem bylo na území dnešního okresu Nový Jičín zatčeno 660 osob; popravami, ubitím, útrapami ve vězení a koncentračních táborech zahynulo 270 osob. Nejvíce bylo postiženo staré středisko českého kulturního života na Novojičínsku Příbor a jeho nejbližší okolí, neboť zde bylo zatčeno 228 osob, z nichž 109 zahynulo.

Náš lid nabyt přesvědčení, že nacismus může být zničen jen válkou. Po mnoha zklamaných nadějích, jež na počátku okupace a zejména při vypuknutí druhé světové války skládalo české obyvatelstvo v západní velmoci, nabývalo stále více místa přesvědčení, že jedině Sovětský svaz může porazit nacistické armády a osvobodit náš lid z nacistické poroby. Od porážky nacistických armád u Stalingradu vzhlíželo již české obyvatelstvo s nadějí na postupující Rudou armádu a začátkem roku 1945 s napětím sledovalo její boje směřující od Krakova do prostoru Ostravy.

Lid Československa nebyl jen trpným pozorovatelem ohromného zápasu na frontách, ale snažil se všemi prostředky přispět k porážce nenáviděného nacistického re-

žimu. Byly to nejen sabotáže v závodech a v dopravě, ale zejména aktivní boj s nacisty, ozbrojené povstání. Vedení KSC věnovalo veškerou péči především partyzánskému hnutí, které v době druhé světové války posilovalo všemi formami, zvláště ozbrojenými akcemi partyzánských skupin, viru lidových mas v konečné vítězství nad nepřítelem a svým vlivem a příkladem je zapojovalo do aktivního odporu proti okupantům.

Podmínky pro vznik partyzánského hnutí na území dnešního okresu Nový Jičín nebyly ve všech oblastech stejné. Nejvhodnější byly v jižní části okresu v oblasti Beskyd s kompaktním českým územím, které patřilo zčásti k protektorátu Čechy a Morava. V severní části okresu na území osídleném převážně německým obyvatelstvem se partyzánské hnutí nerozvinulo, i když ke konci války se v české části Bílovecko, v lesích okolo českých vesnic Kyjovic, Těškovice, Cavisova, Bitova, Zbyslavic a Slatiny, zdržovalo několik skupin, především utečenců z ruských zajateckých transportů, které tudy v lednu a únoru 1945 procházely. Byly to skupiny 3—8 osob z celkového počtu asi 26 lidí. Některé z nich měly i zbraně. Na Bílovecku se partyzánské skupiny začaly tvořit teprve v zimě a na jaře roku 1945. Jejich organizace byla v počátcích a nedospěla k sloučení pod společným velením. Se skupinami v lesích u Těškovic, Zbyslavic a Bitova udržoval styk Alfons Hoza z Těškovic, který jim obstarával potraviny.

Počátky partyzánského hnutí na Ostravsku a v Beskydech jsou zároveň počátkem partyzánského hnutí v českých zemích vůbec. Od okupace zbytku území CSR 15. března 1939 se v Beskydech objevovaly ozbrojené skupiny, avšak nešlo zde o skutečnou partyzánskou činnost, neboť ji nelze prokázat partyzánskými akcemi. Tyto ozbrojené skupinky se vytvářely z jednotlivců pronásledovaných gestapem a neměly žádnou organizační formu, již je charakterizován partyzánský oddíl. Byly proto velmi nepevné, a tím i neustále vystavené útokům gestapa a policie. Prvními cílevědomě založenými partyzánskými oddíly na Ostravsku a v Beskydách byl partyzánský oddíl „Jiskra“ (po smrti jeho zakladatele r. 1947 byl nazván „Jakub Bílek“), a partyzánský oddíl štramberské mládeže nazvaný „Štramberští partyzáni“. Oba partyzánské oddíly vyvíjely svou činnost i mimo dnešní okres Nový Jičín. Zejména působení oddílu „Jiskra“ do území okresu pouze zasahovalo.

Od jara 1939 začala skupina vydávat letáky a rozšiřovat je do okolí, zejména do Vítkovických železáren, kde nacházely největší ohlas. Činnost ilegální skupiny nezůstala gestapu utajena. Po několikaměsíčním úsilí se v druhé polovině roku 1939 podařilo přijít skupině na stopu. Přes zásah gestapa pokračovali jednotlivci nadále v odbojové činnosti, takže skupina se v průběhu roku 1940 opět stmelila. Těžce byla postižena v době heydrichiády, kdy bylo mnoho jejích členů a spolupracovníků z Brušperka, Fryčovic, Kateřinic, Trnávky a z jiných obcí, kam činnost organizace zasahovala, zatčeno. Ač byla skupina útoky gestapa těžce poškozena, vydávalo její vedení v době heydrichiády i po ní letáky a svolání, vyzývající Čechy k aktivnímu odporu proti okupantům. Tím organizace získala další spolupracovníky pro odbojovou činnost. Koncem léta 1942 se dostali do okolí Trnávky dva uprchlí sovětské zajatci, důstojníci Vladimír Alexejev a Viktor Komonov, kteří se do skupiny zapojili.

Už ke konci roku 1942 se vytvořila dvě střediska činnosti oddílů, první kolem Kunčiček u Bašky a Palkovic, druhé kolem Brušperku, Fryčovic, Staré Vsi, Trnávky a Kateřinic; to vedlo později v polovině roku 1944 k úplnému rozdělení oddílů na dvě části, které politicky ovlivňoval Jakub Bílek.

Od počátku roku 1943 začal oddíl vyvíjet skutečnou partyzánskou činnost. Všichni členové odešli ze svých domovů a zahájili partyzánský boj.⁸⁾

Druhým partyzánským oddílem, který tehdy na Ostravsku vznikl a jehož těžiště činnosti bylo na území dnešního okresu Nový Jičín, byli „Štramberští partyzáni“. Oddíl vznikl rovněž z ilegální práce KSC a zejména z odbojové činnosti štramberské mládeže. Štramberský odboj započal ihned po okupaci a hrála v něm významnou

rolí mládež, která byla zaměstnána v blízkých závodech v Kopivnici. Až do napadení Sovětského svazu nacistickým Německem byla podstatnou částí této skupiny drobná sabotáž a rozšiřování letáků prohlubujících důvěru v Sovětský svaz, tedy akce politicko-organizační. Od roku 1940 stál v čele ilegální organizace Alois Ledvína a Vladimír Rajnoch. Až do svého zatčení v únoru 1943 zaujímal Ledvína ve skupině významné postavení, měl zejména vliv politický. Práce skupiny se zaktivizovala po napadení Sovětského svazu fašistickým Německem. Mladí komsomolci konali tajné schůze v závodech, v přírodě i v bytech některých členů. Zabývali se na nich změnou dosavadní ilegální práce a otázkou aktivního boje. Prvním krokem k organizačnímu a politickému zpevnění skupiny bylo založení ilegální mládežnické organizace „Revoluční komunistická mládež“ v únoru 1942. Organizace se rozdělila na několik skupin a v červnu 1942 začala budovat pod mostem přes Sedlničku bunkr, který byl dokončen ke konci roku 1942. V organizačně-politické práci skupina nadále rozšiřovala letáky a ilegální komunistický tisk a vybírala příspěvky na podporu lidí postižených nacistickým terorem. Ilegální tisk (Rudé právo, Pravda) skupina přebírala od ústředí KSČ v Ostravě, s nímž štramberská mládež navázala spojení koncem léta 1942.

Dne 18. února 1943 byly ve Štramberku vojskem, četníky a gestapem obsazeny všechny ulice v městě a v městské čtvrti Koziny. Mnoho mladých lidí bylo zatčeno, avšak některým se podařilo uprchnout a ještě v únoru 1943 založili partyzánský oddíl s názvem „Štramberští partyzáni“.⁹⁾

V těžkých podmínkách začala druhá etapa činnosti obou partyzánských skupin: „Jiskry“, která svou činností zasahovala do východní části okresu Nový Jičín a „Štramberských partyzánů“, kteří vyvíjeli odbojovou činnost převážně v jižní části dnešního Novojičínska. Hlavním organizátorem partyzánského hnutí byla KSČ, jejímž přičiněním se národně osvobozenecký boj dostával po stalingradském vítězství Sovětské armády začátkem roku 1943 k vyššímu stupni i v našem kraji.

Od února 1943 prováděl nejintenzivnější činnost oddíl „Jiskra“, který cvičil mladé lidi a získával v okolních vesnicích spolupracovníky, bez jejichž pomoci by nemohl pracovat, rozšiřovat letáky, získávat šatstvo, potraviny a zejména zbraně. Na jaře 1943 měl již 18 pušek a pistole. Oddíl prováděl drobné rušivé akce jako přestřihování telefonních drátů, poškozování cest, mostů, vodovodních potrubí, hlavně však poškozování autobusů dopravujících dělníky z venkova do závodů.

Gestapo nasazovalo konfidenty, podnikalo zstrašovací akce. 3. října 1943 bylo pověšeno 5 osob na místě vykojení vlaku u Liskovce. Současně dostaly partyzánské obce Brušperk, Trnávka, St. Ves, Fryčovice a Kateřinice poslední výstrahu, že v případě zastřelení anebo přepadení Němce v jejich okolí budou obce nemilosrdně srovnány se zemí a obyvatelstvo postříleno.

Po zásahu gestapa a po útěku ze Štramberka v únoru 1943 se partyzáni skrývali v Padolí ve Veřovských horách, kde si u pramenů říčky Jičinky vykopali bunkr, v němž se zdržovali až do 28. dubna 1943. Po varování Zdeňkem Hyklem okamžitě bunkr opustili, dvě hodiny před příchodem německého vojska a gestapa. Zdržovali se pak na příkrém svahu Staška nad Bordovicemi.

15. července byli do skupiny získáni 3 sovětské občane (2 muži a 1 žena), kteří byli při útěku z Německa zadrženi železničním zřízencem na trati mezi Veřovicemi a Frenštátem. Bojovali pak se skupinou až do konce války. Zesílená činnost organizace nešla pozornosti gestapa, které začalo s vojskem pročesávat lesy, takže „Štramberské partyzáni“ museli opustit Stašek a přemístit se do Zuberských hor. Po dvou dnech však museli ustoupit k Mořkovu a dále až ke Štramberku. Zde se dva dny skrývali v kostelíku sv. Kateřiny, pak se přemístili do staré továrny na kachle v Příboře, kde si za pomoci Lupačovy rodiny vybudovali skrýš. 21. července 1943 byli zde po předcházející zradě napadeni 12–14 gestapáky a po přestřelce, při níž byli 3 členové gestapa zraněni, se jim podařilo uniknout do blízkého lesa. Po této srážce se

usadili nad Křhovou, kde se k nim 24. července připojil Jaroslav Halamík s Oldřichem Sochou, kterým bylo gestapo na stopě. 3. srpna 1943 složili všichni členové skupiny partyzánskou přísahu do rukou nově zvoleného velitele Jaroslava Jaška. V květnu 1944 se „Štramberské partyzáni“ opět soustředili, aby pokračovali v boji proti okupantům. Sešli se všichni kromě Vladimíra Rajnocha a Josefa Stanislava, kteří odešli po marném úsilí navázat spojení s oddílem do Oderských hor a u Spálova založili menší partyzánskou jednotku. Okolí Spálova, tvořící český ostrůvek, je důkazem skutečnosti, že partyzánské hnutí nemělo podmínky v německém prostředí, jaké tehdy bylo v této části Novojičínska. Štramberské partyzáni se po svém shromáždění usadili trvale v Zuberských horách, kde si v létě 1944 vybudovali 3 bunkry. V nich skupina přebývala až do spojení s oddílem N. Kuzmína (březen 1945), který patřil do partyz. oddílu „Za vlast“.¹⁰⁾

Mimo nejaktivnější skupinu „Štramberských partyzánů“, kteří působili v jižní části dnešního Novojičínska, a partyzánskou skupinu „Jiskra“, která pracovala ve východní části okresu, se v létě 1943 z uprchlých komunistů z Rybí a Libhoště utvořila další partyzánská skupina, kterou vedl německý komunist a Alfred Barabáš a po jeho smrti Josef Senk. V lednu 1945 skupina ukryla ve svých skrýších v lesích 20 sovětských zajatců, uprchlých z transportů.

V roce 1943 se na Veřovském Javorníku usadila parašutistická skupina sovětských zpravodajů, kterou podporovali občané z Bordovic. Polský partyzán Czesław Bilinski získal v obci Lichnově spolupracovníky, kteří si vybudovali úkryt v Hůrce pod Strážkou. Vludil se mezi ně vlasovec-zběh a jeho zradou byla celá skupina zatčena. Menší skupina partyzánů se vytvořila v Drnholci nad Lubinou (dnes Lubina 1), kde ukrajinský učitel L. Beličko společně s partyzány přepadl četnickou stanici a německé vojáky.¹¹⁾ Část skupiny „Štramberské partyzáni“, k nimž patřil i Oldřich Tománek z Hartů, se 10. října 1943 po dočasném rozchodu ukryla v Hartech, kde na usedlosti Adolfiny Tománkové vybudovala dva bunkry. V lednu 1945 přibyl k této skupině Rakušan dr. Walter Immergut, který uprchl z transportu vězňů, a 4 sovětské zajatci. Zradou konfidenta Reclika byl Oldřich Tománek ve Vítkovicích zatčen, avšak podařilo se mu uprchnout a včas varovat partyzány v Hartech. Hartské skupině se podařilo zásluhou pomocníků převést přes 30 sovětských zajatců do Beskyd.

V jižní části okresu působila také odbojová skupina „R 3“, jejímž členem byl generál Braun z Trojonovic u Frenštátu. Jeho krycí jméno bylo „Oravský“. Od konce listopadu 1944, kdy zpravodajská skupina kapitána Rudé armády Nimiščenka-Belavého navázala spojení s generálem Braunem a s odbojovou skupinou „Plukovník Jindra“, byla výzvědná činnost rozšířena a poskytovala cenné zprávy veliteli 1. ukrajinského frontu. Slovenské národní povstání, které vyrostlo ze širokého partyzánského hnutí, mělo v blízkých Beskydách a na Ostravsku široký ohlas. Mnoho mužů se přidávalo k partyzánům a za pomoci horalů přecházeli na Slovensko.

Na začátku roku 1945 se fašistické Německo ocitlo v důsledku grandiózních vojenských operací roku 1944 na prahu porážky. Německo si bylo vědomo prakticky již prohrané války, proto chtělo úpornou obranou, zejména na východní frontě, co nejvíce válku prodloužit a prakticky využít rozporů v protifašistické koalici, eventuálně ji rozbít, neboť tak by mělo šanci zachránit se před bezpodmínečnou kapitulací.

Velení nacistických armád bylo rychlým postupem sovětské ofenzivy před Ostravou vyvedeno z míry, neboť Ostravsko bylo poslední průmyslovou oblastí, která fašistickému Německu zůstala. Začátkem února ztratilo totiž Německo postupem levého křídla 1. ukrajinského frontu před Rybníkem, Ratibořem a Kozlím v podstatě rozhodující část hornoslezské průmyslové oblasti.

První pokus 4. ukrajinského frontu o průlom k Ostravě byl zahájen 1. února 1945 útokem 38. armády a 1. gardové armády na Bielsko a Żywiec, ležící na nejkratších směrech k Ostravě a Českému Těšínu. Útok narazil na úpornou obranu nacistů, vybudovanou ve vhodném terénu jako systém pevností (až 25 na jeden kilometr ve 4 ob-

ranných pásmech). Sovětská vojska postupovala krok za krokem na západ a 12. února se zmocnila terénu v prostoru Żywiec.

15. února obnovila proto vojska 38. armády a 1. gardové armády útočnou činnost. Úporné boje se rozpoutaly v prostoru Strumień a Żywiec, avšak divizím 38. armády se podařilo jen nepatrně zlepšit svá postavení a 1. gardová armáda postoupila za 4 dny bojů jen o 4 km. Do zahájení ostravské operace se německým silám podařilo vybudovat obranný systém sestávající z pěti pásem, který dosahoval hloubky 40–50 km a v jehož týlu ležela jedna ze dvou moravských pevností—Olomouc. Německé velení kladlo velký důraz jednak na vlastní obranu ostravské důlní a průmyslové oblasti, jednak na neprodyšné uzavření Moravské brány jako nejhodnější a nejpravděpodobnější vstupní brány sovětských vojsk do českomoravského prostoru. Na systém stálých opevnění navazovala jižně od Ostravy tři pásma polních opevnění, každé 2–3 km hluboké. Třetí pásmo vedlo od Ostravy na jihozápad po západním — respektive severozápadním — břehu Odry přes Jistebník, Studénku, Suchdol n. O. ke Kunčicím u Hranic na Moravě. U Suchdolu n. O. se na ně napojovala obranná linie, opřená dále na jihu o Nový Jičín, Valašské Meziříčí, Vsetín a Valašské Klobouky.

Boje před Ostravou byly zahájeny 10. března 1945. Po silné dělostřelecké přípravě sovětské jednotky zaútočily, avšak ihned se rozpoutaly úporné boje, zejména v prostoru Strumień, tedy ve směru hlavního úderu 38. armády. Tvrdě se zápolilo o každý opěrný bod, zákop, kryt, doslova o každý metr půdy. Operace nabyla ihned po svém zahájení vleklého charakteru, neboť 38. armáda postoupila prvního dne bojů jen o 2–4 km a 1. gardová armáda až o 9 km. Nepřítel urychleně přisunoval na ohrožené úseky fronty další síly. Do úseku ohroženého průlomem soustředil 7 divizí, z nichž 2 tankové, které měly k dispozici 160 tanků a samohybných děl. Sovětské jednotky obnovily útok 11. března 1945, avšak Němcům se za pomoci tanků a samohybných děl i obrněného vlaku podařilo sovětský postup zastavit. Charakter bojů se změnil ani v následujících dnech, neboť Němci přisunuli na frontu 715. pěší divizi z Itálie a ze zálohy 16. tankovou divizi. Ukázalo se, že nacisté chtějí bránit a držet ostravský prostor co nejdéle, i za cenu oslabení svých vojsk na sousedních, rovněž důležitých úsecích fronty. Přisunováním sil a prostředků změnil poměr sil ve svůj prospěch, zejména pokud jde o tanky a samohybná děla.

Útočná operace, která měla trvat 8 dní a přivést sovětská vojska hluboko na moravské a české území, stala se operací vleklou. Teprve po osmi týdnech tvrdých bojů na přístupu k Ostravě se podařilo dosáhnout stanoveného cíle. Po operaci o s t r a v k é musela být naplánována a provedena ještě operace pražská.

V druhém údobí bojů o Ostravsko využil velitel 4. ukrajinského frontu úspěchů levého křídla 1. ukrajinského frontu, jehož armády přešly 15. března 1945 do útoku na ratibořském směru, prolomily německé postavení do hloubky a dne 17. března 1945 propukly boje o jednu z hlavních bašt německé obrany v Horním Slezsku. V následujících dnech bylo obklíčeno několik německých divizí jihozápadně od Opole. Aby využil úspěchů sil 1. ukrajinského frontu, přenesl velitel 4. ukrajinského frontu generálplukovník Petrov hlavní útočné úsilí frontu na pravé křídlo, na směr Zory-Wodzislaw-Opava. Útočnou činnost směrem na Ostravu zahájila 22. března 1945 1. gardová armáda generálplukovníka Grečka v prostoru Zebrzydowice-Karviná. Německé velení, překvapené náhlou sovětskou akcí, odvolalo z útočného pásma 38. armády německou 8. a 16. tankovou divizi a přesunulo je proti 1. gardové armádě. Dne 24. března 1945 zahájila 38. armáda útok na Zory a přes těžký zaminovaný a bahnitý terén postoupila prvního dne o 4–7 km do hloubky v šíři 6 km. Útok úspěšně postupoval i 25. a 26. března a situace německých vojsk ve směru Wodzislaw-Ostrava se stávala krajně napjatou.

V druhém období ostravské operace, ke konci března a v první polovině dubna, byl zasazen úder německým silám na levém křídle 4. ukrajinského frontu 18. armádou na severním Slovensku. Nepřítel, který soustředil svou pozornost a síly v ostravském

směru, měl být rozptýlen a pokud možno přinucen přesunout část sil z prostoru před Ostravou na severoslovenský úsek fronty. Útok 18. armády zahájený 28. března 1945 byl zpočátku velmi úspěšný, neboť sovětské jednotky postoupily o 10 až 13 km.

Sovětské armádě pomáhaly při osvobozovacích bojích zejména partyzánské skupiny.

Na Ostravsku vyvíjela od září 1944 v Beskydech významnou činnost „I. československá partyzánská brigáda Jana Žižky z Trocnova“, která přešla ze Slovenska na moravsko-slezské pohraničí, aby zorganizovala silné partyzánské hnutí. Hlavní formou odbojové činnosti byla činnost diverzní a zpravodajská a přímá bojová činnost proti menším německým silám, bezpečnostním i vojenským.

Hlavním objektem partyzánských akcí v závěrečné etapě války se stala doprava, která v operačním zázemí německých armád, jímž se Ostravsko stalo již v listopadu 1944, měla pro udržení fronty rozhodující význam. „Štramberská partyzánská“ přerušili v lednu 1945 telefonní spojení mezi Frenštátem p. Radhoštěm a Veřovicemi.¹²⁾ Provedli diverzní akci na trati Studénka — Ostrava. Akce se zúčastnilo 7 partyzánů, jejím cílem bylo přerušit železniční dopravu mezi Studénkou a Jistebníkem. Při kladení nálože byli partyzáni překvapeni dvoučlennou německou hlídkou. Při přestřelce byl zabit jeden německý voják, druhý byl zraněn. Podařilo se mu však uprchnout a přivolat posilu. Z obou náloží vybuchla jen jedna, která lehce poškodila trať.¹³⁾ V noci 19. října 1944 ostřelovali partyzáni oddíl „Jiskra“ pod vedením Vladimíra Alexejeva z pušek a automatů německý transport s vojskem mezi stanicemi Polanka-Svinov. V měsíci únoru 1945 ostřelovali partyzáni této skupiny mezi Košatkou a Jistebníkem vojenský transport směřující k frontě. K prudké přestřelce mezi partyzány Alexejeva a německým vojskem došlo v noci 25. března 1945, kdy oddíl napadl mezi Mošnovem a Příborem vojenskou autokolonu.

V závěrečných dnech okupace zasáhla účinně zpravodajská partyzánská skupina vedená podplukovníkem RA Anatoljem, která se zdržovala v lesích u Mařkova. Časné ráno 3. května vyhodili partyzáni této skupiny ve spojení se „Štramberskými partyzány“ vlak mezi Mařkovem a Hodslavicemi na trati Ostrava-Kojetín.¹⁴⁾

Třetí období ostravské operace bylo zahájeno 15. dubna 1945 a probíhalo za zcela nové strategické situace.

Závěrečným přípravám rozhodujícího třetího údobí ostravské operace věnovalo velení 4. ukrajinského frontu mimořádnou pozornost. Především se podařilo dosáhnout potřebné převahy živé síly a bojové techniky nad nepřítelem.

15. dubna zahájily armády generála Jeremenka útok na celém úseku sovětsko-německé fronty na Ostravsku, a to od severozápadu, severu i východu. Útok proběhl ve dvou etapách. První etapa trvala od 15. do 23. dubna. Sovětská vojska a s nimi bojující československé jednotky se těžce, avšak neúspěšně probíjely k řece Opavě, na několika místech ji překročily a zahájily boje o stálá opevnění jižně od ní. Přímo na ostravském směru došla sovětská vojska k vnějšímu, silně opevněnému obrannému pásmu Ostravy a zahájila boje na bližších přístupu k městu. Druhá etapa trvala od 24. respektive 26. do 30. dubna. Vojska 4. ukrajinského frontu prolomila na několika úzkých směrech německé pásmo stálých opevnění jižně od řeky Opavy a po závěrečném úderu na Ostravu od západu, severozápadu i severu osvobodila po úporném boji 30. dubna město.

60. armáda narazila od zahájení útoku 15. dubna 1945 na velmi silný odpor nepřítele, který podnikal neustálé protiútoky. Přes zbesilý odpor se do 19. dubna zmocnily sovětské jednotky Oldříšova, Štěpánkovic, města Kravaň, v jejichž prostoru překročily řeku Opavu, zmocnily se železniční stanice Štítiny a postupovaly jednak ke Štítině, jednak podél jižního břehu Opavy na Opavu. 19. dubna se sovětské tankové a střelecké jednotky zmocnily Velkých Hoštic a Komárova a stanuly 1,5–2 km od bran Opavy. Ve stejně úporných bojích špela k Opavě sovětská vojska od severových-

chodu přes Pusté Jakartice a Chlebičov. Německá vojska bojovala sveřepě na přístupu k Opavě, neboť ztratit přístupy k městu a Opavu samotnou znamenalo otevřít sovětským divizím jednu z důležitých vstupních bran na Moravu. 20. dubna 1945 byly osvobozeny Nové Sedlnice a bojovalo se o Suché Lazce v pevnostním pásmu jižně od řeky Opavy. 21. dubna se rozvíjel útok na Opavu od východu z Komárova, jednak směrem na jihozápad na Raduň a sovětská vojska se zmocnila průmyslových objektů mezi Komárovem a Kylešovicemi. O Raduň se rozpoutaly velmi tuhé boje, neboť fašisté sem stáhli silné jednotky (horské myslivce, jednotky SS a jednotky polních četníků). Do večera 21. dubna byla Raduň osvobozena a Němci za stálých bojů ustupovali na jih směrem na Vršovice. Úporné boje zuřily nadále v raduňských lesích, u Vršovic a v lesích před Podvihovem, v blízkosti hranic dnešního okresu Nový Jičín. 21. dubna 1945 zahájila sovětská vojska přímý útok na Opavu a postoupila přes tvrdošíjný odpor až do severovýchodního předměstí Opavy, Kateřinek. Dne 22. dubna byl zahájen rozhodující útok na Opavu ze severovýchodu přes Kateřinky a z východu od Komárova a Kylešovic. Ve městě zuřily urputné boje o každý blok, o každou ulici. Po krátkých, avšak prudkých bojích od jihovýchodního předměstí Opavy Kylešovic zaválly 23. dubna 1945 nad Opavou rudé a československé prapory.¹⁵⁾

Útok 60. armády na Opavu probíhal v těsné spojitosti s útokem 38. armády, která v ostravském směru zahájila 15. dubna 1945 průlom mezi Rohovem a Krzanowicemi a byla toho dne nejúspěšnější armádou 4. ukrajinského frontu, neboť prolomila nepřátelskou obranu v šířce 15 km a do hloubky 7 km.

V bojích od 15. do 23. dubna 1945 bylo silně narušeno pásmo stálých opevnění, zejména ve směrech Mokré Lazce-Hrabyně a Chabišov-Těškovice. Nepřítel v něm stále držel důležité opěrné body, především prostor Hrabyně a tzv. Smolkovskou tvrz, a bránil sovětským vojskům a československým tankovým jednotkám v rychlejší rozvíjení útoku nejen na jihovýchod k Ostravě, ale i na jih a jihozápad, na hlavní komunikační trasy z Ostravy a ostravského prostoru do nitra Moravy.¹⁶⁾

K urychlené likvidaci sil německé 1. tankové armády v prostoru Ostravy rozhodl velitel 4. ukrajinského frontu generál armády Jeremenko, že jeho vojska zasadí nepříteli řadu úderů na úzkých úsecích fronty severozápadně a severně od Ostravy silami 60., 38. armády a 1. gardové armády. Tak mělo být německé seskupení rozděleno na izolované části a postupně zničeno. Ostrava měla být ovládnuta obchvatným manévrem od západu, aby se zabránilo jejímu zničení.

Dne 26. dubna 1945 byl zahájen rozhodující útok na Ostravu. V pásmu 60. armády neutichly boje ani do 23. dubna. Během 23. a 24. dubna 1945 se podařilo vojskům 60. armády postoupit o 5–6 km. Po obdržení nové operační směrnice pro fázi přímého útoku na Ostravu dne 24. dubna 1945 se v noci na 25. dubna přeskupila 60. armáda tak, aby ráno mohla hlavními silami udeřit z prostoru Branka, Chvalikovic, Vršovice na Fulnek a Bílovec.

Už v noci na 25. dubna 1945 osvobodily sovětské jednotky nočním útokem Bohučovice, Komárovské chaloupky a Podvihov, avšak ve směru Podolí, Jakubčovice, Pustá Polom se sovětským jednotkám nepodařilo proti zoufalé obraně Němců postoupit více než 1–1,5 km. Aby ještě více zdůraznil význam rychlého proniknutí na týlové komunikace nepřítel v Moravské bráně, přidělil velitel 4. ukrajinského frontu 30. armádě generálplukovníka Kuročkina další 3. horský střelecký sbor generálmajora Vedenina, který byl před 2 dny stažen od Bohumína, a přidal mu ještě 322. střeleckou divizi 15. střeleckého sboru. Navíc přitom obdržela 60. armáda 65. motostřeleckou brigádu a některé další posilové prostředky. Sbor byl neprodleně zasazen na směru hlavního úsilí 60. armády podél silnice z Opavy na Bílovec. V pozdních večerních hodinách 27. dubna 1945 prošly jednotky rychle lesy jižně od Podvihova a nepřerušily postup ani v noci. Využily překvapení nepřítel a jeho dezorientace a ráno 28. dubna osvobodily Hlubočec. Ještě téhož dne postoupily po

krátkém oddechu o 6 km a osvobodily Pustou Polom, Hrabství, Výchovnice a zahájily postup na Slatinu a Tísek. Fašistická vojska bránící bílovecký směr postupu sovětských vojsk byla vyvedena z rovnováhy, takže některá místa, např. Slatinu vůbec nehájila. Nepřítel se zoufale pokoušel zastavit postup sovětského horského sboru dělostřeleckými minometnými palbami a protiztečemi. Po dalším 2–3 km postupu ovládla 318. horská divize generálmajora Sladkova severozápadní část Staré Vsi u Bílovce až ke kostelu a 322. střelecká divize generálmajora Zubova Těškovice. Na cestě do Moravské brány stála již jen poslední překážka — opevněné město Bílovec. Fašisté byli rozhodnuti město bránit, protože představovalo důležitý bod jejich obrany v Moravské bráně. Kolem města byly vybudovány zákopy, na silnicích byly zřízeny protitankové zátarasy. Od 28. dubna ustupovaly německé kolony městem od Lubojat, Tisku a Staré Vsi. V té době dopadaly na Bílovec sovětské dělostřelecké granáty a na mnoha místech hořely budovy. Následujícího dne podniklo sovětské letectvo na město nálet. V ranních hodinách 30. dubna zdolaly sovětské jednotky poslední německý odpor před Bílovcem, dobyly dolní část Staré Vsi a zahájily od Lubojat, Tisku i Staré Vsi přímý útok na Bílovec.

Němci město tvrdě bránili, zejména dělostřelectvo silně ostřelovalo město z jeho jižní části z osady Labutě a návrší Cvrčku. Ve městě tak způsobili mnoho požárů, mimo jiné zapálili nádraží a zámek. Dopoledne vstoupily útvary 242. horské střelecké divize do severní části města a po krátkých bojích byl Bílovec v odpoledních hodinách osvobozen. Němci, vytlačeni z Bílovce, ostřelovali neustále město dělostřelectvem z prostoru Bílova a zapálili mnoho domů, zejména na Příkopní a Tkalcovské ulici a v jižní části čtvrti Radotín. V bojové přestávce 1. května 1945 zaútočili Němci od Bravinného a Labuti a snažili se zatlačit sovětské jednotky z města, avšak jejich protiútoky zůstaly bez úspěchu. Po osvobození Bílovce byla směrem na jih vyslána 65. motostřelecká brigáda plukovníka Sjukina a jeden prapor 322. střelecké divize spolu s tanky a samohybnými děly s úkolem přerušit trať Bohumín-Přerov v prostoru Studénka-nádraží a udržet tento prostor do příchodu hlavních sil 3. horského střeleckého sboru. Obce Studénka a Butovice byly osvobozeny v odpoledních hodinách 2. května 1945 postupem sovětských jednotek od Bílovce, Velkých Albrechtic a Bravantic.

Osvobozením Bílovce dovršily svazky 60. armády svou činnost v rámci útoku na Ostravu a při ničení ostravského seskupení nepřítel. Podle předchozích směrnic 4. ukrajinského frontu obrátila se 60. armáda na západ a zaútočila ve směru k Městu Libavé a Šternberku.

Osvobození Bílovce a tehdejšího bíloveckého okresu bylo vykoupeno 1455 padlými sovětskými vojáky a důstojníky. V bojích o město samotné padlo 38 rudoarmejců. Škody ve městě byly odhadnuty na 88 miliónů Kčs.¹⁷⁾

Vojska 38. armády zahájila závěrečný útok na Ostravu 28. dubna 1945. Prolomila německá obranná postavení jižně od Chabičova v úseku asi 3 km širokém a přes silné a neustálé protizteče nepřítel pronikla do jeho obrany 6 km a vlom rozšířila do konce dne až na 13 km. Dobyta Velkou Polom, ležící na hlavní komunikaci z Ostravy, z níž si Němci vytvořili důležitý opěrný bod. Za pomoci čs. tankistů a po těžké dělostřelecké přípravě obcházela sovětská pěchota Velkou Polom od východu a po jejím osvobození postupovala k Dolní Lhotě, Krásnému Polu a k Plesné v hlavním směru k obchvatu Ostravy. Směrem na Klimkovice byly nasazeny čs. tanky, které se zmocnily Dolní Lhoty a přefaly železniční trať Svinov-Dolní Lhota. Obec Čavisov, ležící na strmém kopci nad údolím Porubky, se jim však nepodařil obsadit. 3. tankový prapor čs. tankové brigády se proto stáhl k Dolní Lhotě, odkud ráno 27. dubna zaútočil na Čavisov, avšak nepřítel silnými protiztečemi od nádraží v Dolní Lhotě tento útok zastavil a donutil čsl. tankisty stáhnout se na jižní okraj Dolní Lhoty. 28. dubna byl útok na Čavisov zopakován, avšak teprve k večeru, při třetím útoku, dosáhly československé tanky se sovětskou pěchotou obce a očistily ji od nepřítel.

Tím byla cesta na Ostravu v tomto prostoru uvolněna. 29. dubna pokračovala vojska 38. armády v útoku na celé frontě, osvobodila Vřesinu (okres Nový Jičín) a v součinnosti se 60. armádou osvobodila Bitov a Tisek a dosáhla Lubojat. Na hlavním směru přes Klimkovice osvobodila Zbyslavice, osadu Mexiko, Svinov a železniční stanici Svinov (nyní Ostrava-Poruba). Sovětská 140. střelecká divize plukovníka Vlasyova s 1511. samohybným dělostřeleckým plukem překročila k večeru Odru u Zábřehu a dobyla malé předmostí na jejím východním břehu. Na těchto úspěších se významně podíleli českoslovenští tankisté. V noci na 29. dubna pokračovali s výsadkem 383. střeleckého pluku 121. střelecké divize plukovníka Drjachlina v pronásledování nepřítele. Za těžkých bojů se přesunuli lesem jižně od Čavisova, avšak posléze byly československé tanky se sovětskou pěchotou severozápadně od Hýlova zastaveny. Během 29. dubna podporovaly československé tanky palbou útoky sovětské pěchoty na Hýlov. Boje pokračovaly i v noci na 30. dubna. Teprve za svítání vyhnaly tanky nepřítele z Hýlova a se sovětskými střeleckými jednotkami postupovaly na Klimkovice a k 10. hodině došly na jejich západní okraj.¹⁸⁾

1. gardová armáda generálplukovníka Grečka musela na svém hlavním směru hlučinském a bohumínském překonat mohutné železobetonové pevnosti. Do 27. dubna 1945 došla sovětská vojska po těžkých bojích a za silných protiztečí nepřítele k hlavnímu pásmu německé obrany před Ostravou a 28. dubna se o ně rozhodly kruté boje. Sovětská vojska zničila nebo se zmocnila 24 těžkých a středních pevností a 10 pancéřových pevnůstek a vtrhla do Hlučína, který byl úplně očištěn od nepřítele teprve v noci na 29. dubna. 29. dubna byl k celkovému posílení útoku na nepřítele nasazen ještě 127. střelecký horský sbor generálmajora Žukova, jehož svazky se ve večerních hodinách probíjaly do Hošťálkovic a Bobrovníků, zatímco divize 107. střeleckého sboru zápolily jižně od Vrablovce a v jižní části Petřkovic. Tak i v pásmu 1. gardové armády bylo vše navozeno pro zahájení přímých bojů o Ostravu. Se sovětskými leteckými divizemi 8. letecké armády se s plným úspěchem zúčastnili bojů i českoslovenští letci.¹⁹⁾

Večer 29. dubna vydali velitelé 38. armády a 1. gardové armády poslední rozkazy k dobytí Ostravy.

Hlavní síly 38. armády překročily 30. dubna 1945 v ranních hodinách řeku Odru jižně od Svinova a zahájily již přímý útok na Ostravu. 1. čs. samostatná tanková brigáda byla stažena z prostoru Klimkovic a byla nasazena na směru hlavního úderu 38. armády přímo do bojů o Ostravu. V 10.30 hodin se její tanky soustředily severně od Hýlova a za stálých bojů se zbytky Němců v Porubě a ve Svinově přesunuly do prostoru jihozápadně od Zábřehu nad Odrou. Brigáda zde dostala nový úkol podporovat z tohoto prostoru útvary 128. gardové horské střelecké divize, přidělené 38. armádě. Po příjezdu československých tanků se sovětské pěchotě podařilo vytlačit nepřítele z obranných postavení u Svinova a překročit kolem 16 hod. řeku Odru jižně od Zábřehu. Československé tanky využily starého hlubokého úvozu železniční trati a dostaly se nečekaně a nepozorovaně do týlu nepřítele v Zábřehu nad Odrou a očistily jej od fašistů. Tanky, následovány sovětskou pěchotou, postupovaly do středu Ostravy a způsobily zmatek v řadách nacistických vojsk. Rychlým postupem sovětských jednotek 38. armády a 1. gardové armády byla Ostrava, důležitý opěrný bod nepřítele a velké průmyslové středisko Československa, po těžkých bojích na přístupech k městu dne 30. dubna 1945 osvobozena.²⁰⁾

Na pravém křídle 38. armády dobyly svazky 11. střeleckého sboru večer 30. dubna Velké Albrechtice, Bravantice, Josefovce a západní část Jistebníku, divize 52. střeleckého sboru osvobodily Klimkovice, Polanku nad Odrou a Výskovice.²¹⁾

Po ztrátě Ostravy a prostoru mezi Opavou a Ostravou, stejně i Žiliny začala německá 1. tanková armáda ustupovat z ostravské oblasti. Snažila se vyjít z hlubokého „pytle“, který se vytvářel v důsledku útoku pravého křídla 4. ukrajinského frontu

a útoku 2. ukrajinského frontu, jehož síly po předchozím osvobození Brna útočily od jihozápadu a jihu na Olomouc a byly od ní vzdáleny pouhých 30 km. Snahou sil obou frontů bylo spojit se v prostoru Olomouce, obklíčit a zničit síly německé 1. tankové armády.

V útočném pásmu 1. gardové armády mezi Moravskou Ostravou, Bohumínem, Fryštátem, Českým Těšínem a Třincem obchvacovala sovětská vojska velikým obloukem německé síly 1. tankové armády, která se zde až do 2. května úporně bránila. Zatím od jihovýchodu postupovaly od Turzovky ze Slovenska jednotky 18. armády. Německým silám 1. tankové armády v prostoru ostravsko-karvinsko-těšínském hrozilo obklíčení a zničení. 2. května byly důležité ústupové cesty na západ přerušeny a Němcům zbývaly jen méně hodnotné cesty na jihozápad a jih, zhruba ve směru Frýdlant nad Ostravicí.

V situaci, kdy svazky 1. gardové armády začaly pronikat k Frýdlantu nad Ostravicí od severu a svazky 18. armády od jihovýchodu od Čadce a Turzovky, vydal 3. května štáb 4. ukrajinského frontu dodatek k původnímu úkolu: maximálně urychlit postup na křídlech 1. gardové armády a 18. armády, spojit se v prostoru Frýdlantu nad Ostravicí a dovršit obklíčení karvinsko-těšínského seskupení nepřítele. Dne 3. května 1945 byla osvobozena Karviná, Třinec a Frýdek-Místek ve dnech 2.—4. května. Německá vojska se snažila udržet mezi Třincem a Frýdkem a dále pak v prostoru Frýdlantu nad Ostravicí koridor pro ústup. Proto probíhaly úporné boje u Dobré a Bašky v prostoru 1. gardové armády²²⁾ a boje svazků pravého křídla 18. armády, která postupovala na Staré Hamry a Frýdlant nad Ostravicí. Počínaje 4. květnem začaly zbytky německého karvinsko-těšínského seskupení spěšně ustupovat na západ na Příbor — Hranice na Moravě a Olomouc.

Sbory 60. armády zahájily pronásledování nepřítele ve směru Město Libava — Olomouc. 2. května 1945 dostal velitel armády příkaz vytvořit rychlou skupinu k rozvinutí útoku na linii Olomouc-Praha. Do 5. května došla vojska této armády na linii Moravský Beroun-Sternberk-Jestřábí-Velká Stělná. 38. armáda přeskupila po dokončení bojů v Ostravě své síly a začala nepřítele stíhat přes Klimkovice a dále oboustranně podél železniční tratě Bohumín-Přerov na Fulnek a k Novému Jičínu. K 5. květnu došly její střelecké sbory k Fulneku a k Příboru. V rámci 38. armády působili nadále českoslovenští tankisté. Jejich stroje dorazily po místních bojích u Nové a Staré Bělé, Krmelína, Staré Vsi nad Ondřejnicí, Petřvaldu, Mošnova, Sedlnic a odtud přes Butovice k Fulneku.²³⁾

1. gardová armáda zahájila po ústupu nepřítele z karvinsko-těšínského prostoru a po likvidaci jeho odporu v prostoru Bašky a Frýdku neprodleně jeho pronásledování přes Paskov a Frýdek-Místek na Příbor a Nový Jičín. 5. května postoupily střelecké sbory této armády o 9—15 km, osvobodily 36 obcí, mezi nimi se silami 18. armády Frýdlant nad Ostravicí, a došly bezprostředně před Příbor, západně od Dolního Sklepnova a do Kozlovic. 18. armáda útočila od Kysuckého Nového Mesta a Žiliny přes Kysucu a Váh dále na západ, překročila na široké frontě slovensko-moravské pomezí s jeho horskými hřbety, pravým křídlem udeřila do boku a týlu německých sil u Karviné a Těšína vstříc silám 1. gardové armády. Hlavními silami pak pokračovala na Valašské Meziříčí a Vsetín. Dne 5. května osvobodila Frenštát pod Radhoštěm.²⁴⁾

V této situaci skončila k 5. květnu 1945 ostravská operace a vojskům 4. ukrajinského frontu se definitivně otevřela cesta do českých zemí od severovýchodu tzv. Moravskou bránou. Sovětská vojska pak už nepříteli nedovolila zachytit se na dalších připravených obranných liniích a rychlými údery jej zaháněla ve směru na Olomouc a dále na Prahu.²⁵⁾

Závěrečná etapa osvobozování severní Moravy, a tím i Novojičínska, souvisí s další velkou operací svazů Rudé armády, zvanou pražská operace, která byla poslední významnou vojenskou operací na území Československa. Osvobodit zbytek Českoslo-

venska s hlavním městem Prahou znamenalo zničit poslední nacistické vojenské seskupení, které tvořila zejména vojska armádní skupiny Střed, která byla na začátku května 1945 největším a nejsilnějším seskupením německých armád.

Akcí měla uskutečnit mohutná obklíčovací operace vojska 1., 4. a 2. ukrajinského frontu. Pro nás je důležitá především úloha 4. ukrajinského frontu, který po ukončení tzv. ostravské operace osvobodil v následujících dnech i zbytek Novojičína.

Sily 4. ukrajinského frontu začaly okamžitě plnit nově přidělené úkoly, neboť nepřítel byl sice v bojích o Ostravu poražen, avšak v celém pásmu kladl sovětským vojskům tuhou odpor. Nejsilněji se bránil na směrech postupu 38. a 60. armády před Olomoucí, u Suchdolu nad Odrou, v Mankovicích a u Oder.

38. armáda po 4–6 km postupu vedla 6. května hlavními silami boj o Odry a o Mankovice západně od Suchdolu nad Odrou. V Odrách stačily ještě německé jednotky před svým ústupem zničit některé mosty.

Do večera 6. května došly sovětské jednotky k řece Odře, část se jich ihned přepravila na západní břeh a osvobodila podstatnou část města. Byly to zejména útvary 70. gardové střelecké divize plukovníka Srenddirenka a 183. divize generálmajora Vasilevského ze 101. střeleckého sboru generálporučíka Bondareva.²⁵⁾ 1. gardová armáda vyrazila dne 6. května ostře na západ a od Příbora a Palkovic postoupila o dalších 20 km. Osvobodila přitom 32 míst, mezi nimi zejména Příbor, Kopřivnici, Stramberk a pak Nový Jičín.

Příbor na hlavní komunikaci od Českého Těšína na Olomouc byl Němci už od ledna 1945 připravován k obraně. Byl zde vybudován celý komplex obranných zařízení jak na přístupech k městu, tak ve městě samotném. Pro rychlý ústup německých vojsk nebyla však obranná zařízení využita. Od konce dubna 1945 ustupovaly po tzv. „císařské silnici“ od Místku na Nový Jičín nepřetržitě kolony německého vojska. Tato hlavní komunikace se brzy dostala na dostřel sovětského dělostřelectva, proto se Němci snažili ustupovat také po některých komunikacích vedlejších, např. na Kopřivnici-Stramberk-Nový Jičín. Počátkem května začali z města prchat vedoucí nacisté a bylo jasné, že den osvobození českého města Příbora se rychle blíží. V sobotu 5. května bylo slyšet bojovou výavu od Rychaltic a Hájova. Střelba zesilovala a blížila se k městu. V pozdních večerních hodinách se na východních okrajích města objevily první předsunuté sovětské hlídky. V noci na 6. května vyhodili Němci ještě most přes Lubinu, avšak v ranních hodinách vstoupily sovětské brigády 127. lehkého střeleckého sboru generálmajora Žukova po obou stranách silnice od Rychaltic do města a v krátkém čase je osvobodily. Po 6 letech a 7 měsících nsvobody těžce zkoušeného českého města s bohatou kulturní tradicí zavlály nad Příborem opět československé vlajky.²⁷⁾

Sovětské jednotky postupovaly s největším úsilím za ustupujícím nepřítelem k Novému Jičínu, který Němci jako významný bod připravili k další obraně. Kolem města byly vykopány zákopy, na komunikacích byly zřízeny překážky nejrůznějšího druhu, zejména protitankové. V situaci, jaká vznikla počátkem května 1945, nebylo již na delší obranu města Nového Jičína ani pomyslení. A tak bylo město 6. května 1945 osvobozeno sovětským vojskem postupujícím od Libhoště, ale i od Kopřivnice a Stramberka přes Rybí bez většího nepřátelského odporu.²⁸⁾

18. armáda pokračovala 6. května v pronásledování nepřítele a postoupila asi o 20 km. Osvobodila zhruba 70 míst, mezi nimi zejména Frenštát pod Radhoštěm, který německá vojska opustila již v odpoledních hodinách 5. května. Dále pak sovětské jednotky osvobodily Rožnov, Valašské Meziříčí, Bystřici pod Hostýnem a Hořešov.²⁹⁾

Sovětská vojska rychle postupovala a k 7. květnu byly některé svazky 4. ukrajinského frontu před Olomoucí. 38. armáda se však střetávala se silným, zejména polebným odporem a její vojska se do nitra Moravy musela tvrdě probíjovat. Proto také

její hlavní síly, 52. střelecký sbor generálmajora Buševa, 101. střelecký sbor generálmajora Bondareva a 126. lehký horský střelecký sbor generálmajora Solvojeva, dosahovaly k večeru 7. května v neustálých bojích teprve prostoru Rudoltovic, Luboměře, Jindřichova a Bělčina u Hranic na Moravě. Zejména o Hranice na Moravě, kudy prochází hlavní komunikace na Přerov a Olomouc, musely brigády 126. lehkého střeleckého sboru svádět tuhé boje. Dne 7. května 1945 byly v bojích osvobozeny poslední obce dnešního okresu Nový Jičín — Spálav a Luboměř.

Osvobozením Starojicka a obcí v jihozápadní části Novojičína (byly osvobozeny téhož dne bez bojů) byly dokončeny boje na území dnešního okresu Nový Jičín.

1. gardová armáda postoupila 7. května od Nového Jičína do prostoru jihozápadně od Hranic na Moravě. Osvobodila 45 míst a přiblížila se až na 15 km k významnému komunikačnímu uzlu — Přerovu. 8. května 1945 byla dobyta Olomouc, kterou nepřítel úporně bránil. Po jejím dobytí prchali nacisté na západ.³⁰⁾

Poznámky:

- 1) Viz Mnichov není jen historie, Sborník materiálů, Nový Jičín 1965
- 2) Květoslav Kadlčík, Zavržení obchodů a živností, Cestou bojů k vítězství II., Sborník materiálů, Nový Jičín 1965, str. 502–503
- 3) Tamtéž, strana 503–508
- 4) Tamtéž, strana 499–501
- 5) Viz Mnichov není jen historie, str. 48–51
- 6) Cestou bojů k vítězství I., Sborník materiálů, Nový Jičín 1965, str. 19–31
- 7) Tamtéž, str. 31–38
- 8) Otakar Káňa-Josef Michňák, Partyzánské hnutí na Ostravsku, Ostravsko v době okupace, Ostrava 1962, str. 58–62
- 9) Tamtéž, str. 62–64; dále František Čvanda-Jaroslav Jašek, Stramberští partyzáni, Slezský sborník, Opava 1963, roč. 61, str. 61–70
- 10) Josef Michňák, Partyzánské hnutí..., str. 72–77; dále F. Čvanda-J. Jašek, Stramberští partyzáni, Slezský sborník, 1963, str. 70–81, dále Cestou bojů... I., str. 39 až 45.
- 11) Cestou bojů... I., str. 45–46, dále zpráva z Lubiny I., str. 215
- 12) Michňák, str. 120
- 13) Čvanda-Jašek, Stramberští partyzáni, Slezský sborník, 1963 (ročník 61), číslo 1, str. 81–82
- 14) Cestou bojů... I., str. 183
- 15) Tvarůžek, str. 135–143
- 16) Tamtéž, str. 143–151
- 17) Tvarůžek, str. 160–164, dále Květoslav Kadlčík, Osvobozovací boje o Bílovecko v r. 1945, Bílovecko, Vlastivěda ostravského kraje, čís. 12–13 (duben 1960), str. 7–12, dále str. 15–17, 18–24. Dále František Schwarz, Poznámky k osvobození města Bílovce Sovětskou armádou v r. 1945, tamtéž str. 31–34
- 18) Tvarůžek, 164–167, dále K. Kadlčík, Osvobozovací boje... Bílovecko, čís. 12–13, str. 3–5, dále str. 14–15, 17, 18–22
- 19) Tvarůžek, 167–169
- 20) Tamtéž, str. 169–173, dále Jan Beránek, Poslední boje o Bílovecko, 12–13, str. 32–34
- 21) Tvarůžek, str. 172, dále Květ. Kadlčík, Osvobozovací boje..., Bílovecko, čís. 12–13, str. 5–6, str. 17, 18, 20–21, 22
- 22) Zď. Konečný, F. Mainuš, Osvobozování Severomoravského kraje... KNO, 1962, str. 80–83
- 23) Tvarůžek, str. 191–194, dále Květ. Kadlčík, Osvobozovací boje o Novojičínsko v roce 1945, Cestou bojů... I., str. 69–74, 80–87, 90, 92, 93
- 24) Tvarůžek, str. 195, dále Květ. Kadlčík, Cestou bojů... I., str. 94
- 25) Tvarůžek, str. 196
- 26) Tvarůžek, str. 198–201, dále Květ. Kadlčík, Osvobozovací boje..., str. 87, Cestou bojů, I., dále Cestou bojů II., str. 478–490, str. 446–475

- 27) Tvarůžek, str. 200—201, dále Cestou bojů... I., 27—30, Cestou bojů... II., str. 209—268
- 28) Tvarůžek, str. 201, dále Květ. Kadlčík, Osvobozovací boje... I., str. 95—100, dále Jan Hanák, Nový Jičín v letech nacistické okupace, tamtéž str. 124—150, dále str. 153—187
- 29) Tvarůžek, str. 201, dále Cestou bojů... I., str. 190—206, dále tamtéž str. 101—103
- 30) Tvarůžek, str. 202, dále Květ. Kadlčík, Osvobozovací boje o Novojičínsko, Cestou bojů... I., str. 97, str. 102, dále str. 156—187, dále Cestou bojů... II., str. 449, 475

BERNARTICE ZA NĚMECKÉ OKUPACE

František Hanzelka

První republika nedovedla a nemohla vyřešit ani otázku národnosti, ani sociální. Toho využil fašistický Hitlerův režim v Německu, podporovaný některými kapitalistickými kruhy v západních zemích, k rozdmýchávání národnostních třenic v našem pohraničí, aby mohl po plánované likvidaci Československa lépe prosazovat své imperialistické cíle, zaměřené především proti východním sousedům, zejména SSSR. Svému cíli se přiblížil známým mnichovským diktátem. Německá okupace v letech 1938—1945 přinesla i naší obci mnoho trpkých chvil, rozdechví, strachu, ale i naději ve vítězství naší spravedlivé věci.

Už v pozdním létě, a hlavně v září 1938, se zde poslouchaly s napětím rozhlasové zprávy. Nebyly to zprávy dobré, Hitlerova zpupnost vrcholila a obyvatelstvo obce bylo znepokojeno postojem téměř všeho německého obyvatelstva v sousedních, národnostně smíšených obcích. Proto bylo s velkým ulehčením přijato vyhlášení mobilizace 22. 9. 1938. Muži povinni vojenskou službou okamžitě odjeli ke svým útvarům. Na důležité dopravní komunikace, hlavně na železniční trať ze Suchdola do Polomi, nastoupily z Bernartic hlídky (zejména k hlídání mostů), složené nejprve z členů Orla — nevojáků a záhy na to i z členů ostatních spolků.

První říjnové dny r. 1938 byly plně nejistoty. Mluvílo se o pátém okupačním pásmu, do něhož byl začleněn i okres N. Jičín. Občané byli znepokojeni, poněvadž si uvědomovali, že Bernartice jsou vklíněny mezi německé obce okolo N. Jičína, který se v čele se svým starostou, dr. Ernestem Schollichem, domáhal připojení k říši a který vlastnil v obci vodárnu. 3. října 1938 dostal místní odbor Národní jednoty zprávu od okrsku Národní jednoty v N. Jičíně, že okres novojičický zůstane v hranicích československého státu a že tu ani nebude plebiscit. Obyvatelstvo mělo být informováno, že se nemá stěhovat z okresu a prodávat majetek. Avšak už 10. října oznamoval rozhlas, že i Bernartice jsou téměř s celým soudním okresem novojičickým v okupačním pásmu.

Samotná okupace proběhla klidně. V noci z 10. 10. 1938 na 11. 10. 1938 projelo vesnicí německé vojsko na autech. Několik aut se zastavilo ve vodárně, kde byly zaměstnány německé rodiny Köllnerova a Paulerova. Vojáci zřejmě chtěli informace o obyvatelstvu v obci, kde bylo však jen několik málo smíšených manželství.

Dne 30. 10. 1938 byla provedena podpisová akce, aby obec byla vyňata ze záboru. Petice měla být dodána do Hranic. Zorganizovali ji na výzvu odtamtud Josef Papák z č. 51 a Josef Klos z č. 2. Avšak už druhého dne k večeru byli oba zatčeni gestapem, uvěznění v Novém Jičíně do 8. 12. 1938. Byli několikrát vyslýcháni, bylo jim vyhrožováno smrtí, nakonec však byli propuštěni.

Pro optování pro CSR se vyslovili skoro všichni občané, ale později, po informaci u okresního úřadu ve Valašském Meziříčí, bylo od optování upuštěno. Panovala obava, že se majetek českých lidí dostane do německých rukou, a ovšem také pevná víra, že se tento stav neudrží. Optovali jen ti, kteří se již do CSR vystěhovali anebo tam měli svá pracoviště, jako zaměstnanci pošt a dráhy. Otázku opce definitivně uzavřela okupace okleštěné CSR 15. 3. 1939.

Dne 22. listopadu 1938 proběhla na Starém Jičíně demonstrace českých občanů, kteří se chtěli dostat k majiteli starojického panství Kastovi, ale nebyli přijati. Bylo to při vytyčování definitivní hranice mezi CSR a zabraným územím. Komise styčných důstojníků jim sdělila, že hranice jsou definitivní: ani prosby, ani pláč a nářek nepomohly. Obyvatelé Bernartic pak demonstrovali v městečku v klidu; Němci nezasáhli.

Dne 4. 12. 1938 se konal v zabraném tzv. sudetském území plebiscit. Hlasovalo se — Ja pro říši, Nein proti. Podle úředního hlášení hlasovalo prý 99,9 % občanů Ja, ale ve skutečnosti většina občanů Bernartic hlasovala proti říši. To ovšem Němci ve výsledcích hlasování, které zveřejnili, nepřiznali.

Lipa svobody na křižovatce byla ihned skácena. Čeští učitelé na škole zatím zůstali, ale řídícím učitelem byl jmenován Němec Ervin Scholz, zarytý nacista. Avšak na rozdíl od některých českých obcí v okolním zabraném území zůstávaly zde trvale dvě třídy s českými učiteli a převážně českým vyučováním.

Poněvadž farář P. Inocenc Kukla zůstal v obci, konaly se stále české bohoslužby, ale i ty byly kontrolovány. Písně, které nebyly v kancionále, musely se předkládat k cenzuře. Teprve když byli dosazeni na některé české usedlosti němečtí rolníci, většinou z jižních Tyrol, konal pro ně německé bohoslužby kněz, který přišel s novými osídlenci, za nimiž dojížděl.

Všechny spolky v obci byly rozpuštěny a jejich majetek byl zabaven ve prospěch říše; české knihy z knihoven byly částečně rozdány lidem, zčásti zničeny. Také ve Společném a záloženském spolku byly po záboru převedeny zůstatky v Kčs na říšské marky v poměru 1:8,33. Až do 31. 12. 1939 se úřadovalo česky, neboť představenstvo i dozorčí rada zůstaly české. Koncem roku 1939 byl dosazen jako komisař učitel Scholz. Od 1. 1. 1941 byla bernatská reiffeisenka připojena k reiffeisence v Šenově. Úřadovna byla v Novém Jičíně.

V samosprávě obce nedošlo zpočátku k podstatným změnám. Německé přípisové od různých úřadů překládala obci učitelka Františka Kálíková, a když byla přeložena na českou školu do Nového Jičína, ujal se tohoto úkolu Josef Hanzelka z č. 56. Dne 30. března 1939 byl dosavadní starosta František Bayer zbaven úřadu a místo něj byl jmenován starostou zaměstnanec zdejší novojičické vodárny, Josef Köllner. V říjnu 1939 byl obecní úřad přestěhován z obecního domu č. 50 do vodárny. V zásobovací agendě, která velmi vzrostla v souvislosti s vydáváním přidělových listků, vypomáhali obecní zaměstnanci; bývalý tajemník Josef Handrych a J. Hanzelka, dále čeští učitelé J. Brož a Z. Schönweizová a důchodce B. Klos. Úřední vyhlášky stylizoval starosta německy, pak byl pořízen český překlad a teprve německo-česká vyhláška byla uveřejněna. Ačkoliv starosta uměl obstojně česky, mluvil na schůzích s občany německy a jeho řeč se překládala. 30. 3. 1939 bylo rozpuštěno i české obecní zastupitelstvo a nový starosta jmenoval tzv. Gemeinderat. V této obecní radě zasedal Němec Rudolf Ehler a Češi Karel Knop z č. 177, Karel Klos z č. 4, Alois Grusman z č. 5 a Josef Glogar z č. 68. Rada brala prostě na vědomí, co starosta a německé úřady nařídili. Starosta byl zarytý nacista. Nelze sice dokázat, že by byl udával české

lidi německým úřadům, ale je jisté, že všechny protičeské akce, např. vysídlování českých rolníků, se děly s jeho vědomím i souhlasem. Porážky německých armád na frontách v posledních letech války jej zdržely od agresivnějších činů proti českým lidem, ale v případě vítězství nacismu by byl stejně nešetřil nikoho z bernartických českých občanů. Ještě horší byl řidič Scholz, který však musel nastoupit vojenskou službu.

Kvůli zajištění prosperity zemědělství jako zdroje výživy obyvatelstva za války byl v každé obci dosazen místní vedoucí sedláků (Ortsbauernführer). Musel mít přehled o osevních plochách, spolupůsobil při stanovení povinných dodávek a vydával mlечи a šrotovací povolení. Na jaře 1939 byl jmenován do této funkce rolník Josef Papák z č. 51, asi proto, že uměl dobře německy a že se znal s německými rolníky z okolí, protože byl držitelem stanice hřebců. Když byl na č. 1 dosazen suchdolský Němec Fr. Hauptmann, převzal tuto funkci on. Občasné prohlídky zemědělských zásob prováděli se starostou čeští občané a německý rolník ze Senova Repper.

Obec byla velmi postižena tzv. osídlovací akcí. České usedlosti byly přidělovány německým zemědělcům z jižních Tyrol a Besarábie. Vedení osídlovací akce sídlilo na zámku ve Fulneku. Dne 9. 2. 1943 byla uvalena správa německé osídlovací společnosti na usedlosti č. 2, 4, 27, 37 a 43. Fojtství č. 1 bylo zabaveno již dříve a bývalí majitelé se odstěhovali k dceři do Studénky, oba svobodní synové byli nasazeni na nucené práce. Ve dnech 11. a 14. 5. 1943 se nastěhovali zemědělci z Tyrol do všech pěti statků. Čeští majitelé si mohli vzít pouze nábytek a svršky. Do konce války bydlil Josef Klos z č. 2 v Bernartcích na č. 176, Karel Klos z č. 4 u příbuzných v Otaslavicích, Štěpán Huvar z č. 43 u bratra v Boskovicích, Eduard Bayer z č. 127 pracoval na statku v Lešné u Val. Meziříčí a Anna Bayerová z č. 37 bydlela u sestry na č. 97. Děti školou nepovinné pracovaly u německých rolníků nebo v továrnách. Důvody záboru byly, že J. Klos byl italským, E. Bayer ruským legionářem, F. Bayer bývalým starostou a poslancem Národního shromáždění a odepřel přes nátlak poslance Scholliche dát se zapsat jako Němec; Š. Huvar měl rozpory s řídícím Scholzem, zemřel tragicky r. 1942.

Dále byla zavedena správa téže společnosti na usedlosti J. Drlíka z č. 31, A. Horuta z č. 48 a A. Bayera z č. 58 pro neplnění dodávek. Usedlost A. Bayera byla zakrátko ze záboru propuštěna, poněvadž majitel byl velitelem požárníků a nebylo za něj tehdy náhrady. Ostatní dvě usedlosti zůstaly sice zabrány do konce války, ale majitelé tam setrvali pod nadřízenou hospodářskou správou v Petřvaldě u Příbora, kam si chodili pro mzdu a odkud dostávali příkazy, jak mají hospodařit.

Na nucenou práci do říše odešli hned v roce 1939 dva občané, v roce 1943 bylo pracovní nasazeno 15 občanů a ročník 1921 byl totálně nasazen na zemědělské práce a do továren. V srpnu 1944 bylo odveleno na zákopnické práce do Horního Slezska osm občanů a k Čenstochové pět občanů zhruba na dva měsíce.

Na jaře 1939 byly provedeny též odvody několika ročníků, avšak fakticky nikdo z českých občanů k vojsku povolán nebyl, až na jednoho mladého muže, kterému se však podařilo za krátkou dobu dostat z vojny, když neústupně trval na tom, že jako Čech nemůže být německým vojákem a že německy vůbec nerozumí. Z řady stejně postižených chlapců z Bíloveck a Těšínska, kteří neměli té vytrvalosti a v armádě zůstali, našli mnozí smrt na bojišti. Z války se nevrátili také dva zdejší Němci.

Odbojové činnosti se účastnila celá řada občanů; někteří z nich byli vězněni, anebo zaplatili svou činnost životem. Vrchní strážmistr Jan Bayer z č. 106 (nar. 1902) byl zatčen v Ostravě 26. 5. 1943, protože propustil občany, žijící v ilegalitě. 16. 11. 1943 byl ve Vratislavi odsouzen k smrti a tamtéž 20. 1. 1944 popraven. Alois Drlík z č. 81 (nar. 1902), zaměstnanec ČSD, byl zapojen do ilegální organizace železničářů v Hranicích, kde byl zatčen 27. 1. 1944, vězněn v Ostravě, Vratislavi a naposled v koncentračním táboře v Břehu. Zemřel asi 10. 3. 1945 na pochodu smrti do tábora Esteritz

v Bavorsku. Karel Handrych z č. 101 padl v r. 1944 za Slovenského národního povstání. Vojtěch David z č. 66 (nar. 1900) byl vězněn v Novém Jičíně asi 4 měsíce pro nařčení ze sabotáže a brzy nato roku 1942 zemřel na následky věznění. Jan Janík z č. 70 (nar. 1910), rovněž zapojený do ilegální organizace železničářů, byl zatčen v Hranicích 15. 8. 1944, vězněn v Ostravě, Vratislavi a ve Zwickau. Vrátil se 22. 5. 1945. Do téže organizace byl zapojen i František Hailt z č. 77 (nar. 1907 v Partultovicích). Byl vězněn jako Janík, navíc ve Waldheimu, a vrátil se koncem června 1945. Josef Glogar z č. 40 (nar. 1891), dómský vikář v Olomouci, byl zatčen nejprve jako rukojmí; pak byl vězněn od podzimu 1939 až do konce druhé světové války v koncentračních táborech v Dachau a v Buchenwaldě. Antonín Staněk z č. 115 (nar. 1915), studující lékařství, byl zatčen v Brně 17. 11. 1939 při hromadném zatýkání studentů a odvezen do koncentračního tábora Oranienburgu. Po propuštění na jaře 1940 se každý týden musel hlásit na obci. Václav Bayer z č. 94 (nar. 1922) byl nasazen do Todtovy organizace a pracoval v Norsku v okolí Narviku. Podařilo se mu přejít do Švédska, odkud odjel do Anglie a vstoupil do čsl. vojska; vrátil se r. 1946. Hedvika Hanzelková z č. 63 (nar. 1913) byla hospodyní na faře ve Žďánicích, kde přechovávali anglické parašutisty. Jejich úkryt byl vyzrazen a 21. 6. 1942 gestapo zatkovalo všechny obyvatele fary, kteří krátce nato všichni zahynuli, jenom jí se ve zmatku podařilo utéci a žila v ilegalitě až do konce dubna 1945 v Lovčicích.

Mimo J. Papáka a J. Klose (viz výše) byl vězněn Josef Bayer starší z č. 29 v r. 1939 asi měsíc v Novém Jičíně na udání řidičeho Scholze a Josef Drlík mladší z č. 31 tam byl v listopadu 1944 10 dnů vězněn pro úrazku říše.

Obětí války se stal i Josef Horák z č. 121, jenž zahynul na nucených pracích v loděnicích v Rostokách r. 1939. Jaromír Kouřil z č. 6 byl usmrcen při náletu v Hranicích a jeho bratr Jaroslav při náletu ve Viceměřicích u Nezamyslic, oba r. 1944, Anna Tvarůžková z č. 74 zahynula při náletu na Brno 1945.

Pro zajištění pořádku byli jmenováni v obci rukojmí, kteří ručili svými životy za to, že zde bude klid. Přesto se však občané nebáli podporovat potravinami partyzánské skupiny v okolí Štramberka a v Beskydech.

V srpnu 1944 při přeletu spojeneckých letadel odhodilo jedno z nich sedm bomb. Spadly na lukách u Odry a do lesa u hráze. Všechny vybuchly a zůstaly po nich krátery až 15-m v průměru, ale naštěstí lidem, pracujícím na blízkých polích, se nic nestalo.

V březnu 1945 dosáhla vítězně postupující Rudá armáda blízkosti hranic dnešního Severomoravského kraje. Z dále bylo slyšet občas výstřely děl. Během druhé poloviny dubna osvobodila většinu někdejšího okresu Bílovec. Z Bernartic byly vidět směrem na Opavu rozsáhlé požáry, hřmot dělostřelecké palby se stále přibližoval. V té době bylo zřejmé, že dny Hitlerovy vlády jsou sečteny. Fašistické německé armády bojovaly zoufale, ale beznadějně. Část říšských Němců ještě věřila, že tajně zbraně změní situaci v jejich prospěch, jiní, zvláště Rakušané, poznali, že nastává konec. Na horním konci Bernartic se potulovali vojáci, kteří byli na ústupu, nebo zběhli z německé armády a snažili se zachránit na svou pěst; kradli proto jízdni kola a šatstvo, aby převlečení do civilu mohli snadněji uprchnout. Občané museli kácet v lesích stromy a z nich budovali pod dozorem Němců záseky a zátarasny na silnicích i na některých místech v obcích, hlavně u splavu na Odře, u č. 21 a 39 a na silnici u Padol. Na Saloši, na Zábřehu v lese Hrabí a na Širokých honách kopali zákopy většinou studentů z protektorátu. Občané si vybudovali kryty většinou ve sklepích, někdy i pro sousedy. Cennější věci byly uschovány. Poslední dvě noci před osvobozením prožilo mnoho občanů s dětmi ve sklepích.

Podle vyprávění pamětníků se 4. května 1945 objevili v domě č. 176 němečtí vojáci a důstojníci a s nimi také generál. Byl vyšší postavy, na očích monokl, neobyčejně hubený a vztekle žádal, aby obyvatelé ihned opustili dům, jinak že je dá

okamžitě postřílet. Nepobyli tu však ani hodinu, neboť přišla depeše a všichni odjeli, s nimi i starosta Köllner. Zmínění občané se domnívají, že to byl sám maršál Schörner se svým štábem.

V sobotu 5. května ustupovalo německé vojsko obcí. Táhl hlavně od Nového Jičina, Tlačavou a Zebrákovem a za č. 73 přes vesnici k Zálesu, směrem na Hůrku. Nad Oborou postavili dělostřeleckou baterii, ale ta brzy odjela. Druhá baterie stála na cestě k oderským lukám před č. 27. Vypálila asi 3 rány a rychle odjela. V neděli 6. května postavili maďarští dělostřelci baterii pod Zelenkovými vrbami za č. 87 a pálili směrem na Suchdol, ale také oni brzo odjeli. Další dělostřelci byli za č. 19 a 4, ale neúčastnili se již bojů a záhy se stáhli.

Obec nebyla skoro vůbec poškozena, neboť zůstala mimo hlavní směr ústupu německého vojska. Vítězná Rudá armáda vnikla již v sobotu 5. května do Suchdolu a téhož dne obsadila i Jeseník nad Odrou, zbořené mosty a rozvodněná Odra však zabránily okamžitému postupu směrem na Bernartice. V odpoledních hodinách v neděli 6. května vstoupily sovětské oddíly do Nového Jičina a téhož dne osvobodily Loučku, Kunín a Senov. Z toho důvodu se Němci nemohli v Bernarticích udržet a snažili se proto přes Hůrku dosáhnout silnice Nový Jičín-Hranice. Až do půlnoci z neděle 6. května na pondělí 7. května táhli němečtí vojáci nepřetržitě vesnici směrem na Hůrku jednak po silnici od Senova, jednak polní cestou za č. 87 a dále přes Záles. K žádnému incidentu nedošlo. Zdejší muži drželi v noci hlídky, hlavně kvůli požáru.

První sovětská hlídka přišla do obce od Senova 7. května kolem 8. hodiny ráno, ale ihned se vrátila. Kolem 10. hodiny přišla druhá hlídka, a ta byla občanů už radostně uvítána. Občané Bernartic pomohli Rudé armádě postavit za zničeným železničním mostem pontonový most přes Odru. S rudoarméjci se dobře dorozuměli, protože tu byla řada tlumočnicků, vesměs vojáků z první světové války. Byli to zvláště Fr. Drlík z č. 91, J. Bayer z č. 128, E. Grusman z č. 85 a J. David z č. 84. Sovětská vojska se zdržela v okolí několik týdnů a zůstávala s obyvatelstvem v přátelských stycích.

Osvobozením naší vlasti Rudou armádou nastala nová epocha jejích dějin, v níž bylo možno řešit s konečnou platností národnostní otázku odsunem nacisticky orientované části německého obyvatelstva a překročit k rozřešení otázek sociálních.

Literatura a prameny pro období 1918—1945:

Od pokolení do pokolení, Bernartice nad Odrou 1937.

K. Kadlčík, Osvobozovací boje v okrese Nový Jičín 1945.

Vlastivědný sborník okresu N. Jičín, sv. 4, 1970, str. 5—12.

Cestou bojů k vítězství, Sborník materiálů z ideologické konference OV KSC v Novém Jičíně 31. 3. 1965.

K. Horák, Pronásledování obyvatel Bernartic za okupace, Kravaňsko VIII, N. Jičín 1946.

Pamětní kniha obce Bernartic.

Zápisky podle vyprávění pamětníků.

Historie obce Loučky, Loučka 1973.

TRADIČNÍ PODŘEČÍ BERNARTICKÉ

Josef Skulina

1. Není neznámo, že se v současné době tradiční místní nářečí mění a poněkud ustupují pod tlakem běžné mluveného jazyka (mluvené spisovné češtiny, obecné češtiny). Proces ústupu tradičních místních nářečí není přímočarý, ale záleží na různých podmínkách, které se týkají hospodářského vývoje obcí, vzrůstající převahy žen ve vesnicích, živého pohybu i složení obyvatelstva podle zaměstnání, povolání apod. Postižení nářečního vývoje v jednotlivých plánech (zvukovém, mluvnickém, slovníkovém) je nanejvýš aktuální, neboť už nelze vystačit s mechanikou výzkumu, spokojující se s pouhým popisem místního nářečí, respektive se zachycením nářečních zvláštností. Popis nářeční mluvy jedinců ve vrstvě generační (staré, střední, mladé) a sociální (zemědělci, dělníci, železničáři), reprezentujících tu či onu obec (vesnici), ať už v blízkosti rušných komunikačních spojů (dálnic, železnic), či daleko od nich, má nepochybně veliký význam při odhalování a zjišťování vývojových procesů, směřujících k přetváření tradičních místních nářečí.

Protože v Bernarticích n. O. pracuje převážná část obyvatelstva v zemědělství (JZD) a jen malá část dojíždí do Nového Jičina a do Ostravy (průmysl), mluví obě tyto složky obyvatelstva dodnes tradičním nářečím. Volíme tak pevný a stabilní pilíř jazykové situace v Bernarticích n. O., který tkví v charakteristice tradičního podřečí bernartických rodáků v obci trvale bydlících, mužů a žen pracujících v zemědělství, starých kolem šedesáti let apod. Dále chceme postihnout základní aspekty z hlediska jazykového zeměpisu s přihlédnutím k sousedním nářečním oblastem, aby začlenění tradičního podřečí bernartického nebylo oproštěno od krajových jazykových souvislostí a shod. V neposlední řadě se pokusíme ukázat na původ podřečí bernartického. Vytýčujeme si tak úkol pohledu do minulosti a nikoli do budoucnosti s naznačením vývojových procesů, které směřují k utváření bernartického nadnářečí v rámci nářečního typu starojičínského.

2. Mezi nářečními oblastmi na Moravě a ve Slezsku, tj. hanáckou, moravsko-slovenskou (východomoravskou) a lašskou (moravkoslezskou), existují ostré předěly, vzniklé v důsledku diferenčních hláskoslovných rozdílů **é, ó (stréc, móka) X ý, ú, (strýc, múka) X y, u (stryk, muka)**. Tyto nářeční oblasti jsou překlenuty širokými přechodnými pásy, v nichž se objevují znaky obou sousedních oblastí. Takovou výraznou diferenčně přechodnou oblastí je na jedné straně nářeční oblast moravkoslovenská (východomoravská), s diferenčními znaky **vrba (vrba), mja, řa, sa**, tvrdými souhláskami **d, t, n** před **e** (z pův. **e** a **jeru**), **s, z** v případech **vedete, nesete, nemoc, seno, zima**, starými dlouhými samohláskami **ý, ú** v slovech **strýc, múka**, na druhé straně nářeční oblast lašská (moravkoslezská), s diferenčními znaky **vyrba, (vryba), mje, ře, se**, měkkými souhláskami **ř, ň, s', z' (veděře, něseře, němoc, s'eno, z'ima)**, ztrátou dlouhých samohlásek (**stryk, muka**) aj.¹⁾

I když nejde o úplný výčet odlišných znaků mezi nářečními oblastmi moravkoslovenskou (východomoravskou) a lašskou, je vidět, že mezi Moravou a Slezskem vznikly dvě zcela samostatné nářeční oblasti, v nichž se zachovávají znaky ze staršího českého stavu společného nářečím moravským a slezským, srov. skupinu **šč (šcep)**, sku-

¹⁾ Viz Boh. Havránek, Nářečí česká, Čs. vlastivěda III, Praha 1934 s. 92—101.

pinu *zh (zhořet)*, nepřehlasované tvary typu *bjelica*, 2. sg. *pekařa*, inf. *zabíjať* apod. Souvislost obou těchto nářečních oblastí je natolik průkazná, že v severní části moravskoslovenské (valašské) oblasti nalézáme z dnešního hlediska lašské jevy, jako rozdíl mezi *i* a *y* po retnicích (*biť X byl*), tvrdým *l* a středním *l* (3. os. sg. *kapla* (kapnouti) *X kapla* — kaple), průvodní vokál *u* *l* v případě *pylný* aj. Z toho plyne, že vázanost mezi nářeční oblastí moravskoslovenskou (valašskou) a lašskou je evidentní nejen dnes, ale že byla mnohem užší v minulosti. V severním úseku moravskoslovenské (valašské) oblasti lašských znaků přibývá v daleko větší míře směrem ke Starojičínsku a Rožnovsku než směrem k Hranicku (srov. morfologizované tvary typu *narodzený*, záporku *ňi*).

Setrváme-li u severního úseku moravskoslovenské (valašské) oblasti, zjistíme, že není nářečně jednotný, nýbrž vnitřně rozrůzněn; jeho základním odlišným znakem je izoglosa *jeňe*, *kuře*, *mje*, *fe*, *se X jahňa*, *kuřa*, *mja*, *fa*, *sa*, která jej rozčleňuje ve dva základní celky: a) západní, s nářečním typem hranickým, hustopečským, a kelečským, a b) východní, s nářečním typem spálovským, starojičínským, valašskomeziříčským, rožnovským a vsetínským.²⁾ Všechny tyto uvedené nářeční typy v severním úseku moravskoslovenské (valašské) oblasti nejen navzájem úzce souvisí (viz výše), ale zároveň se výrazně od sebe liší. Rovněž ani hierarchicky nestojí na stejné úrovni a některé se váží úže k nářeční oblasti lašské, jiné zase k ostatní nářeční oblasti moravskoslovenské (východomoravské). Zvláštní postavení v něm zaujímá nářeční typ starojičínský s místním podřečím bernartickým³⁾, hodslavicickým⁴⁾, mořkovským a veřovickým⁵⁾.

3. Vzhledem k tomu, že postup z hlediska celé nářeční oblasti moravskoslovenské (východomoravské) a lašské k severnímu úseku moravskoslovenské (valašské) oblasti, v němž se vyskytují výše uvedené nářeční typy, by nás odvedl od cíle, budeme nyní věnovat pozornost nářečnímu typu starojičínskému se zřením k podřečí obce Bernartice n. O.

Nářeční typ starojičínský má výrazné nepřehlasované tvary typu *pršať*, 2. sg. *obilá X přseť* na Hranicku a Rožnovsku, 2. sg. *obilí* na Hranicku a *zelé* na Rožnovsku. K dalšímu pozoruhodnému tvaroslovnému znaku náleží zařazení substantiv zakončených na *-s*, *-z*, *-sa*, *-za* (*les*, *vúz*, *kosa*, *koza*) k měkkému sklonění. U podst. jmen r. muž. je na Starojičínsku 1. pl. *lese*, *voze*, kdežto na sousedním Rožnovsku je 1. pl. *lesy*, *vozy*. U podst. jmen r. žen. je v 2. sg. *kose*, *koze*, v 3. a 6. sg. *kosy*, *kozy* a v 1. pl. *kose*, *koze*, mimo Rožnovsko, kde je 1. pl. *kosy*, *kozy*. Jinak se výše uvedené jevy vyskytují v celém úseku moravskoslovenské oblasti. Ovšem z dalších tvarů, jež se objevují v sousední oblasti, sluší uvést ještě některé: číslovky *dvúm*, *dvúch*, *dvúma*, *tře*, *štyře*, imp. *sedňte*. Jestliže tyto znaky spojují nářeční typ starojičínský se sousedními nářečními oblastmi, tu nelze opomenout fakt, že se v něm vyskytují nářeční znaky, které jsou vlastní toliko jemu. Náleží k nim dnes už lexikalizovaná podoba *pozur*, dále morfologické tvary v 6. sg. *f průfum*, 7. sg. *lavicum*, 2. pl. *chlapúch*, *kozých*, 6. pl. *chlapech*, *mezech*. Při podrobnějším šetření se dá zjistit, že ani tyto tvary nejsou ovšem specificky starojičínské a že se vyskytují též v sousedních nářečích, jako 6. sg. *f průfum*, 7. sg. *lavicum* ve Veřovicích a Hodslavicích, 2. pl. *chlapúch*, *kozich* na Rožnovsku.

²⁾ Viz Jos. Skulina, *Severní pomezí moravskoslovenských nářečí*, Praha 1964.

³⁾ Viz Karel Horák, *Nářečí bernartické*, sb. Od pokolení do pokolení 1837—1937, Bernartice 1937, s. 194—198, Fr. Bartoš, *Dialektologie moravská I*, Brno 1886, s. 84—91.

⁴⁾ Viz Ad. Kellner, *Hodslavské nářečí*, sb. Palackého rodná obec, Hodslavice 1949, s. 205—211.

⁵⁾ Viz A. Lamprecht, *K hláskovému systému v obcích Veřovice a Spálov na pomezí laško-východomoravském*, sb. Rodné zemi, Brno 1958, s. 290—292.

4. K nářečnímu typu starojičínskému se řadí podřečí hodslavické, mořkovské, veřovické a bernartické, v nichž se objevují četné drobné diferenční rozdíly. Jimi se výše uvedená podřečí odlišují nejen od sebe, ale též od základního nářečního typu starojičínského. V podřečí hodslavicím se vyskytují: obalované *u* (*chuap*, *huava*), měkké souhlásky *ď*, *ť*, *ň* (*fetka*, *veděfe*, *ňemoc*), konc. *-my* v 1. os. pl. (*vouámy*, *ňesemy*), imp. *podma*, *kubma*. Z rozdílných znaků podřečí mořkovského sluší uvést tyto: měkké *ř* (*řetka*), lok. sg. v *zelú*, lok. pl. typu *o krávoch*, *kozoch*, 1. pl. *volámy*, *nesemy*, imp. *podma*. V podřečí veřovickém se vyskytují tyto odlišné znaky: *e*, *o*, *ě*, *ó* (*komjen*), *chlév*, *roj*), přechod *ý* v *i* po retnicích (*bik*), podoba *kryk* (*krk*), měkké souhlásky *ď*, *ť*, *ň* (*veděfe*, *ňemoc*), 1. os. pl. *ňesemy*.

Už z běžného pohledu je vidět, že v některých znacích jsou si výše uvedená podřečí bližší, v jiných se zase od sebe liší. Nás ovšem zajímá podřečí bernartické, jemuž věnujeme hlubší pozornost.

5. Zkoumáme-li mluvnickou stavbu a slovníkovou zásobu podřečí bernartického, snadno zjistíme, že jeho dnešní začlenění do severního úseku moravskoslovenské (valašské) oblasti, a tím i k nářečnímu typu starojičínskému, je správné. Děje se tak podle nejvýraznějšího hláskoslovného znaku, a to podle existence kvantitativních rozdílů samohlásek (rozlišování samohlásek krátkých a dlouhých), s nímž se setkáváme jak v tradičním podřečí bernartickém, tak v starých písemných záznamech (gruntovní knihy, obecní kronika). K dalším znakům náleží dvě rozdílné významotvorné samohlásky *i* a *y* (tvrdé) po retnicích, jako *viť X vyť*, *biť X byl*, *miť X myť*. Rozlišovací platnost tu má též dvojí *l*, *l* tvrdé a *l* střední (*jedla X jedla* — *jísti*). Krátké slabičné *r* se vyskytá v případech *srna*, *vrba*, *vrch*, avšak za staré *l* je skupina *yl* v lexikalizovaných podobách *pylný*, *vylna*. Dále se zde zachovává staré *ú* a *ý* (*múka*, *súsed*, *minúf*, 3. os. pl. *vezú*, *berú*), rovněž je tomu po měkkých souhláskách v případech *kluč*, 3. os. mn. č. *pijú*, *volajú*. Taktéž je možno uvést celou řadu podob se starým *ý* (*byk*, *strýc*, *zdravý*, 2. p. mn. č. *dobrých*). Nejinak je tomu se starým nezúženým *ě* po měkkých souhláskách v případech *chléb*, *mléko*, *chlév*, *létat*, avšak je *podmáslí*, *zeli*. Dalším důležitým znakem v tradičním podřečí bernartickém jsou nepřehlasované tvary *duša*, *masňica*, 2. p. jedn. čís. *roja*, *pola*, *jašťáb*, *jaščerka*, *hřibja*, *húsa* (house), *řela* (tele), *mja*, *fa*, *sa*, 2. p. jedn. č. *zelá*, *obilá*, *podmáslá*, v neurčitém tvaru *a* v přič. min. čin. sloves *púščať*, *klečať*, *držať*, *púščať*, *klečať*, *držať*, 3. os. mn. č. *choďá*, *vozá*, *nosá*, *vjeďá*, avšak je *přiža*, *vzýt*, *hěť*, *smíť sa*, *spodňi* (haluz). K dalším nepřehlasovaným tvarům náleží podoby *břuch*, *kožuch*, 4. p. jedn. č. *dušu* a podoby *krajčji*, *obyčaj*, *nájstarši*, *nájvjec*, imp. *volaj*. Za archaismy lze považovat též podoby *polo*, *mořo*, *ojo*, *klupco*, *tvojo* a měkké souhlásky *ď*, *ť*, *ň* před *e* (*veděfe*, *ukraďený*, *řetka*, *řela*, *s dřečaťem*, *ňemoc*, *hrěc*). Z dalších typických znaků v tradičním podřečí bernartickém je třeba upozornit na zánik měkkých retnic v případech *pjena*, *vjeňec*, *vjadnúť*, souhlásku *z* v slovech *meza*, *saza*, *házať* (avšak v morfologických tvarech souhlásky *z* se nevyskytá: *ukraďený*, *nasaděný*, *zachladěný*), jakož skupinu *er* za staré *r* ve spojení *čr*, *šř*, *žř* (*čěrný*, *ščerk*, *ščerbina*, *žerd*) a skupinu *lu* (*ul*), (*dľuh*, *čľun*, *žľuna*, *žľutý*), Sem patří též stará skupina *a+u* v případech *pauz*, *pauk*, *paučina*. Poněkud složitější situace je u skupin *šv-*, *kv-* a *sv-*, z nichž se některé zachovávají, jiné se mění. Záleží zde na jednotlivostech jako *šfagr*, *šřihel*, *šřanda*, *šřváb*, *tvuj*, *tvarúšky* (expresivně *potřora*) *křjet*, *křjetnúť*, *křočna*, *svjet*, *svjetlo*. Zřejmě zde rozhoduje povaha slov kulturních (spisovných) a nářečních, jež jsou živou součástí slovní zásoby tradičního podřečí bernartického. Z lexikalizovaných podob je nutno upozornit na tyto jednotlivosti: *hulica*, *kryda*, *krajc*, *zajc*. Pozoruhodná je v tradičním podřečí bernartickém kvantita

a přízvuk na předposlední slabice. Zminky tu zasluhuje polodlouhá kořená samohláska v neurčitě tvaru sloves *dójit, hnójit*, v 2. p. množ. č. *vrát, kráv, brán*, v 7. p. množ. č. *súsedámi, vjecámi, staveňámi*, u číslovek *dvá, obá, třé, štýřé* (chlapi), v ojedinelých slovech *pijovár, večér, céra*. Naproti tomu je krátkost v případech *jama, lipa, březa, misa, vrana, kuň, vuz, stuľ*, v 2. p. množ. č. *pekařuf, vojakuľ, súseďuf, schoduf*, v 3. p. množ. č. *pekařum, koňum, kuřatum*, u podstatných jmen typu *psáňi, trúbeňi, húšči, zedňik*, u příd. jmen *jarňi, bratruľ (kuň)*, u sloves v 1. os. jedn. č. *nosym, hoňim*, v příč. minulých *ňes, sek, řek, pek, umjel, večeráľ, utřel* apod.

Jak je patrné, výše uvedené znaky ukazují na to, že se v plánu hláskoslovném v tradičním podřeči bernartickém vyskytují nejen jevy moravskoslovenské (valašské), ale i lašské.

Aby charakteristika tradičního podřeči bernartického byla úplná, musíme přihlídnout též k plánu morfologickému, v němž zasluhuje zminky tyto jevy. Podstatná jména rodu mužského a středního měkkého sklonění mají v 6. p. jedn. č. analogické *-u*: *na koňu, ohňu, kameňu, kožu, polu, v zelu*. Taktéž je tomu u podstatných jmen rodu mužského zakončených na *-s, -z*: *v lesu, na vozu*, jakož v 7. p. jedn. č. podstatných jmen rodu ženského a v 3. a 6. p. jedn. č. podstatných jmen rodu středního vzoru *stavení*: srov. *s konvú, krávú, dižú, kostú, k (v) staveňu*. Všechny tyto znaky svědčí o tom, že se tradiční podřeči bernartické přimyká v oblasti tvaroslovné úzce k sousední oblasti lašské. Souvislost s nářeční oblastí lašskou je možno podepřít dalšími morfologickými tvary, jako v 2. p. č. množ. u muž. podstatných jmen typu *vojákuľ* (viz výše v kapitole o kvantitě), v 3. p. č. množ. u podst. jmen rodu muž. a středního typu *súseďum, oknum* (viz výše), v 7. p. množ. č. všech podstatných jmen typu *súseďami kozámi, oknámi* (v laštině je ovšem krátkost). Přitom nelze přehlédnout skutečnost, že příslušníci nejstarší generace užívají archaických tvarů u podstatných jmen rodu mužského a středního: *se susedy, chlapy, pod okny, kuřaty*. Není nezajímavé upozornit, že se tyto archaické tvary vyskytují rovněž v severním úseku moravskoslovenské (valašské) oblasti a svědčí o tom, že celý tento jazykový pás je z hlediska českého národního jazyka pásem periférním, okrajovým. Setrváme-li u tohoto morfologického tvaru, je třeba ještě upozornit na to, že archaické morfologické tvary pronikly i k podstatným jménům rodu ženského: *se svojimi roby, se smaženými trnky, zhůru paty*. Jak je vidět, vyskytují se toliko ve frazeologických spojeních a lze je považovat za tvary hyperkorektní. Velmi pestrý obraz nalézáme v 6. p. množ. č. podstatných jmen. Tak u podstatných jmen rodu mužského je frekventovaná koncovka *-och*: *súseďoch, duboch, bukoch, pekařoch*. Vyskytá se dokonce i u podst. jména rodu ženského v případě *(o) krávoch*. Avšak mnohem produktivnější je koncovka *-ách*, která se objevuje u všech podstatných jmen, např. *schodách, nožách, vozách, chalupách, kostách, kozách, husách, oknách, vajcích, polách*. I tento tvaroslovný dubletní jev spojuje tradiční podřeči bernartické s oběma oblastmi, lašskou a moravskoslovenskou (valašskou). Dále je charakteristické, že v tradičním podřeči bernartickém přecházejí podstatná jména rodu ženského zakončená na *-sa, -za* v 2. p. jedn. čísla, v 1. p. množ. čísla k měkkému typu *mise, koze, meze* a v 3. p. jedn. čísla *misy, kozy, mezy*. U těchto podstatných jmen se vyskytá v 2. pádě jedn. čísla koncovka *-ich (ych)*: *misych, kozych, mezych*. Tato koncovka přechází k podst. jménům jiného typu, jako *konvich, kostich, staveňich*. Rovněž v tomto případě souvisí tradiční podřeči bernartické s nářeční oblastí lašskou, respektive moravskolašskou (Frenštátsko) a moravskoslovenskou (valašskou). Z plánu morfologického lze ovšem uvést ještě další tvary, které spojují tradiční podřeči bernartické s tou či onou nářeční oblastí. Omezujeme se zde už jenom na některé, jako jsou morfologické podoby typu *v břiše, kožuše*, v 2., 3. a 6. pádě čísla jednotného ženského rodu přídavných jmen a zájmen *tej dobrěj, zájmena přivlastňovací* v 2. pádě *mojho, našiho*, v 3. pádě *mojimu, našimu*, v 6. pádě *mojim, našim*, přídavné jméno přivlastňovací střed. rodu typu *bratrovo (polo)*. Repertoár mor-

fologických tvarů by se dal rozhojnit příklady slovesnými, z nichž upozorňujeme na koncovku *-my* v 1. os. množ. čísla oznam. způsobu, jako *trpimy, mlačimy, umimy, saďimy*.

Ze slovo tvorby je typické v tradičním podřeči bernartickém tvoření jmen zveličených, jako *psysko, koňisko, chlapisko, nohálo*. Neméně zajímavá jsou citově zabarvená pojmenování různých fyzických a psychických vlastností, např. *ožhralec (ochlasta), tlučhuba, žhrút, strachoprd* aj. Jména vdaných žen s neutrálním významem se tvoří příponou *-ka* (*Glogarka, Handryška, Horutka, Biskupka*) a jména s ustupujícím dnes už afektivním významem příponou *-ena* (*Glogarčena, Horučena*). Jména žen označená blíže přivlastky, které určují zaměstnání, nebo povolání mužů, se pojmenovávají podstatnými jmény typu *kovářika, pekařika*. Jména dětí se tvoří už málo produktivní příponou *-ča*, jako *Biskupča, Horučča, Handryšča, Hanzelča*. Jména obyvatelská od jmen místních se tvoří nejčastěji příponou *-an* (*Bernačan, Senovjan, Sudolan, Rybjan, Liboščan*) a přídavná jména od místních jmen na *-ice, -ovice* ze základů kratších (*bernacký, hrabjecký, petřkofský, janofský*). Pozoruhodná jsou též rodinná jména typu *Glogařé, Bajaré, Horučé, Handryšé, Klozé*.

Vidíme tedy, že i slovo tvorné rysy v tradičním podřeči bernartickém jsou dostatečným svědectvím shod a souvislosti s nářeční oblastí lašskou a moravskoslovenskou (valašskou).

O archaické povaze tradičního podřeči bernartického, jakož o spojitosti s nářeční oblastí lašskou a moravskoslovenskou (valašskou), mluví i jevy syntaktické. Ve skladbě se užívá v mluvě příslušníků staré generace tvarů středního rodu v přísudku, je-li podmětlem jméno nebo jiné označení neprovdané dívky, respektive mladé, nedávno provdané ženy. Např. *Rozára šlo, ono sa naučilo mluviť (o čtyřletém děvčeti), já sem začlo bečať* (vdaná žena o sobě). Ze spojek se sluší upozornit na spojky přípustkové *choť* (*choť sa bránil, musel na službu*), podmínkově přípustkové *baj dyby* (*baj dyby hned Bajar to prodal, žáden by to ňekúpil*), příčinné a důvodové *že* (*moc sa na tem ňevydělá, že to žáden ňekupuje*), účelové *coby* (*to sa roskutalo, coby tá pec byla ohňivá*). Dále sem patří citové částice *šak* a *tož*, např. *šak to tam má býť hďesy u salaša; tož, smy sy psali*), jakož zdvojené předložky *spod, spoza*, např. *hledel na ňu spod stola, utíkal spoza roha*. Pro vyjádření emocionality se užívá syntaktických typů týkajících se tzv. onikání a plurálu úcty: *že bysťe sa tak ptali* (ptal se), *tařinek sú ve chlěvje, řetka to ňechtělí dovolíť*. Příklonky *sem, sa* stojí na začátku věty (*sem volala na suseda, sa to řecko tým křídlem ometalo*).

Má-li být charakteristika tradičního podřeči bernartického úplná, nemůžeme zde opomenout ani složku slovníkovou. Je známo, že změny v lexiku jsou velmi zřetelné a že slovní zásoba nářečí reaguje bezprostředně na změny ve společenském a hospodářském životě. Nám však nejde o to, abychom při průzkumu slovní zásoby v tradičním podřeči bernartickém přihlíželi k měnícím se realitám a sledovali nově vznikající slova a pojmenování. Zaměřme se i zde na vymezení intelektuální slovní zásoby, abychom tak dostali slova co nejvíce charakteristická pro tradiční podřeči bernartické. Přitom budeme přihlížet i k složce expresivní, avšak nečiníme si zde nárok na úplnost, protože se ona stále obměňuje a doplňuje. Vzhledem k tomu, že nám jde o zachycení archaické slovní zásoby v tradičním podřeči bernartickém, budeme postupovat podle kritérií onomaziologických (od věcí k pojmům). Tento postup nám umožní zjistit okruhy pojmenování podle věcných kategorií z oblasti vesnického života obyvatel v Bernarticích n. O. i vydělit v nich skupiny slov, a to nejen s jejich neutrálními významy vyjadřujícími věcné pojmy jako odraz skutečnosti, ale též s významy přenesenými do jiných oblastí lidského života a nabývajících expresivitu.

Výchozí skupinou je nám oddíl pojmenování z oblasti člověka, jeho osobního a společenského života na vesnici, jenž byl zcela jiný v minulosti než je tomu dnes. Už v tomto oddílu je dobře vidět obraz hmotné a duchovní kultury bernartických oby-

vatel, který se podstatně mění. V oblasti spjaté s člověkem (lidské tělo, smysly, duševní vlastnosti a jejich projevy, rodina, věkové stupně apod.) vybíráme tento inventář slov.

Lidské tělo, smysly, činnosti:

Chudý — hubený, **hodný**, **pjekný**, **šikovný**, **šumný** — hezký, **syvý** — šedivý, **puřec** — pěšinka ve vlasech, **ocásek** — cop, **ščučkať**, **ščudliť** — tahat za vlasy, **krútiť vlasy** — kadeřit, **bočif sa** — mračit se, **sluza** — slza, **hledieť** — dívat se, **nasýsať** — zvědavě nahlížet, **šfidrať** — šilhat, **snopel** — 1. nosní hlen, 2. expresivně chlapec, **špagúr**, **špaček** — uschlý hlen v nose, **huba** — tvář, **pysky** — rty, **jásna**, **ísna** — dáseň, **pliskýř** — puchýř, **ophryzek** — Adamovo jablko v krku, **popadaný** — rozpukaný (o pokožce na ruce), **pahnost** — nehet, **krchňák** — levák, **kyta** — stehno, **piščala** — holeň, **zďelať** — sundat, **pjata** — pata, **honem** — rychle, **leťeť** — běžet, **zapackovať** — klopýt-nout, **balda** — hůl, **chrámať**, **šmatlať** — kulhat, **šantať** — špatně chodit, **čagan** — hůl, **obitek** — pevná hůl, **oždarek** — zbytek hole, **ochmárať sa** — zdržovat se, **spúzať sa** — stavět se na odpor, **čapjeť** — sedět na bobku.

Duševní vlastnosti a jejich projevy:

Rěcť — říci, **povjedať** — povídat, **kalabisovať** (expres.) — mluvit, **cygaňiť** — lhát, **rochnúť** (já bych rochla smíchy) — popukat, **zhňiloch** — lenivec, **bojácny** — bázlivý, **zfušovať** — zkazit, **klebetnica** — klepna, **paskudňť** — vyvésti něco, **uderyť sa** — uho-dit se, **liščif** — plesknout dlaní po tváři, **šmajchlovať sa** — lisat se, **macať** — ohma-távat, **čuchtať**, **babrať sa** — dělat drobnou práci, **zabarušif** — ztratit něco, **spohře-bovať**, **zhmcovať**, **zbrobrovať** — spadnout, **potípať sa** (hďe sa potípať?) — chodit, **bečať** — plakat, **retovať sa** — dávat na sebe pozor.

Věkové stupně:

Decko — dítě, **ancybel** (ty ancybelu jeden) — neposlušné dítě, **bližňata** — dvojčata, **inačí** — jiný, **harcať** — hladit, **skřipif sa** (ďecka sa skřipjã) — škorpit, **pjestovať** — chovat (dítě), **cumel** — dětský cucáček, **ščerkotka** — dětské chrastrítka, **lalinka** — pa-nenka, **hoňička** — honěná, **d'elad' žapky** — házet plochý kamínek po vodě, **šlundro-vať** — klouzat se, **želěska** — brusle, **kulovať** — koulovat se, **synek** — chlapec, **roč-ňák** — vrstevník.

Nemoc a smrt:

Čuť — cítit, **břed** — vřed, **hnuj**, **materyja**, **maras** — hnis, **hruška** — boule, **grynda** — opar, **skřipka** — chřipka, **kuckať** — kašlat, **bjehafka** — průjem, **marodif** — churavět, **švidrať** — šilhat, **prašivina** — svrab, **škruple** — skrofulóza, **ošpica** — vřidek, **bruch** — kýla.

Rodina:

Tata, **tafinek** — otec, **mama**, **maminka** — matka, **macocha**, **druhá mama** — nevlastní matka, **stařiček** — dědeček, **stařenka** — babička, **zať**, **šfigrzon** — zeť, **ňevjesta**, **šfigr-tochtr** — snacha, **šfigrotr** — tchán, **šfigrmutr** — tchyně, **strýc** — 1. otcův i matčin bratr, 2. cizí muž, **řetka** — 1. žena otcova i matčina bratra, 2. cizí žena, **kocůňat sa** — milovat, **galán** — milenec, **optúlať sa** — líbat se, **vydavať sa** — vdávat se, **zdáfky** — oddavky, **starý** — manžel, **roba** — 1. manželka, 2. žena, **byť v kútě** — být v polohu, v šestinedělích, **malučké** — novorozeně, **křesný**, **křesná** — kmotr, **loktuša**, **hyta** — velký šátek, v němž se chová dítě, **lacek** — slintáček.

Další skupinou je nám oddíl pojmenování z domácího prostředí, hospodářství a zemědělské práce, které jsou nedílnou součástí vesnického života v Bernartické

nad Odrou. I v tomto oddíle jsme nuceni se omezit jen na některé výrazy, které jsou charakteristické pro tradiční nářeční varietu bernartickou.

Jídlo a pití:

Tě — čaj, **limona** — citrón, **vřelý** — horký, **zymný** — studený, **jest** (im, jed'ã, jed) — jíst, **zezený** — snědený, **ščlukať**, **šlukať** — krkat, **maškrta**, **fifra**, **fifroň** — mlsák, **vy-tvárať sy** (ňevytváraj sy) — vybírat si v jídle, **šmakovať** — chutnat, **svačina** — pře-snídávkva, **laprda**, **zemjáková polěfka** — bramborová polévka, **česnekačka** — česne-ková polévka, **zelňačka** — zelná polévka, **bilá polěfka** — mléčná (sladká) polévka, **kyseláčka** — mléčná (kyselá) polévka, **halušky z makem** — knedlíky s mákem, **stěrky z mlékem** — těsto s vajíčkem, jež se dalo do vařícího mléka, **zásmáčka** — jíška, **máčka** — omáčka, **škrabať** — škrábat syrové brambory, **škabance** — škabánky, **šlišky** — šišky, **zemjákový placek** — placka ze syrových brambor, **pagáč** — zelová placka pečená, **šiška** — knedlík, **hňetka** — velikonoční čtyřrohý koláč, **chudé maso** — libové maso, **maso s prasafa**, **prasacý maso** — vepřové maso, **bečková zeli** — kyselá zeli, **šmatlať**, **dremcyť** (ňedremcy mi tu) — šlapat po podlaze, **kfasyť** — kysat, **kru-žadla** — krouhadla, **žulteť** — žlutetek, **vaječnica** — míchaná smažená vajíčka, **ška-řupka** — skořáпка, **kyška** — kyselá mléko, **koža** — škraloup, **látka**, **mlěčňák**, **hliňaný hrňec na mléko** — široký hrňec na uchovávání mléka, **topif maslo** — rozpouštět maslo, **stlukať** — dělat maslo, **múr** — sedlina z rozpuštěného másla, **masňica** — má-selnice, **hrořik** — horní snímací část máselnice, **tluček** — tlukadlo, **syř** — tvaroh, **okřif** — ošatka, **d'iza** — díže, **kopysť** — kopist, **pecen** — kulatý bochník chleba, **štrycla** — podlouhlý bochník chleba, **zákalec** — sražená část chleba při kůrce, **pa-ňiček** — patka, **skrojek chleba**, **pantok**, **gaval** — velký kus chleba, **skypka** — z jedné strany ukrojený kus chleba, **odrobinky** — drobty z chleba, **pleťenka**, **žemla** — houska, **kysať** — kynout, **kfasňice** — droždí, **trnky** — povidla, **troky** — velké necky na prase, **zabijačka** — vepřové hody, **krumpolec** — dřevo na zavěšení zabitého vepře, **prde-lačka** — polévka ze zabijačky, v níž se vaří jelita a jitrnice, **pukeřina** — vysušený mo-čový měchýř vepře, **prezvuif** — tlačěnka, **podhrdek** — podhrdlí, **ovar**, **šperky** — vý-sluzka z vepřových hodů, **opchazaňica** — jelitový prejt, **oškfarek** — škvarek, **kuřif** — udit, **špek** — slanina, **polť špeku** — kus slaniny.

Oděv a obuv:

Jupka, **žblus** — halenka, **žlutý** — žlutý, **pjekenčí** — pěknější, **nořif** — novější, **kasana-ka** — zástěra, **kartunka** — sukně i šátek z tenkého barevného plátna, **pláťanky** — plátěné kalhoty, **kacabaja** — ženský svrchní oděv, **lekňica** — sukně, **přaska** — přezka, **šifry**, **šráky** — šle, **šlajfka** — vázanka, **šmizla** — kravata, **mařla** — pentle, **oryngle** — náušnice, **štuc** — rukávník, **šnuptychla** — kapesník, **spodňáky** — mužské podvlékačky, **svážať na zadrlica** — svázat tkaničku na smyčku, **kfanty**, **háby**, **klajdy** — opotřebené šaty, **hába** — vlňák se střapci, **vyľňáčka** — zimní ženský šátek na hla-vu, **lata** — záplata, **pančochy** — punčochy, **fusakle** — ponožky, **honuce** — ovino-vačky, **cukle** — staré sandály, **kocúry** — bačkory, **štyblety** — pérka, **kramflek** — pod-patek, **šefc** — švec, **nastrčif do jahly** — navléci nit, **nořice** — nůžky, **jančary**, **krpce** — botky šněrovací.

Obydli:

Bývať — bydlet, **pochodif** (un pochodif z ľčina) — pocházet, **súsed** (súsedě) — sou-sed, **dřevjaňica** — dřevěné obytné stavení, **dřevjaný** — dřevěný, **murovaná chalupa** — obytné zděné stavení, **barák**, **čajda** — chátrojící stavení, **řihla** — cihla, **vepřovica** — nevypalovaná cihla, **kalfas** — truhlík na maltu, **pucovať** — omítat, **ličif** — natírat vápnem, **krokfa** — krokev, **podeřva** — spodní trám chalupy, **lata** — tyčka, na níž se

nasazuje krytina, šifr — břídlíce, skřídla — plochá pálená taška, terový papír — dehtový papír, kaleňica — hřeben střechy, schlop — vikýř, ryna — okapový žlab, fuga — mezera mezi trámy a spára ve zdi, hura — půda, zavazaf — překážet, náspa — zvýšené zápraží, navrch — nahoru, špajska — spižka, izba — světnice, štokram — okení rám, poval — strop, dloška — nedřevěná podlaha v síni, deska — prkno v podlaže, zem — hliněná podlaha, látka — květináč, futra — dřevěné ostění u dveří, panty — závěsy, klučka — klika u dveří, hašpa — otáčivá závora, klatka — visací zámek, zaryglovať — zavřít, fligle — okenice.

Domácnost:

Šporhét — sporák, kamna, kotlík — kamnovec, kranc — horní okraj kamen, blaty — plotně — díly plotny, drajfus — třínožka, vincek — železná kamínka, sopúch — soapouch, peklík — klenutý otvor pod kamny, nalepek — zvýšené místo mezi kamny a zdi, peklo — prohlubeň v zemi před pecí, laterňa — lucerna, čadít, kúřít — kouřit se z kamen, kominař — kominík, pekárka — chlebová pec, čelustá — otvor do chlebové pece, ohřeblo, kuták — hřeblo, ometlo — koště, drveno — polínko, šajt — poleno dřeva, krkoška — suk, hrčaté dřevo — sukovité dřevo, drvárka, drvárňa — dřevník, klátek — špalek na štípaní dříví, řižlivý — žhavý, potpalka — podpálení, hřěl (zehřetý, zehřel) — hřát, svjeřidlo — louč, petról, petrolina — petrolej, studňa — studna, cůdít — čistit studnu, kybel, gbel — plechové vědro, váhy, vášky, kluky — nosidla na vodu, leť — lít, bečka — sud na pivo, duha — dužina v sudu, útora (to je v bečce ryha, co je v ní duha) — outora, stolek — židle s opěradlem, opíradlo — opěradlo židle, stoleček — nízká sedačka, almara — skříň na šaty, lava — lavice s opěradlem, stolař — truhlář, rachla — věšák na zdi, bidelco — tyčka nad kamny, ložo — postel, kosňa — prádelník, peřina — ducho, zhlavec — polštář, cycha — povlak, štruzok — slávník, plachta — prostěradlo, sopek — sypek, ušitá věc, sypovina — materiál na sypek, stolůfka, servet, tyštuch — ubrus, metla — koště, handra — hadr na mytí podlahy, vaštrok — necky na praní, máchať — práť, kyjanka — dřevěná obdélníková deska s krátkou rukojetí z jednoho kusu dřeva, již se bušilo při praní prádla, prádlo — nádrž vody s vlastním pramenem, která bývala v zahradě nebo na dvoře (v Bernartících např. u č. 64 a 44), krúřít — ždímat prádlo, řihlička — žehlička, řihlicovať — žehlit, náčiní — kuchyňské nádobí, hrnec (železnák, ucháč, kameňák, plecháč) — hrnec, vlesť — vejít se do něčeho, skřídla — poklička, koněfka — konvička na mléko, šufan, velká lužica, poléfková lužica — sběračka, vařacha — vařečka, švrdlák — kvedlačka, cedák — cedník, strúžek — struhadlo, trychtýr — nálevka, solnička — slánka, lužica — lžíce, haladryja — střepy, odpadky, špajstruhla, múčná truhla — truhla na mouku, vjeko — víko.

Osada:

Dedina — vesnice, fojt — velký sedlák, počta — pošta, psáňi — dopis, kantor, rector — učitel, četnúť — číst, kamyček — kamínek na psaní, pisanka — sešit, kryda — křída, rynek, plac — náměstí, hulica — ulice, blajvajs — tužka, jarmark — trh, píjovár — pivovar, šraňky — závory.

Společenský život na vesnici (dříve):

Krajčí — krejčí, pošfák — listonoš, šandár — četník, varřír — polní hlídač i ponocný, hasycká šopa — hasičská zbrojnice, intres — úrok, čachrovať — obchodovat, gvelb — obchod, krám, jatka — výsek masa, auzlág — výkladní skříň, kobela — sáček, majstr — mistr, mynár — mlynář, dráč — pohodný, dratař — dráteník, lajer — flašinet, chodít po čísle — obecní chudý, árešt — vězení.

Zábavy a zvyky:

Pjesnička — písnička, zodůfka — sodovka, hut — doušek (vody), mišek — váček na tabák, chodít na přistvu — jít na besedu, na pobabje sa dře peři — dračky, cpynka — odhrnuté pírkó, kalec — tkadlec, zabobony — pověry, končiny, ostatky — poslední tři dny masopustní, rechatka — velikonoční řehtačka, klapotka — velikonoční klapačka, šmigruť — pomlázka, tatar — svazek prutů na pomlázku, kocanky — jílové kočičky, mazaňec — velikonoční bochníček, sfatý duch — letnice, hody — posvícení, štrycla — vánočka, nové leto — vánočka na Nový rok, pěčky — sušená jablka, suchary — veškeré sušené ovoce, lésy — proutěné lísky na sušení ovoce, panáček, velebný pán — kněz, sestřička — jeptiška, prépus — zvonění při pohřbu, když kněz vychází z kostela do domu nebožtíka, veža — věž, pavlač — kostelní kůr, velká — hlavní nedělní mše, hofjera — ořera, řikať — modlit se, id' zaopatřovať — jít s posledním pomazaním umírajícímu, žehnáček — kroupka se svícenou vodou, procesyj — procesství.

Hospodářská usedlost:

Grunt — statek, hospodář, hospodyň — sedlák, selka, chasa — čeled, pacholek — čeledín, pohonč — pohůnek, dífka — děvečka, služka, pjestúna — mladší děvečka, hofer — podruh, hofrava — manželka podruha, štachéta — tyčka v plotě, rygl, lata — podélný nosný trámek v plotě, dvěrcá — dvířka, přeláska, přelázek — místo, kde se přelézá plot; je to prkénko, prostrčené plotem, z obou stran podepřené kůly, kolňa — kůlna, humno — mlat, huměňica, šťřf — prostor na obou stranách humna, pjatro — patro ve stodole, cepová hůlka — držák, kapica — kožené ošití bijáku, šfihel — kožený řemínek, žentúr — zařízení na mlácení tažené koňmi, vrstva — rozprostřená vrstva obilí k mlácení, také obilí uložené ve čtvrti, oklepina — otep rovné slámy, ořepka, mrva — zcuchaná sláma, oklepek — poslední vymláčený snop, bandur — otyčka zcuchané slámy, ohrapky — úhrabky, osfina — osina, ohrabečňák — velký koš na plevy, mjech — pytel, vjejačka — lopata na vátí obilí, řičica (ohrabečňák, hraňák) — obilní síto, fukač, fukar — mlýnek na čištění obilí od plev, pozadek — odpadové obilí, kačerek — horní výstupek na oji, našik — držák, sňice — ramena od vozu, podjžč — podjžďka, akštok — nápravník, poduška — šárka, obrtel — oplen, kneblik — závlačka u řetízku, klátek na šlajf — brzdící špalek, šlajfovať — brzdít, bukša — vnitřek hlavy u kola, štesla — podložka u zákolníku, grěfny — vrchní a spodní bidla u žebřin, mečik — plochá příčka v žebřinách, špruchla — kulatá příčka v žebřinách, zalušek, lušňa — líšeň, pauz — pavuza, pauzňák — provaz na utahování pavuzy, odřít kozla, vyvrářít — zvrhnout fúru, spodňica — spodní prkno na voze, bočňica — postranní prkno u vozu, šibr — čelo, valňik, platoňák — plochý vůz, krky — přední konce sanic, táčka (dřevjané, železné) — kolečko na vození hlíny, tragač — trakař, žebřik — opěradlo trakaře, šla — popruh u trakaře, cyp — popruh u nůše, břemenó, noša — ranec trávy, krosňa — krosna, sotor — taška upletená ze slámy.

Polní práce:

Polo — pole, poďelať — udělat práci, mjeť profit — mít užitek z práce, vrhnúť — podmitat, obratňik — konec pole, kde se oráč obrací, novina — nová orná půda, svudňica — brázda, již se odvádí voda z pole, obracá sa na skladňiku — oráč se obrací na poli, obracá sa na úvraťách — vyjede-li oráč z pole ven, obracá na úlehli — je-li širší prostor, klaky — rukojeť u pluhu, splaz — železná tyčka u pluhu vlekcoucí se po zemi, číslo — krojidlo u pluhu, hák — rádló, meč — příčka u bran, zub, braňák — hřeb u bran, krbel, krblik — pochva na brousek kosy, rosifka — plachta na rozsévání obilí, seři — osení, zboži — obilí, rež — žito, žito — pšenice ječmeň — ječmen, jarka — jarní pšenice, suřica — žito seté s pšenicí, seřť — kosít, žňiva — žně, žid'i, muzykanři — neposečená stěbla za sekáčem, špagátovo provislo — po-

vříslo z motouzu, **knebel** — kolík na utahování povřísla, **poklátky** — hromádky posečeného obilí, **podmandlík** — spodní snop v mandeli, **říří** — spodní část snopu, **strňisko (režňisko, ovesňisko, žitňisko, ječmeňisko)** — strniště, **stožek** — kopka sena, **stoh** — kupa sena, **kostrbal** — trojhran na sušení sena, **děfelina** — jetel, **lucerka** — vojtěška, **mišačka** — směska na krmení dobytka, **turkyňa** — kukuřice, **zemjak** — brambor, **vyhrňovač zemjaky** — oborávat brambory, **kel** — bramborový klíček, **zemjačisko** — brambořiště.

Dobytěk:

Maštal — stáj pro koně, **mosfina** — dřevěný trámek v podlaže stání, **koryto** — žlab pro krávy, **jasla** — žebřík na zakládání sena, **futr, futro** — píce, **sečka** — nařezaná sláma, **řezanka, řezací stolica** — zařízení na řezání slámy, **sečkovica** — stroj na řezání slámy, **opálka** — loubkový košík, z něhož se sype koním, **hrotek** — nádoba na dojení mléka, **stlani, stěl** — stelivo, **hnojačka** — močůvka, **hnojisko** — hnojště, **bečka** — voznice na močůvku, **statek** — dobytek, **honcula** — často běhající se kráva, **bjehať sa** — kráva v říji, **sčelná kráva** — březí kráva, **hovado** — dobytče, **mlezyva** — první mléko po otelení, **prvníčka** — kráva po prvním teletí, názvy krav: **Jahoda, Frajla, Straka, Malina, Heská, ruň** — roh, **paznecht, pazúr** — pazneht, **střich** — kravský struk, **báchory** — vnitřnosti, **přežúvať** — přežykovat, **otstafča** — tele odstavené od krávy, **zhřebná kobyła** — březí klisna, **valach** — vykastrovaný kůň, názvy koní: **Fryc, Fuks, Bubik, Liza, širy** — koňský postroj, **blendy, klapky** — klapky na oči, **zubadlo** — udidlo, **stihle** — rozdvojená část řemene od udidla k oprati, **oprata** — oprat, **rohařina** — dřevěná část chomoutu, **pobočky** — pobočnice, **sedlový** — kůň po levici, **náručni** — kůň po pravici, **fišpanka** — umělé bičíště, **ručka** — bičíště z lesa, **vjó** — jed, **pr** — stůj, **čihy** — vlevo, **hot** — napravo, **curyk** — zpět, **koza sa hoňi** — prská se, **sánská** — koza bez rohů, **je skotná** — je březí, **cap** — kozel, **sviňa sa húká - huče sa** — houká se, **je sprasná** — je březí, **bravek** — 1. vepř, 2. vykastrovaný kaneček, **hrkať** — chrochtat, **miškář** — zvěrokleštič, **vymiškovať** — vyklestit, **fena** — psice, **zdechnúť** — chcípnout.

Drůbež:

Hyd, havjeť — drůbež, **čipčipčip** — volání na slepice, **napipi** — volání na kuřata, **kačkáč** — volání na kachny, **pylapyla** — volání na husy, **kura** — slepice, **skřečať** — sedět na vejcích, **kuňa sa kluje** — klove se, **záprtek** — zkažené vejce, **pojimať sa** — pářit se, **kura sňesla vajco f koži, kura vypluskla vajco** — vajíčko bez skořápky, **jan-ky** — druhá housata v roce, **stádo** — hejno, **morák** — krocán, **morka** — krůta.

Do poslední skupiny zařazujeme pojmenování z oblastí přírody, s níž jsou bernartičtí obyvatelé v denním styku. I v tomto oddílu je možno dobře pozorovat, v jakém vztahu žili vesničané ke krajině, k lesu a rostlinstvu, k živočišstvu apod. Přitom není nezajímavé upozornit na to, že právě v této slovníkové složce se vyskytá značný počet výrazů, které jsou stálou jádrou součástí základního slovního fondu bernartické slovní zásoby. V ní se totiž už neuplatňovaly tolik kulturní vlivy, ani ji neobohacovaly po stránce lexikální novými výrazy.

Krajina:

Hranečník — hranlční kámen v polích, **šleta** — plochý kámen, **šutr** — štěrka, **duča** — prohlubeň v proudící vodě, **hlypka** — hloubka, **plytký** — mělký, **židlo** — pramen, **čin** — stin, **struha** — mlýnský náhon, **splav** — jez, **pohrabáč** — cestář, **křikopa** — příkop u cesty, **zákrut** — ohyb cesty, **zgrapa** — úvoz.

Zahrada a sad:

Ujít sa — ujmout se, **rosť** — růst, **konva** — kropící konev, **přísada** — zelná sazenice, **kél** — kapusta, **hlub** — košťál, **struk** — hrachový lusk, **paradajka** — rajské jablíčko, **petrzeli** — petržel, **kerlub** — brukev, **strúčko** — stroužek česneku, **šnytlich** — pažitka, **plucár** — dýně, **kvačka** — tuřín, **šuseň** — uschlý zbytek květu na spodu jablka, **koža z japka, kožina** — slupka, **hruška (lipinky, ovesňinky, planky, maslofky), japko (hrtliky, valdúfky, kočiči, panenské)** — jablko, **trnka** — švestka, **střešňa (uherky, bjelice, čerňice, vrapčince)** — třešeň, **húser** — bouchoř u švestky, **kostka** — pecka, **rybizla** — rybíz, **chlupáč** — angrešt, **chebz** — 1. šeřík, 2. černý bez, **chebzynky** — plody černého bezu.

Les a rostlinstvo:

Švrči — smrčci, **švrk** — smrk, **borči** — sosnovi, **bor** — borovice, **maruša** — moruše, **dřin** — modřín, **jamelo** — jmelí, **peň** — kmen, **lupať korunu** — loupat kůru, **hrab** — habr, **špendliči** — spadané suché jehličí, **suška** — suchý strom, **kolči** — suché chrástí, **ořepka (chvojnata, průfaná, na potpálení)** — otýpka dříví, **drvať** — dřevorubec, **drva** — dříví, **zhazovať** — kácet, **širočina** — tesařská sekera, **pantok** — sekera s dlouhým toporem, **řezny** — piliny, **střešňa** — borůvka, **černá malina** — ostružina, **pravák** — hřib, **jánek** — křemenáč, **pořeč** — modrák, **kuřátko** — liška, **kravička** — rytec pravý, **prašifka** — pýchavka, **šmatlocha, chamraď** — plevel, **baraňák** — ocún, **zajči želi** — šavel, **křib** — keř, **voňička** — kvítí v květináči za oknem, **pukéta** — kytice, **kjetnúť** — kvést, **zeliny** — léčivé byliny, **železník, hlistník** — zeměžluč, **charpa** — chrpa, **sladec** — svlačec, **syrotka** — sedmikráska, **májiček** — pampeliška, **voli oko** — blatouch, **žabi očka** — pomněnky, **kropáček** — prvosěnka, **hřebiček** — hvozdik, **jazyček** — jitrocel, **cyligana** — vlašovičník, **polyňek** — pelyněk, **kyselka, ščovik** — ščovik, **mateřinka** — mateřidouška, **palach** — orobinec.

Živočišstvo:

Hlista — dešťovka, **koňik** — zelená kobylička, **šidlo** — vázka, **bloška** — štenice, **larva** — panrava, **hovňivál** — chrobák, **svatojanská muška** — světluška, **berunka, marunka** — sluněčko sedmitečné, **ruj** — roj, **klát** — úl z kmene, **pchať** — bodat, **šršeň** — sršeň, **buk** — střeček, **piják** — klišť, **šnek** — hlemýžď, **strnadel** — strnad, **trasořitka** — konipas bílý, **plotník** — střízlík, **bocan** — 1. čáp, 2. expresivně nerudný člověk, **kurotva** — koroptev, **krahulec** — krahujec, **čuvik, kulich** — sýček, **kret** — krtek, **vyk** — vlk, **laska** — lasička, **schoť** — tchoř.

Čas a počasí:

Nečas — nepohoda, **skoro** — brzo, **slunco zašlo** — slunce zapadlo, **vjezda** — hvězda, **fčerať** — včera, **spješ** — dříve, **ftedy** — tehdy, **ňeskaj** — dnes, **fčil** — nyní, **ňeskoro** — pozdě, **druhý tydeň** — minulý týden, **zvesna, na vesno** — zjara, **narok** — příští rok, **vjetr** — vítr, **vichor** — víchř, **mhla** — mlha, **mhli** — mží, **pluty** — plískanice, **inovať, iňi** — jinovatka, **chumelenica** — vánice, **zameť** — závěj, **ledovica** — náledí, **kliže** — klouže, **střečhl** — rampouch, **naráz** — náhle.

Dále sem řadíme ještě některé předložky, příslovce, citoslovce, částice a fráze. Např. **napoťapje** — zde, **hče** — kam, **tu** — sem, **stuoťat** — odtud, **stamoťat** — odtamtud, **nabok** — stranou, **hdy** — kdy, **indová** — jindy, **dosavád** — dosud, **děprem** — teprve, **furt** — pořád, **jaksy** — nějak, **hodně, hromada, hubje** — mnoho, **vjec** — více, **akorát** — právě, zrovna, **edem** — jenom, **kolem** — okolo, **móže, baj** — ano, **ňi** — ne, **heť** — hle, **zhňid** do gmentu — shnit zcela, **d'elad na zdury** — schválně, **létat jak šešer, šešerovať** — divoce běhat, **byť súcy to ud'elät** — být s to něco udělat, **byť kunt,**

(*ty sy kunt*) — být všeho schopen ve smyslu žertovném, *byť mjechem praščený* — být pomatený, *spravit sa* — 1. *honem sa spravuj* — rychle se oblékej, 2. *já sa s ním spravím* — dohodnu se ve smyslu vyhrůžky, *zatříť (nězatří)* — nezapal z neopatrnosti, dát pozor, *mjeť haraficu* — být opilý, *zopaluščíť blechu* — zabít blechu, *naložit kendla (co ťi naložil kendla?)* — dát Ježíška, dárek.

Už z toho, co jsme uvedli, vyplývá, že tradiční podřečí bernartické je přechodově archaické, v jehož mluvnické stavbě a slovní zásobě se vyskytují nejen prvky staré, archaické, ale též přechodné, lašské a moravskoslovenské (valašské). Je tomu tak proto, že před vznikem vlastního podřečí bernartického byla toto součástí nářeční oblasti lašské a moravskoslovenské (valašské), která nebyla rovněž rozrůzněná a tvořila souvislý celek. Ten byl narušen nejen jazykovými změnami z hlediska českého národního jazyka (přehláskami, úžením, hláskovými změnami, ztrátou měkkosti aj.), ale též německou kolonizací v prostoru novojičínském, která probíhala ve dvou hlavních vlnách, tj. ve století 13.—14. a od 2. poloviny 16. do sklonku 17. století. O archaičnosti tradičního podřečí bernartického mluví dodnes četné staré jevy systémové i ojedinělé, dnes už lexikalizované zbytky, jako nepřehlasované tvary *jahňa, kuňa, mja, ťa, sa, jastřáb*, nezúžené *é (chlév, polěfka, řěct)*, staré dlouhé *ý a ú (strýc, múka)*, měkké souhlásky *ď, ť, ň*. před *e* původním i jerovým (*děň, ťetka, ňemoc*), morfologické tvary *polo, moňo*, v 6. p. množ. čísla *súsedoch, duboch*, v 7. p. množ. čísla *chlapy, okny*, v 1. os. množ. čísla *mámy, žultý, pylný* apod.

V této souvislosti není nezajímavé upozornit i na archaické jevy, vyskytující se v gruntovních knihách obce Bernartice z 16.—17. století, k nimž náleží: *nebylo ani voza, ani koňa; dlůhý čas pustý (grunt) ostával; dvě slepice a kohůta; na starém mlyně; chlapík si vymínil chalůpku; od humen na púšť; Kateřina má z toho gruntu ustúpiti; i to za svů věrnů prácu; musil položiti nápadek zlé paměti Barboře Zelinovej na její zlé skončení; chalupu u vsi, kde svou malou rolici má; Mařce Zahradniče; vyrba.*

Sem náleží též výpisky z pozůstalostních spisů: *dvě prasné svině 1791, každé dceři štvéro oblečení, cychy dvoje tažený, dva páry pančoch, kožuch, baranica, spišná truhla zlá 1792, řičice, moždíř, tluček, ložo, bruslach, kate, kladivko babka, řetaz, pomýjnica, hrotnica, kosěř, hrabica, kleča 1801, vegačka, klega 1804, brco, kráva bježatá, špajs-truhla 1805, župice, huňané boty, leknica, nožice, potírky, kožuch dubný, leknica modrá 1806, šatka nová, berco, lužňa, kupa, oprata, mulčná truhla, pančochy vílněné, galety, bechovna 1807, zhlavec 1809, ohrabečnica 1810, sukně zaykula, černú kordulu 1813, 1814, střevice súkenné, 2 flaky „Krsen“ v německém textu z r. 1835, uměla svobodná hofrava 1842, dva chodící kabáty 1843 (kabáty na chodění), syn ho mnoho koštoval 1846.⁶⁾*

Dále se ukazuje, že archaické povaze tradičního podřečí bernartického, s jevy lašskými a moravskoslovenskými (valašskými), odpovídají rovněž dějinná fakta, která se týkají přímo obce Bernartice n. O.

Historické doklady o obci Bernartících n. O. nejsou v rozporu s nářečními jevy, jak jsme je předložili výše. Dokonce potvrzují i to, že tradiční podřečí bernartické náleží jazykově k nářečnímu typu starojičínskému, i když se od něho v nářečních jednotlivostech liší. I toto zjištění má oporu v historickém faktu, že nářeční svéráz obce Bernartice n. O. krystalizoval v rámci samostatné farnosti bernartické, kdy se tradiční podřečí bernartické utvářelo zcela samostatně, a to už nezávisle na laštině a moravskoslovenštině (valaštině). Můžeme uzavřít v tom smyslu, že tradiční podřečí bernartické je z hlediska českého národního jazyka nářečím archaickým s přechodovými nářečními jevy lašskými a moravskoslovenskými (valašskými). Je nade vši pochybnost

⁶⁾ Viz Ad. Turek, *Majitelé usedlostí v Bernartících*, sb. Od pokolení do pokolení 1837—1937, Bernartice n. O. 1937, s. 101—145.

že otázku vzniku této archaické přechodovosti v tradičním podřečí bernartickém bude možno vyřešit zcela úspěšně, až bude podrobně známo historické osídlení celé jičínské oblasti i jednotlivých obcí v ní.⁷⁾

⁷⁾ Za pomoc při sběru nářečního materiálu z Bernartice n. O. děkuji nejen bernartickým rodákům, ale zejména pp. Františkovi a Karlovi **Hanzelkovým** a p. Františku **Handrychovi**, kteří mi vycházeli při výzkumu bernartického podřečí s nevšední ochotou vstříc a sami mne upozorňovali na mnohé důležité věci. — Doklady jsou přepisovány foneticky (jak se vyslovují). Jsou tedy psány: *ťi, dři, ňi, te, de, ňe* apod. Samohlásky *i* a *y* se střídají podle předchozí souhlásky. Jen *i* je po *ď, ť, ň, l, j*, např. *dědina, ťicho, ňic, lipa* apod. Po souhláskách *d, t, n, l, r, h, ch, k, g, s, z, c* je *i* široké (*hrady, svatý, honi, líko, cizi, zima* apod.), jež je z technických důvodů psáno *y* (*hrady, svatý, lyko, cyzy, zyma*). Po souhláskách *š, ž, č, ř* je *i* široké mnohem užší než po *s, z, c* (z technických důvodů zde psáno *i*, tedy *široký, žit, krajčí* apod.).

Nářeční ukázky

Z rozhovoru mezi (A) Antonii Hanzelkovou (1910), (B) Karlem Hanzelkou (1904), (C) Rosáli Glogarovou (1900), (D) Františem Handrychem (1903). Přepsáno z magnetofonového záznamu.

(A) ... přede žňami, dyš sa chtělo svážat a vychraňovala sa stodola, tož, na hůlku sa uvázalo to křídlo a ty paučiny pot pjatrem a toš sa fšecko tým křídlem ometalo ... to sa tag mluvi mezy nami, lebo, jag bych to řekla, fšecko museli přisolovat, jak to bylo málo slané, bylo to málo slané, musym to přisoliť, lebo sa povjedalo hroľik temu, co sa do tej masničky zastrčilo, to bylo tag velké a mjelo to kolečko a fprostředku to bylo vypylňené, přes to šla tá hůlka a na to sa ešče nastrčil potem takový malý prstyňek, sa temu pravilo malý hroľik, alebo temu vječimu, co sa do masničky zastrkovalo, ona sa tak prodlůžila tá masnička jaksyk a tož to tak ňestřikalo ven a to sa zaz ešče dávalo na to, aby to ňestřikalo zaz ven, aby to ostalo v hroľiku, no ...

(B) potem to ňeoskomizaj sa tam, no, ňezdržuj sa tam, ňeoskomizaj sa tam, utíkal trckem, trckem sem tam utíkal ...

(C) to ešče ťi spješ tak mluvíli, to sem slyšivala, trckem sem utíkala ...

(B) dybyste sa tak ptali, toš ...

(C) to už sa bude hned aji ...? točít? pro pána ... tož o čem mámy začat, toš, Karle, začni ... , lebo ty Fráncku ...

(D) dyš smy šli s práce a to už čekal stařiček a už honem ňeco pomocť dělat, toš, človjek, tož byl jaksyk celý deň dělat a potem iť pješky z lčina, no, teš tak trochu unavený, aňi sa tag gór do tej práce ňehnal ...

(C) ... sa řeklo, Francku, useč do pytlíka trošku dfeľiny, to sa myslelo na trávnícu a toš Franceg vzal mišek a strkal to do miška, lebo choďili po šmigrúste a tož mja šmigrústovali ťi chlapi tedy, šak Franceg mezy ňimi, a já sem sy pravila — počkaj, šag já na tebe vyzraju, na druhý deň po šmigrúste šla sem k Handryškum a Franceg ešče spal, no, ťetka pravila, tam je na hůře, bjež, tu máž hrnek, tož mi dala do ruky hrneg vody a já sem šla a šúst po ňem ...

(D) už sem ťa slyšal, šla sy po schodách ...

(C) ale mjela sem takové pilno lefeď dółu, dyď un za mnú ... , já tu tak kalabisuju, hďe to přídě?

(B) ... ty, jag vy šfe povjedali tudyg na tem, no, ňa Zebrakovje, přet Padoly, tam šfe mjeli, vy šfe mjeli vedle Gustyna Šimička rolu?

(C) vedle Papáka ...

(B) vedle Papáka? a jak šfe tam povjedali?

(C) no, na Zebrakovje ...

(B) na celém tam kúsku na Zebrakovje, tož, tam už potem sa povjedalo Bařina, ale mi sa o ty selské rola hlavne ... , skrs to sa ptám, protože oni tam f tej knižce Od pokoleňa do pokoleňa, tak tam majú napsané Předňi rolica, majú ten Zebrákov, tam Předňi rolica a tež v mapje to ňeňi ...

(C) to sú Horní rollica a Dolní rollica, možná, že povjedali temu Přední rollica, viš, tam Bajarě, tam, ten má dvoje Rollica...

(B) jak tudyk ste povjedali?

(C) ... Na Dily? toš, Na doliňe, Na kopcu, U chodňikuf, my smy Duleg němjeli u Haruta, u Glogara Duleg byl, ale my u Horuta smy mjeli Dolinu a potem bylo Za chodňiky a ež u Salaša..., my smy mjeli jednu krávu, jak smy přišli na grunt a jedno tela, prodali fšecko, já sem přivedla potem dve krávy a jalovicu, no, toš, uš potem sa to oťelilo, tag zas..., mjeli smy dvaced hektaruf, no, a něchali edem jednu krávu a Anđelě tam něchali dve krávy stad' jalové, ež budu nabjehané a sfelně, že sy ich prodá a ona sy ich potem prodala, dřina, dřina..., já vám řeknu, já na to ňerada spominám uš, protože já sem tam o zdraví přišla, musela sem sa léčit, byla sem v lázních dvakrát, marodovala sem ze srcem, a furd byla práca, na ňic to něbylo sa na grund vydat'...

(D) to mjel každý, to leda tam, hđe bylo takových sůrozencuf, jak sa pravilo, to byli na tem a toš ňi pomáhali, jaksy to..., no, može...

(C) ... no, toš sa hnójilo, tež hnojivem, pravda, a dyž ve chlěvje bylo, tož baj muselo sa a zemjákuť sa sadřilo a toš pot to sa muselo pod cukrofku dávat', ale my smy dávali baj velký vyminek...

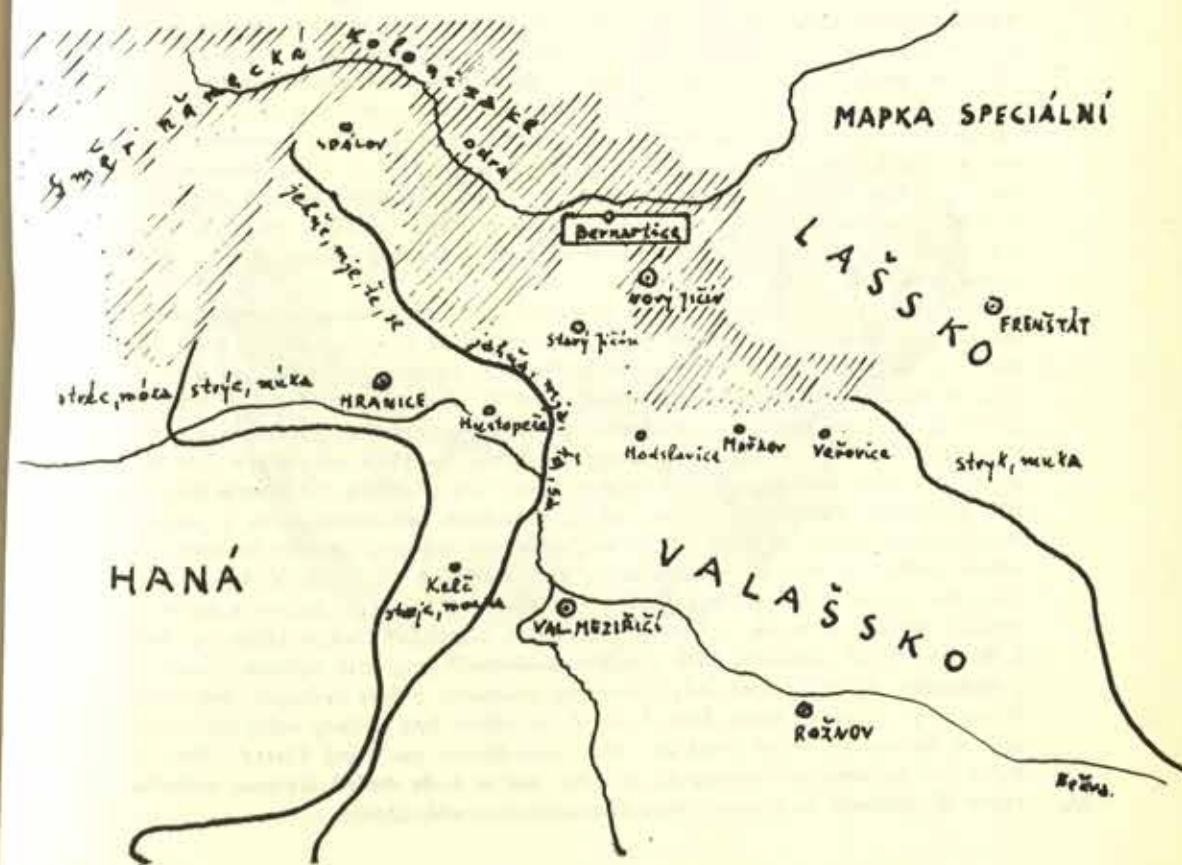
(D) já vím ešče, jag muj stařiček, jag začal un hospodařit, to bývaly šestigrokové záhonky a že un to dva dohromady dával, baj ty kúsky půldruhej mjeřice, čím delší, tým odbytňejši to ide, s koňmi hdo orať, tag dycky, to už ňeňi toho točeňa telej, je to honemši, a Bajar Petr povjedal hdysy, že to bylo, já ňevim, esy byly ty roky takové mokré lebo co, tam mjeli na dolňim koncu leahči zem, že to byly teš ty šestigrokové záhonky a na brázďe že tá voda ež zelená byla, jag na kalužách byly žabince, jag je to možné, že to něpilo a tož edem na vrchu byly kľasy pjekně a f tyh brázďah už ňic...

(A) ešče stařenka povjedali, že bývala u Horuta spješ, už dávno a dávno velká bida a že to byl grunt, že naši by tu zahradu za pecen chleba byli dostali, jaksy němjeli na tem zájem mjel kúseg vjec něčeho...

(B) ... Turka Pisařa sy znala? tag jeho stařičeg Jozef Turek, un byl jakymy, esy ňebyť mynářem vyučený lebo co, un baj s tymi sucharámi handloval a tož u něho jaksy bylo to tá obživa, jaksy byla, no, tož u toho Horuta že byla bida, tag mu to nabizali za pecen chleba, čemu to něvzali, já ňevim...

(C) ... a šak tam v Zebrakoje, viš, tam f Padolách eš, koňec, jag je les, fšecy tam mjeli les, edem Horufě ňi, tež za pecen chleba to prodali Biskupovi, toš, dyť němjeli tež ňic ňi Granatyře, to tam mjeli, to tam byla taková chalupa...

(B) toš, ono, to baj tak ty výnosy, tedy sa pšeňice telej ňeselo, to sa vjec rež, aby bylo na chleba, tak sa to..., tá rež ňihdá ňedala takové výnosy, jak pšeňica, to je marně...

PRAVĚKÉ NÁLEZY V BERNARTICÍCH

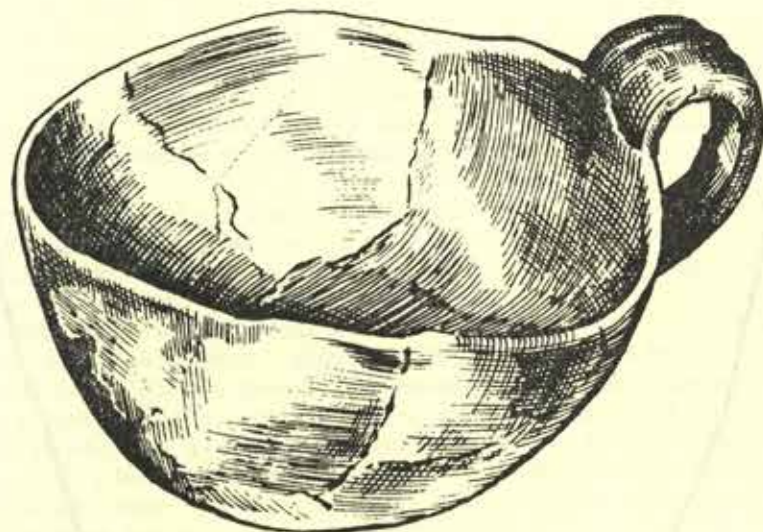
Jaroslav Král

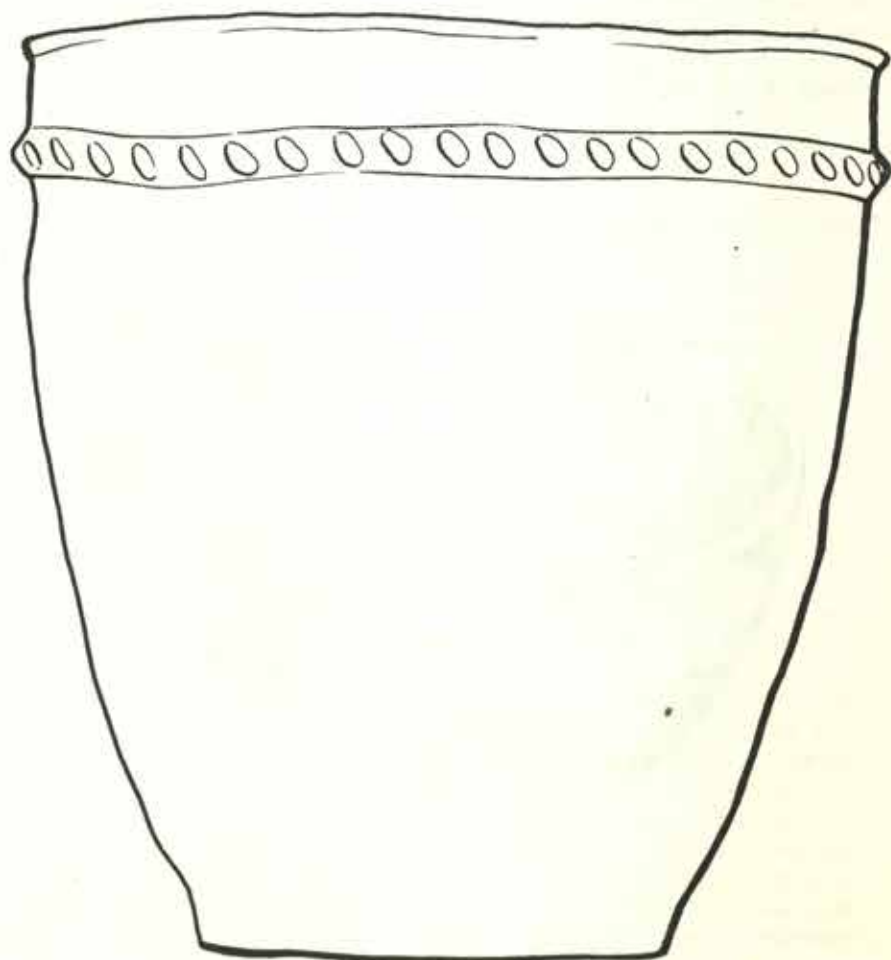
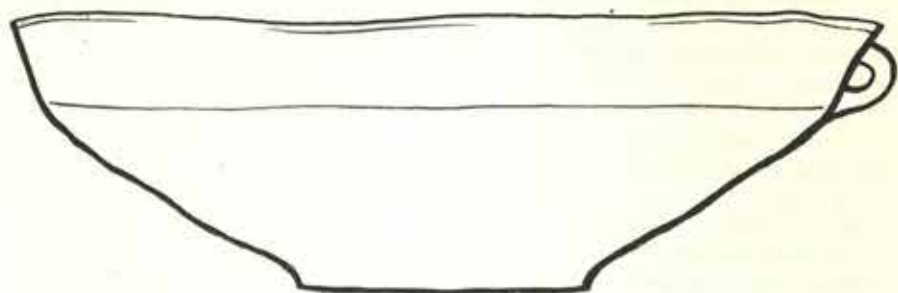
Bernartice leží v prostoru Moravské brány, která byla obydlena od výskytu člověka u nás přes všechna období vývoje lidské společnosti. Nejstarší nálezy v této oblasti je známá dětská čelist z jeskyně Šipky na Kotouči ze starší doby kamenné, kdy se neandrtálský člověk zabýval sbíráním plodin a lovem zvířete. Jiné světoznámé naleziště z tohoto období se nachází v Předmostí u Přerova a menší u Hranic. Je jisté, že lidé z těchto míst se pohybovali při lovu i v okolí naší obce. Mladší doba kamenná, charakterizovaná záměrným vysíváním obilí a vypalováním nádob, je rovněž zastoupena nálezy na několika místech Kravařska. Podobně také etapa přechodu mezi dobou kamennou a bronzovou, kde zjištěná sídliště dokládají dálkovou směnu surovin (obsidián) i produktů (např. v Hlinsku u Lipníka nad Bečvou). Sídlíšť přibývá v rozvinuté době bronzové (1200—800 let před naším letopočtem) — je to tzv. kultura lužická, zvaná ve své poslední fázi kultura slezská; setkáváme se s nimi např. na Kotouči, kde pokračuje osídlení souvisle do doby železné, v Kojetíně u Starého Jičína v trati Požahy, kde trvá v mladším období železné kultury (laténské) keltské etnikum ještě v prvních stoletích našeho letopočtu, v Bernaticích (nálezy 1898 a 1961) aj. V době bronzové bylo kovolictví na vysoké úrovni, zemědělci pěstovali všechny druhy obilovin a luštěnin, na poměrně vysokém stupni bylo tkalcovství a je doložen rozvoj dálkového obchodu. V tomto období bylo u nás rozšířeno pohřbívání žehem; spalování se dělo na hranici a popel byl ukládán do nádob zvláštního tvaru. V době stěhování národů, zejména ve 4. a 5. stol. našeho letopočtu, prošly Moravskou branou mnohé kmeny, především germánské, ale stop po nich je málo, poněvadž se trvale neusídlovaly. Ve druhé polovině prvního tisíciletí našeho letopočtu došlo nadto ke změně podnebí, které způsobily větší zalesnění Moravské brány, takže se zmenšila přitažlivost pro obývání na tomto území. Kolem roku 500 začínají sem pronikat kmeny slovanské.

Z dosud známých zdejších nálezů je možno uvést kamennou sekeru, zhotovenou vybroušením, s vyvrtným otvorem pro toporo, jakých se užívalo v mladší době kamenné a na samém počátku objevu kovů. Podle záznamů v literatuře byla uložena v místní škole. Její bližší nálezné okolnosti nám již nejsou známy. V dubnu 1962 mi předal dr. A. Turek neolitickou kamennou sekeru, kterou našel p. Kačmarčík z č. 64, člen JZD Bernartice, při orbě na pozemcích nedaleko tzv. Horeckého dvora. Tyto pozemky sice patří do katastru obce Hůrka, avšak byly přiděleny k obhospodařování JZD Bernartice. Pečlivě vybroušená sekera z kamene namodralé barvy s jemnou strukturou má zúžený obdélníkový tlýl se zaoblenými hranami. Směrem ke středu se sekera zesiluje a dále k nepoškozenému ostří čoučkovitě zeslabuje. Výška 6,6 cm; max. síla 1,9 cm; rozměry tlýlu 0,9x2,3 cm; šířka ostří 4,1 cm. Je uložena v oddělení pravěku Slezského muzea v Opavě. Dále se v literatuře traduje nálezy na poli E. Bayera z č. 27 z července 1898. Údaje o předmětech jsou dosti nejasné; hovoří se o nádobách, u kterých snad byly i bronzové předměty, a byly vysloveny domněnky, že mohlo jít o žárové hroby. Stumpf udává, že nálezy byly zničeny nebo rozebrány; jisté je, že jsou neznámé, snad se z nich něco dostalo do Vídně. Výklad nálezu je třeba brát se značnou rezervou do té doby, než je bude možné šťastnou náhodou někde identifikovat. To je ovšem dnes již značně nepravděpodobné.

Mnohem lépe jsme zpraveni o nálezu z r. 1961. Tehdy, na základě hlášení místního JZD a dr. A. Turka, navštívil laborant Archeologického ústavu ČSAV, Přemysl Ondráček, Bernartice a přivezl obsah žárového hrobu. Objev se uskutečnil při výkopu kanalizační a vodovodní sítě nedaleko novostavby vepřinu JZD, na jihozápadním svahu kóty 275.8 nad starou pískovnou a lomem. Hrob se nacházel v hloubce 160 cm, byl zasypán žlutou hlinou, takže hrobová jáma se nelišila zbarvením, jak tomu zpravidla u pravěkých objektů bývá. Nejhlouběji ležela hliněná misa, na ní malý šálek a obě nádoby překrývala velká zásobnice. Ze spáleného těla bylo možno zjistit jen několik drobných zlomků kostí a zbytky popela, jiných nálezů nebylo. Všechny nádoby byly ve střepech a bylo je nutné po slepení více či méně doplnit. Zásobnice má hlazené hrdlo a zdrsňenou stěnu a obě části jsou odděleny plastickou důlkovanou lištou, dno je mírně odsazené. Výška činí 41 cm; průměr okraje 38 cm, dna 22,5 cm. Misa má dovnitř prohnuté hrdlo, oddělené od ostatních částí ostrou hranou, ze které vybíhá jedno ucho, končící v polovině celkové výšky hrdla. Celý okraj misy je zvlněný, vyhlazený povrch nese stopy leštění a černé barvy. Misa je vysoká 10 cm, průměr okraje dosahuje 30 cm, dna 10 cm. Půlkulovitý šálek má páskové, čtyřikrát prozlašené ucho, které značně převyšuje okraj. Dno je protlačeno dovnitř (tzv. umbo) a na vnitřní části je protlačeno v síle stěny malým důlkem. Vnitřní povrch je hlazený a tuhovavý, ale vnější stěna je tuhovavá jen v horní polovině. Šálek je 7 cm vysoký, okraj je nepravidelně eliptický — osy 14,6x11,4 cm, průměr dna činí 3 cm. J. Pavelčík datuje hrob do období tzv. slezské kultury, to znamená, že nálezy pocházejí z doby někdy před 2600 až 2800 léty.

Nádoby z žárového hrobu v Bernaticích

V dřívějších letech docházelo v Bernarticích k nálezům nádob, které však nyní nemůžeme kulturně zařadit, poněvadž byly z neznalosti buď rozbity nebo ztraceny. Tak podle sdělení ing. Glogara z č. 30 a A. Kunetky z č. 12 byly v letech 1928 až 1929 nalezeny dvě celé nádoby, o kterých se zmiňuje i prof. Gregor v článku Kam s ním, v němž nabádá občany, aby staré věci neničili a uchovali památky po našich předcích. Zmíněné předměty byly vykopány v pískovně. Na starém mlýně maloročníkem J. Šimíčkem z č. 24.

Prozatím neznáme nálezy z jiných kulturních období doby předhistorické na bernartickém katastru. Další vykopávky pocházejí až z doby mnohem pozdější, kdy již existovala dnešní obec. Jsou to nálezy datované do konce třináctého a průběhu čtrnáctého století. Uveřejnění zprávy o jejich nálezů v r. 1911 je typickou ukázkou zběžného přejímání do dalších literárních zpráv bez ověření nálezů samotného. Tyto nádoby byly označovány také jako slovanské, ale jejich středověké stáří je nesporné. Měly své osudy a po druhé světové válce se je podařilo znovu „objevit“, či lépe vrátit jim naleziště, a tím také jejich průkaznou hodnotu. Byly uloženy v muzeu ve Valašském Meziříčí, kde se však ztratil inventární soupis. Šťastnou náhodou se dochoval jeho opis od Jana Pavelčíka, a tak bylo možné bernartické nálezy identifikovat. Šlo o tyto předměty:

1. Nádobka s odraženou horní částí a zbytkem ucha, bělavé barvy s načervenalými skvrnami. Byla zhotovena nálepem a pečlivě obtáčena. Dochovaná výška je 11,4 cm.
2. Malý vejčitý hrníček, slepovaný a při okraji doplněný. Má cementově šedou barvu a drsný povrch, celková výška obnáší 11 cm.
3. Dno hrnce cementově šedé barvy. Materiálově a vlastnostmi se shoduje s dalším (4) torsem nádoby, ale nikde k němu nenasedá. Zprávy o místě nálezů v tzv. pískové dře mezi č. 7, 9 a 6, které se nám od V. Duška zachovaly, dovolují dnes jednoznačně určit, že místo bylo patrně hrnčířským střepliskem, kam odhazoval tehdejší řemeslník odpad, který časem nabyl značně na objemu a vždy byl problémem, kam s ním.

Na existenci hrnčířské výroby by také ukazovalo sdělení pí. Bayerové, že u Starého mlýna při stavbě chaty Julišky kolem r. 1950 objevili nějaké spálenisko, snad v jámě, které „bylo propáleno jako pekáč“. K časovému a přesnému určení toto sdělení nestačí, ale nabádá k vytrvalému sledování všech zásahů do půdy na katastru obce Bernartic, neboť překvapení nejsou nikdy vyloučena a v této obci je lze přímo předvídat a očekávat.

Zajímavý, dosud souborně nezpracovaný nález mincí byl uskutečněn r. 1898 v Tezeziánském lese v trati zv. Mackovy doly. Nález byl z větší části rozchvácen. V soupisu „Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku“ je zachycen dokonce dvakrát, a to pod č. N 3653 a podruhé pod č. N 3828, ačkoliv je nesporné, že jde o tentýž nález. U prvé zmínky je údaj, že šlo o 2000 až 3000 tolarů a drobných mincí a jako informátoři jsou uváděni F. Popoušek z Opavy a V. Burián z Olomouce. Jako literatura je uveden článek v Časopise Olomouckého musea, ale na citovaném místě je pouze zmínka, že kustod ústavu měl možnost mince spatřit a některé pro museum získat. U druhého čísla je citován Ch. Gündel, který uvádí, že bylo nalezeno 300 stříbrných mincí u Bernartic, okr. N. Jičín, a určuje jako datum zakopání pokladu polovinu 18. století (okolo r. 1750), neboť spojoval uložení mincí s válkami prusko-rakouskými za Marie Terezie.

Nejpodrobnější a nejpřesnější zprávu o nálezů nám dochoval Stefan Weigel, z jehož práce mi byl přístupný pouze výpis v archivu Slezského musea. Je to obsáhlý elaborát, téměř přesné vojenské hlášení, ze kterého uvedu podstatné věci. Jmenovaný byl četníkem, působil na Kravaňsku od r. 1873, ovládal perfektně češtinu a němčinu a podle všeho znal kraj a lidi velmi dobře. Od té doby mu sotva unikl nějaký nález

minci, který by stál za zmínku. Psal o nich v Deutsche Volkszeitung. Veliký zájem u něho vzbudil svými okolnostmi nálezy z 28. března 1898. Bylo zvykem, že chudým lidem bylo umožněno klouct malé pařezy a kořeny po dobytých pařezích v Tereziánském lese. Při této příležitosti nějaká stará žena kopla silně motykou, aby odsekla do hloubky jdoucí svíslý kořen, a rozbila při tom hliněnou nádobu a několik mincí jí vletělo do obličeje. Strašně se ulekla a vykřikla tak, že se sběhli okolo pracující lidé. Co se dalo pak, je pozoruhodné z hlediska národopisného. Jak u Němců, tak u Čechů existovala pověra, že veškeré kovové peníze a zlato uložené do země jsou svěřeny pod ochranu ďábla, který má na nich položený ocas. Žena zpočátku vyděšená se rázně vzpamatovala, vyhrnula si chatrnou sukni a posadila se holou zadní částí těla na objevené mince, pronášejíc osvědčené zařikadlo: „Tou pečeti, kterou jsí Ty (čert) tento poklad zapečetil, chci já ho opět odpečetit nebo otevřít.“ Pak si nahnula peníze do sukne, běžela do vesnice a kdo ji potkal, ten si do peněz hrábl. Později starosta ženě zbytek peněz zabavil a údajně odeslal do Prahy.

Weigel dále uvádí, že určitý počet mincí viděl, některé i získal. Jako nejstarší z nich rozpoznal slezský talar z r. 1586, nejmladší pak byla uherská poltura z r. 1698; mnoho mincí bylo z let 1668–1692 a co je pozoruhodné, se skvostným ražebním leskem. Usuzoval, že poklad byl pečlivě zabalen a uložen v dokonale utěsněné nádobě, kterou lidé na prach rozbili. Zajímavé je také jeho pozorování a sdělení, že místo je v ústraní, málo navštěvované a tudíž vyhledávané různými nekalými živly, jak se často přesvědčil ve své praxi. Byl si vědom značné hodnoty pokladu a byl přesvědčen, že nepatřil nikomu z prostých lidí; usuzoval, že pochází z Uher a snad z lupy.

Na rozdíl od Ch. Gündela, který datuje uložení pokladu kolem r. 1750, přiklání bych se spíše k dataci někdy kolem r. 1710 vzhledem ke vpádům kuruců. Mám na mysli jejich definitivní porážky (např. 1708 u Trenčína a další), jež se odehrály na území západního Slovenska.

Závěrem mi snad bude prominuta vzpomínka na přednášku o pravěkém vývoji lidstva v Bernarticích v r. 1967. Účast byla překvapující a stále mám na mysli hluboký zájem občanů a vše, co se kde v obci našlo; zaznamenal jsem si řadu informací. Těším se, že tento zájem nám umožní další archeologické nálezy a mimo jiné potvrdí i dosavadní zjištění středověké hrnčířské výroby v Bernarticích.

Použitá prameny a literatura

- 1) Archiv náleзовých zpráv Archeologického ústavu CSAV Brno.
- 2) Archiv náleзовých zpráv odd. pravěku Slezského muzea v Opavě.
- 3) Weigel, St. zprávy z rukopisu (?) v archivu Slezského muzea.
- 4) Bericht d. k. k. Central-Comission über ihre Thätigkeit im Jahre 1898, str. 90, Vídeň 1899.
- 5) Časopis Vlasteneckého muzejního spolku v Olomouci XVI, 1899, str. 123.
- 6) V. Dušek: Předhistorické nálezy z Bernartic. Kravaňsko II. 1933, č. 6, str. 143. Zde uváděna oprava zmínky A. Bayerové z č. 37 v dětském koutku téhož ročníku.
- 7) F. Gregor, Kam s ním? Kravaňsko I. 1932, str. 74.
- 8) Ch. Gündel, Altschlesien 9, 1940, str. 142.
- 9) J. Král: Nález středověké keramiky v Bernarticích, okr. N. Jičín, Vlast. sborník okr. N. Jičín sv. 2, 1968. Zde uvedena další literatura.
- 10) J. Král: Zárovň hrob slezské kultury v Bernarticích n/Odrou. Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín, sv. 1, str. 53, N. Jičín 1967.
- 11) Moravské Kravaňsko. V Příboře 1898, str. 161. Odtud doslova V. Severa, Novojičinský okres, Brno 1933, str. 209.
- 12) Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III., red. E. Nohejlová-Prátová, Praha, 1957.
- 13) g. Stumpf: Festschrift — Kuhländler Heimatfest. Neu Titschein 1927, s. 15.

ZALOŽENÍ VODOVODU V NOVÉM JIČÍNĚ

Jiří Benda

Tak jako jiná města byl i Nový Jičín v předešlých stoletích odkázán na zásobování vodou ze studní, které se nacházely ponejvíce na náměstích. V Novém Jičíně byla nejstarší kašna, která se připomíná již v 16. století, na rynku při jihozápadní frontě naproti domu č. 4. K ní přibýly později další dvě studny, které jsou již vyobrazeny na kresbě Fr. Kletenského z roku 1817. Z těchto studní se voda vázila akovem. Od dnešní Tyršovy ulice směrem jižním se rozprostírala v 16. a 17. století městská zahrada Štěpnice. Toto území bylo bohaté na prameny a odtud taktéž vedl první novojičický vodovod. Voda byla přiváděna dřevěným potrubím do zámku a do tehdejší Židovské ulice. V dnešní době slouží ještě dvě studny v zahradě Stálé divadelní scény. Studna v jižním rohu dvora při Husově ulici napájí dosud vodou kašnu na Leninově náměstí.

Roku 1883 se rozhodla obec Nový Jičín postavit si vodovod a zahájila jednání s vodovodní společností C. Korte a spol. Jmenovaná společnost však svým závazkům nedostála, a tak se vybudování vodovodu oddálilo až do let 1886 a 1888, kdy mimořádný nedostatek vody nabýval charakteru veřejné kalamity. Zástupci obce byli přinuceni zahájit přípravné práce. Výbor pro výstavbu vodovodu předal obci zprávu, ve které se doporučovalo využít pro zásobování města pitnou vodou prameny v Bernarticích v blízkosti řeky Odry, jejichž chemická analýza byla mimořádně příznivá. Obecní rada se obrátila znovu na podnik Korte a spol., který vyslal do Nového Jičína stavitele Salbacha. Jmenovaný napsal svůj posudek na rozbor, který provedl na

- a) prameništi Pstružního potoka u Žiliny
- b) prameništi u Bernartic.

Mnohem výhodnější se jevila již podle prvních rozborů voda z prameniště u obce Bernartic, a to jak co do množství, tak co do kvality. I když vzdálenost od města byla větší a voda z těchto pramenů by musela být přečerpávána, a to by si vyžádala značných finančních nároků, byla považována stavitelem Salbachem pro zásobování města za nejvýhodnější. Rozbor množství vody byl proveden s ohledem na zásobování všeho obyvatelstva, které nemělo k dispozici kvalitní pitnou vodu, i na zásobování průmyslových podniků. Obecní rada měla zájem na tom, aby stávající průmyslové podniky dostaly pro účely výroby kvalitní vodu tak, aby mohlo dojít k rozvoji průmyslových podniků ve městě jak po stránce kvantity, tak i kvality.

Zkoušky na množství prokázaly, že je možno počítat s 3000 m³ za 24 hodin. Svou kvalitou tehdy voda odpovídala kvalitě vody z vídeňského horského vodovodu.

Z těchto důvodů rozhodla se obecní rada akceptovat provedení vodovodu pro město Nový Jičín z prameniště u Bernartic. I po tomto rozhodnutí bylo postupováno v celé věci výstavby vodovodu velmi obezřetně. Svědčí o tom další průzkumy prameniště u Bernartic i exkurse s cílem poznat vodovody měst Krnova, Moravské Třebové, Brna a Olomouce. Prováděcí projekt vodovodu byl potom zadán teplické firmě Rumpel a Niklas, která měla vypracovat projekt na množství 1600 m³/den. Tato firma odevzdala prováděcí projekt dne 3. listopadu 1891, na jehož základě mohlo být přistoupeno k vlastním pracem.

Prováděcí projekt, uvedený ve zprávě z volebního období z let 1891—1894, byl rozdělen na jednotlivé stavby projektantem takto:

1. jímání vody
2. čerpací stanice
3. budovy — t. j. strojovna a obytné budovy s příslušenstvím
4. přívod
5. vodojem
6. rozvodná síť

ad 1) Podle prováděcího projektu měla být voda jímána z lesních pramenů u řeky Odry a z mlýnského pramene, který je dnes označován jako Velký mlýn.

Hlavní pramen mlýnský byl vystrojen jako vyzděná galerie. Při jejím vyústění byla vybudována tříkomorová jímka, která sloužila pro usazování písků, k revizi a k měření přitékající vody. Odtud byla potrubím o Js 200 mm odváděna k čerpací stanici.

Voda z lesních pramenů byla odváděna sběrným litinovým potrubím a pak hlavním potrubím o Js 150 mm do akumulace u strojovny. Zachycení všech těchto lesních pramenů bylo provedeno ve větší výšce, než kam vystoupila nejvyšší hladina v řece Odře, pozorovaná v roce 1877.

ad 2) První podmínkou pro návržení čerpací stanice bylo stanovení výkonu čerpacích agregátů. Vycházelo se z projektu, který stanovoval pro zásobování denní množství 1600 m³. Z tohoto množství vyplýval při nepřetržitém čerpání výkon 18,5 l/s.

Délka výtlačku činila 8806 m a byla rozdělena dle jednotlivých dimenzí takto: Js 200 mm — 7549 m; Js 225 mm — 245 m; Js 250 mm — 1012 m.

V čerpací stanici byly navrženy dva stroje, každý po 15 HP, z nichž jeden sloužil jako rezervní. K čerpání vody bylo navrženo dvoučinné plunžrové čerpadlo, které bylo poháněno parním strojem. V čerpací stanici byl na výtlačném potrubí navržen k ochraně proti rázům „větrník“.

ad 3) Příslušné budovy byly vyprojektovány na parcelách č. 279 a 280 obce Bernartice a pozůstávaly ze strojovny, kotelny, akumulací nádrže, kůlny na uhlí a z obytného domu pro dvě dělnické rodiny. Akumulační nádrž měla funkci shromažďovat potřebné množství vody pro čerpadlo. Obsah komory byl asi 38 m³. Byla opatřena lapačem písků. Strojovna byla vyprojektována na obdélníkovém půdorysu a byla rozdělena chodbou, která procházela středem, na dvě nestejně části, z nichž jedna sloužila jako strojovna a druhá jako kotelná. Niveleta podlahy strojovny a kotelny byla stanovena tak, že byla ve stejné úrovni, jako nejvyšší stav vody v řece Odře, naměřený v roce 1877. K odvádění kouře byl zřízen 20 m vysoký komín o osmihranném průřezu a průměru 1 m. Obytná budova byla oddělena od kotelny, i když se tím zvýšily pořizovací náklady.

ad 4) Při určování trasy přívodního potrubí se vycházelo z tehdejších zkušeností a zásad údržby sítě. Z toho důvodu byla trasa uložena pokud možno do cest tak, aby byla usnadněna eventuelní výměna a kontrola v každé době. Byla zvolena nejkratší trasa ze strojovny k místní cestě v Bernarticích a v té až do Nového Jičína. Do Nového Jičína přicházelo přívodní potrubí na ulici Dolní brána (dnešní ulice Rudé armády), pak přes náměstí a Laudonstrasse (dnešní ulice 28. října), přes Horní bránu (dnes Švermova ulice) a ulici Na Skalkách až do vodojemu u dnešní aleje Pionýrů. Jak již bylo dříve uvedeno, bylo výtlačné potrubí vypočteno na průměr Js 200 mm, část na Js 225 mm a Js 250 mm. Vycházelo se tehdy, právě tak jako dnes, z obecně platných zákonů — stanovení odporů potrubí třením, ztráty po délce, geodetická dopravní výška, stanovení nejpříhodnějšího výkonu čerpadla s ohledem na spotřebu energie (tehdy černé uhlí) atd. Hodinové maximum v dodávce vody bylo stanoveno tehdy podle statistických pozorování tak, že činilo asi 10 % průměrné denní spotřeby, tj. 160 m³ za hodinu neboli 44,4 l/s. Přívodní potrubí bylo stanoveno podle tehdejší

Vodárna pro Nový Jičín v Bernarticích nad Odrou v r. 1927

německé normy litinové s vnitřní izolací. Roury byly zkoušeny na 20 atm. Bylo navrženo těsnění konopným provazem a olovem. Hloubky výkopů nepřekračovaly 1,50 m. Trasa přívodního potrubí křížovala několik vodotečí a místní dráhu Nový Jičín-Suchdol n. O. Většinou bylo potrubí pod vodotečemi podváděno pode dnem toku, jinak vrchem zavěšené pod mostem. Při křížování s místní dráhou bylo uloženo do chránici roury. Všechny nejvyšší body na trase byly opatřeny vzdušníky a nejnižší opět kalosvody.

ad 5) Názory na umístění vodojemu se v době před realizací prováděcího projektu různily. Nakonec obstál návrh na umístění vodojemu v oblasti Na Skalkách u dnešní aleje Pionýrů. Tento vodojem byl navržen funkčně jako vodojem za spotřebištěm, takže zásobování mohlo být prováděno ze dvou míst, a to jednak z čerpací stanice, jednak z vodojemu. V tehdejších podmínkách to tedy bylo i jakési zabezpečení provozu při vysazení jednoho ze zásobovacích míst z funkce. Vodojemu bylo navrženo kapacita 1000 m³. Tato akumulace se zdála být na tehdejší dobu veliká a byly vznášeny i námitky, že voda ve vodojemu bude delší dobu stát bez užitku a bude zdravotně závadná. Tato námitka byla nakonec překonána, a byl tedy zbudován vodojem o navržené kapacitě. Nejvyšší kóta hladiny činila 333 m. n. m. Je zajímavé, že v tomto bodě se zřejmě projektant dopustil dosti velkého omylu, anebo byl vodojem ve skutečnosti postaven výše, než uvažoval projekt. Maximální kóta

hladiny tohoto vodojemu i dalšího vodojemu, nově přistaveného v letech 1955-60, činí totiž 340 m n. m. Kóta 333 m. n. m. převyšovala tehdejší nejnižší bod města o 63 m a nejvyšší o 24 m. Stavebně byl vodojem vybudován jako dvoukomorový, přičemž každá komora mohla fungovat samostatně. To znamená, že bylo pamatováno na to, aby při čištění vodojemu byla vždy jedna komora v provozu. Střední přepážka mezi komorami byla dimenzována na jednostranný tlak.

ad 6) Při návrhu vlastní rozvodné sítě v Novém Jičíně bylo postupováno na základě stejných výpočtů jako při návrhu přívodního řádu. Městská síť byla v zásadě vybudována jako síť okružová. Hlavní okruh o dimenzi 150 mm byl napojen na hlavní výtlač J_s 200 a J_s 225 mm. Jen některé větve, a to hlavně u počínající výstavby, byly zřízeny jako síť větvevná. Při zřizování městské sítě bylo vždy dbáno na to, aby bylo použito dimenze potrubí, vhodné pro další rozvoj města. Celá síť byla rozdělena dostatečným množstvím šoupátek tak, aby v případě poruchy bylo možno uzavřít co nejkratší úsek. Hydranty nebyly od sebe vzdáleny více než 100 m.

Provedení vodovodu

Na základě vypracované projektové dokumentace schválil obecní výbor jednohlasně započítí výstavby vodovodu podle projektu, který vypracovala firma Rumpel a Niklas. Bylo získáno stavební povolení, proveden výkup potřebných pozemků, získána potřebná služební práva apod. Po schválení všech podmínek byla stavba rozdělena na tři části a zadána třem firmám. Skupina A zahrnovala jímání vody v Bernarticích, zřízení výtlačného potrubí od čerpací stanice do vodojemu v Novém Jičíně, výstavbu vodojemu a zbudování městské vodovodní sítě. Skupina B dodání čerpadel, kotle a příslušenství a skupina C výstavbu budov, t. j. strojovny, kotelny a obytného domu v Bernarticích.

Při zasedání obecního výboru 25. března 1892 byly přiděleny došlé nabídky takto: skupina A firmě Rumpel a Niklas, skupina B Arcivévodské průmyslové správě v Teschen, skupina C staviteli Jindřichu Czeike v Novém Jičíně.

Se stavebními pracemi bylo započato dne 5. dubna 1892. První voda do vodojemu v Novém Jičíně vtekla dne 6. října 1892 v 5 hod. 20 min. Kolaudace stavebním úřadem proběhla 8. listopadu 1892 bez námitek a obecní rada otevřela slavnostně vodovod v neděli dne 13. listopadu 1892.

Při uvedení vodovodu do provozu bylo na vodovodní síť zapojeno z 928 domů 555. Koncem roku 1894 bylo napojeno již 623 domů, a to 20 veřejných budov, 31 továren a 572 obytných domů a obchodních místností. Do obce Šenova byly zřízeny 4 vodovodní přípojky a do obce Žilina 1. Pro zajímavost uvádím, že v těchto všech 623 domech bylo 37 koupelen, 61 klosetů a 33 pisoárů.

Nově zbudovaný vodovod byl v dalších letech pravidelně rozšiřován. Každý tehdejší starosta měl za povinnost na konci svého volebního období (které tehdy bylo tříleté) vydat tzv. zprávu z volebního období. V této zprávě byly popsány veškeré stavby jak hospodářské, tak komunální. Veškeré úřady, organizace, spolky atd. musely do této volební zprávy poslat svoje příspěvky. Tak se dá i dnes velmi přesně sledovat rozvoj celého města od minulého století, neboť jakékoliv rozšíření městské vodovodní sítě bylo v těchto zprávách pečlivě zaznamenáno.

O tom, že vodovod města Nového Jičína byl opravdu moderním dílem, svědčí i návštěva posluchačů VUT z Brna. Provoz celé vodárny v tehdejších letech spočíval prakticky pouze v tom, že se voda čerpala z čerpací stanice, přes městskou síť dodávala spotřebitelům a městský úřad vybíral příslušné poplatky. Tehdejší nejvyšší funkcí ve vodárně byl vedoucí čerpací stanice. Prvním vedoucím čerpací stanice byl Josef Gaidzica, který sloužil v Bernarticích od uvedení do provozu v roce 1892 až do června 1897.

Od 1. června 1897 nastoupil na místo vedoucího čerpací stanice Valentin Holaus, který tuto funkci vykonával až do roku 1928, kdy odešel do důchodu. Stojí jistě za

zmínku, že příímí potomci Valentina Holause jsou zaměstnáni v čerpací stanici v Bernarticích až dodnes.

Při tehdejší provozu čerpací stanice, kdy hnacím agregátem byl parní stroj, byla dosti značná spotřeba vody na doplňování kondenzátu. O tuto část (200 až 300 m³/den) se snížilo množství vody určené pro obyvatelstvo města Nového Jičína. Proto v letech 1897—1900 provedla městská vodárna přívod vody do čerpací stanice z řeky Odry.

Počínaje rokem 1900 začínaly se při provozování vodovodu vyskytovat i první potíže. Již v tehdejších letech se hovořilo o tom, že vzhledem ke stále stoupající potřebě vody bude nutno buď zajistit větší výkonnost vodárny, a to zajištěním nových zdrojů, nebo zmenšit dodávané množství vody zavedením vodoměrů. Jako další řešení bylo uvažováno o snížení dodávky vody k průmyslovým účelům.

Na síť města Nového Jičína byly napojeny i některé domy a průmyslové závody v Šenově. Že město, které tehdy vlastnilo vodovod, mělo opravdu velkou moc, svědčí i to, že v případě nedostatku vody byl její přívod občanům Šenova uzavřen. Výpovědní lhůty pro dodávku pitné vody byly půlroční, v případě rozhodnutí obecního výboru tříměsíční. Pro městskou radu nebylo také problémem zvýšit poplatky za pitnou vodu v Šenově o 50 %.

Potíže s dodávkou pitné vody narůstaly i v dalších letech. Jedním ze způsobů řešení bylo přijetí jednoho pracovníka, který měl bdít nad stavem potrubí, zjišťovat, kde se plýtvá vodou atd.

To znamená, že teprve v roce 1909 byl přijat do vodárny první montér, a to ještě pouze pokusně. Celých 17 let byla městská síť, včetně výtlačného řádu, bez kontroly. Dva skuteční montéři za pevný plat byli však přijati do vodárny až v roce 1919. Jelikož se v letech 1900—1909 projevoval nedostatek pitné vody, přikročila městská rada v letech 1911—1912 k rozšíření prameniště v Bernarticích. (V roce 1910 — první zastavování vody v nočních hodinách.) Jako nové prameny pro rozšíření dosavadních zdrojů přicházely v úvahu prameny, které se nacházely v Bernarticích v místě zvaném Bařina. Vydátnost tohoto nového prameniště činila asi 6,6 l/sec. Ziskáním těchto nových zdrojů se podařilo zajistit pro město Nový Jičín dostatek pitné vody, a to hlavně přes válečné období v letech 1914—1918, kdy byla v Novém Jičíně umístěna vojenská posádka.

Předválečná léta a léta za 1. světové války znamenala zvýšení spotřeby vody. Když nepřihlížíme k přirozenému přírůstku zdůvodněnému novými odběrateli vody, zvláště vojenskou posádkou a nemocnicemi, byla příčinou silného zvýšení odběru vody okolnost, že městská vodovodní síť byla silně zanedbána. Docházelo tedy k velkým ztrátám vody. Výše těchto ztrát nemohla být vyčíslena, protože voda byla odebírána podle paušálního sazebníku a nebyla tedy možná žádná kontrola skutečného odběru.

Aby bylo zamezeno dalšímu plýtvání pitnou vodou, bylo v roce 1923 rozhodnuto zavést zvláštní poplatek za vodu skutečně odebranou a jednotlivým majitelům domů byla uložena povinnost opatřit si na vlastní náklady úředně cejchované vodoměry. Od roku 1923 bylo započato s instalací vodoměrů v jednotlivých domech (takéž na náklad majitele) a do roku 1927 byly všechny domy až na malé výjimky opatřeny vodoměry.

Čerpací stanice byla postupem času také rekonstruována. V roce 1927 byla zavedena elektřina a parní stroje byly ponechány pouze jako rezerva. Bylo postaveno jedno nové trafo 75 kVA. Ve vodárně byla dvě čerpadla, jedno o výkonu 950 l/min a druhé o výkonu 1250 l/min. Jelikož staré parní stroje se nepoužívaly ani jako rezerva, byly v roce 1938 demontovány a nahrazeny dieslovým motorem. V roce 1936 bylo namontováno třetí čerpadlo o výkonu 1500 l/min.

V roce 1935 byl zachycen nový zdroj, tentokrát vrtem na pozemku manželů Ba-

Jerových v Bernarticích. Studna byla vybavena ponorným čerpadlem, kterým se čer-palo stabilně 5 l/sec. Ke konci roku 1938 měla tedy vodárna k dispozici cca 25 l/sec vody ve zdrojích, výtlač v délce 8127 m, rozvodnou síť v délce 25 949 m, na kterou bylo napojeno 1489 přípojek. Během 2. světové války nedošlo k žádnému podstat-nému rozšíření městské vodovodní sítě. Prameniště Bařiny bylo pouze vybaveno elek-trickým čerpadlem, kterým se čerpała voda do násoskového potrubí (r. 1944).

Po osvobození naší vlasti Rudou armádou přešla vodárna pod městský národní výbor. Odchod Němců z našeho města byl provázen, jako i v jiných odvětvích, poku-sem o ochromení vodárny. Čerpací stanice Bernartice byla bez přívodu el. energie, čerpadla, kterými se čerpała voda do Nového Jičína, byla rozebrána a odvezena. To způsobilo, že po přechodnou dobu se z Bernartic čerpało pouze malým čerpadlem, které bylo poháněno dieslovým motorem. Když bylo vypátráno místo, kde Němci ukryli rozebraná čerpadla (Mohelnice), byla čerpadla dovezena zpět a znovu v Bernarticích namontována. V krátké době byl opět obnoven přívod el. energie, takže v červnu 1945 bylo možno opět začít s normálním provozem. Po roce 1945 došlo k velmi prud-kému růstu spotřeby vody. Jestliže za uplynulých více jak 50 let vzrostla výroba vody z 5 l/s v roce 1892 na 19 l/s v roce 1944 (maximální čerpání bylo cca 21,5 l/s v roce 1916), tedy zvýšení asi o 15 l/s, pak téhož nárůstu bylo dosaženo již v roce 1954. To znamená, že spotřeba vody rostla 6x rychleji, než v uplynulém období. Přitom pro pokrytí potřeby — tj. zajištění dalších zdrojů — se prakticky nic nedělalo. Od roku 1935, kdy byla vybudována první vrtaná studna v oblasti prameniště Bernartice (dnes označovaná jako S-1), nebyl zajištěn žádný další zdroj vody.

Teprve téměř veřejná kalamita v roce 1950 a hlavně 1951 vyburcovala odpověd-né pracovníky k činnosti. Byl proveden nový hydrogeologický průzkum bernartického prameniště a vypracována projektová dokumentace na rekonstrukci čerpací stanice, vybudování nových řadů a vodojemů. Projektantem byl KVRIS Hranice, dodavatelem Ingstav Brno, EZ Brno a Sigma Hranice. Výsledek hydrogeologického průzkumu byl velmi nadhodnocený, na jeho základě byla přislíbena voda pro město Kopřivnici (Tatra), která částečně tento průzkum financovala. V roce 1952 byla uvedena do provozu další studna dnes označovaná jako S-2 s vydatností 2,5—3 l/s a v roce 1953 studna čís. 9 o vydatnosti 10—12 l/s. Vydatnosti u jmenovaných studní uvádím dnešní, respektive výsledky pozorování za posledních 10 let. Jako dokončení celého průzkumu z tehdejších let byla uvedena do provozu studna S-16 v roce 1960 o vydatnosti cca 10 l/s a studna S-24 o vydatnosti 3,5 l/s v roce 1961. S tím vším souvisela i nutná rekonstrukce čerpací stanice, výstavba nových vodojemů a přívodních řadů. Z rekon-struované čerpací stanice, u které byla vybudována akumulace 650 m³ pro studně, byl položen výtlačný řad Ø 300 mm v délce 2020 m na Salaš. Zde byla na kótě 357 m. n. m. zřízena přerušovací komora o akumulaci 400 m³. Z této přerušovací ko-mory byl zřízen gravitační řad Ø 300 mm v délce 4000 m do vodojemu Na Skalkách, kde byl vybudován nový vodojem na 1000 m³.

Toto vše bylo málo, neboť v rámci projektu a na základě nadhodnoceného prů-zkumu bylo v roce 1958 dokončeno položení potrubí Ø 200 v délce cca 12 km mezi Novým Jičínem a Kopřivnicí a byla dodávána voda Kopřivnici. S dodávkou vody do Kopřivnice bylo započato v roce 1959, a to v množství, které narůstalo až do maxima 10 l/s nepřetržitě po dobu 24 hodin. Dodávka vody pro Kopřivnici byla důvodem toho, že se muselo přistoupit k dennímu zastavování vody v Novém Jičíně, přestože by vlastní zdroje v tehdejší době stačily město dostatečně zásobovat.

V roce 1962 se stává situace v zásobování opět téměř kritickou a ani Kopřiv-nici nestačí voda, která se dodává z Nového Jičína. To znamená, že prakticky po do-končení již toto dílo pro nárůst spotřeby nevyhovuje.

Tuto situaci řeší vodárna tak, že instaluje v areálu čerpací stanice Bernartice po-hotovostní úpravnu vody s výkonem 10 l/s a dává ji do provozu v roce 1963. Touto

úpravnu se upravuje voda z řeky Odry, směšuje se s vodou pramenitou a dodává se do města. Úpravnu provozovala vodárna nepřetržitě 7 let za velmi obtížných podmínek jako snad jediná vodárna v republice. V říjnu 1970 je PUV definitivně odstavena pro změněné podmínky pro její provozování. Dodávka vody z Nového Jičína do Kopřiv-nice se začíná od roku 1964 do roku 1966 silně omezovat, až je v roce 1966 odsta-vena. Bylo to umožněno tím, že Kopřivnice a Příbor byly napojeny v roce 1964 na ústřední zdroje. Při odstavení PUV z provozu se zároveň začíná s dodávkou pitné vody z OOV do Nového Jičína přes Kopřivnici, a tak potrubí vybudované mezi Kop-řivnicí a Novým Jičínem před více než deseti lety začíná sloužit k dopravě vody od město Nový Jičín. S dodávkou vody přes Kopřivnici se začalo pravidelně dodávat pitné vody z OOV do Nového Jičína. Protože je jasné, že tato voda pro Nový Jičín nestačí a navíc bude naše město vždy na konci těchto systémů, ať přes Kopřivnici, nebo přes uvažovanou větev frenštátskou (to je pro nás velmi nevýhodné), provádí se zajištění vlastních zdrojů v rámci místních možností.

V lednu 1969 se dává do provozu nová vrtaná studna SB-2 v oblasti prameniště Bernartice o vydatnosti 7 l/s a v srpnu 1971 dva vrty v prameništi u Suchdolu n. O. o vydatnosti 12—13 l/s. Z těchto vrtů ze Suchdolu se voda dopravuje do čerpací stanice v Bernarticích a odtud se společně se všemi zdroji z prameniště bernartického čerpá do Nového Jičína. V důkladném hydrogeologickém průzkumu se pokračuje i na-dále. Ve spolupráci s n. p. Geotest Brno se provádí podrobný průzkum v oblasti Hůrky, Jeseníku n. O. a Vražného.

Tzn., že k dnešnímu dni má OVaK Nový Jičín pro město, do kterého musíme počítat po stránce zásobování pitnou vodou i Šenov, Kunín, Loučku, Bernartice a část Žiliny, cca 65 l/s, pitné vody z vlastních zdrojů a 20—25 l/s vody z OOV. To jest 90 l/s pitné vody. Je třeba ovšem říci, že již dnes toto množství nestačí. Pro nejbliž-ší výhled je zapotřebí minimálně 120—150 l/s a pro další rozvoj města, který musíme uvažovat již v roce 1980, 200 l/s. Tato čísla se mohou zdát někomu velmi vysoká. Je třeba si ale uvědomit, že nárůst ve spotřebě vody je jedním z hlavních ukazatelů vzrůstu životní úrovně.

Uvedu na závěr několik čísel, ze kterých je možno si učinit obraz o vývoji i o dneš-ní situaci, o tom, co se pro město udělalo za období minulé i v současnosti.

V době uvedení vodovodu do provozu bylo na vodovod napojeno 555 domů a ve všech těchto domech bylo pouze 37 koupelen. V roce 1900, kdy již bylo 80 % oby-vatelstva napojeno na vodovod, bylo těchto koupelen pouze 86, a to na více než 13 000 obyvatel. Spotřeba vody na obyvatele a den činila v letech 1900—1911 77 l. Dodávka pitné vody pro město za období 1892—1945 nepřesáhla nikdy denní množ-ství 1800 m³, pohybovala se v průměru okolo 1500 m³/den. S tímto množstvím tedy vydržela vodárna plných 63 let. Dodávka pitné vody se začíná rapidně zvyšovat až s výstavbou nových bytových jednotek a modernizací stávajícího bytového fondu.

Město Nový Jičín mělo k 31. 12. 1971 6835 bytů. V letech 1880 až 1945, tj. za dobu šedesáti pěti let bylo postaveno 3652 bytů, od roku 1945 do roku 1972, tedy za 27 let bylo postaveno 3056 bytů.

Z bytů postavených po roce 1945 bylo do roku 1968 postaveno 1652 bytů a od roku 1968 do roku 1972 1404 byty. Uvedená čísla prokazují markantní přírůstek by-tových jednotek v našem městě v poválečných letech, s nímž souvisí i vzestup prů-měrného denního množství dodávané vody.

1945	1470 m ³
1950	1900 m ³
1955	2940 m ³
1960	3450 m ³
1965	4310 m ³

1970	5200 m ³
1971	6050 m ³
1972	7030 m ³
1973	7360 m ³
1974	7240 m ³

Od roku 1945 za každé období pěti let vzrostla tedy denní spotřeba vody o 500 až 1000 m³. V letech 1971 a 1972 byl však vzrůst spotřeby vody pětinašobný, neboť vždy za pouhý rok dosáhl takové výše jako v předchozím období za pět let. V roce 1974 se projevuje již stabilizace spotřeby vody při plynulém zásobování.

Pro pokrytí dalšího růstu spotřeby vody se budují nové investice. Bylo započato s výstavbou nového přívodního potrubí Js 500 mm z Kopřivnice ze systému ostravského oblastního vodovodu. Polovina této stavby, úsek Kopřivnice—Rybí, je již prakticky hotova a bude uvedena do provozu ještě v roce 1975. Přívodní řad bude pokračovat od obce Rybí do koncového vodojemu pod Puntíkem. Z tohoto vodojemu o obsahu 2500 m³ bude ještě položeno zásobovací potrubí do města, do tzv. I. bytového okrsku. Celé dílo bude dokončeno v roce 1977.

Podstatný vliv na plynulé zásobování města vodou měla výstavba nových vodojemů. V roce 1974 byl dán do provozu vodojem o obsahu 1500 m³ na ulici Suvorovově a 2 vodojemy téhož obsahu na Skalkách. Nový Jičín má tedy dnes k dispozici 6500 m³ akumulčních prostorů pro pitnou vodu. Po dokončení vodojemu pod Puntíkem to bude 9000 m³, což bude představovat po určitou dobu 100% denní rezervy pitné vody.

Po využití objevených vlastních zdrojů pitné vody v oblasti Hůrky, Jeseníku a Vražného, které se plánuje na roky 1977—1982, bude Nový Jičín zásobován pitnou vodou ze tří zdrojů a stane se z tohoto hlediska plně zabezpečeným městem.

NEZNÁMÁ KAPITOLA Z DĚJIN KOPŘIVNICKÉ ŠKOLY

Marie Turková

V okresním archivu v Novém Jičíně je uložena kniha opisů s názvem „Schulwesens Erlasse Erledigungen vom Jahre 1849 bis 1858. Schule Nesselndorf“.¹⁾ Datace tohoto dokumentu se přesně kryje s kopřivnickým působením učitele Ondřeje Skotáka, jehož jméno z povědomí Kopřivnice dávno vymizelo, přestože byl ve své době jednou z předních kopřivnických osobností jako typický představitel doznívající tradice českých kantorů-muzikantů a nositelů kultury.²⁾

Narozen 1. 12. 1817 ve Vavřinci u Sloupu, získal učitelské vzdělání na brněnské preparandě a od listopadu 1833 do května 1849 působil jako učitelský pomocník na několika místech (Vavřinec excur. Sloup, Brno — Dolní Cejl, Brno — Zábřovice, Opatovice u Jevíčka, Radiměř, Svitavy). V Kopřivnici nastoupil 16. 5. 1849 jako samostatný učitel na tehdejší jednotřídní školu s českou vyučovací řečí, kde setrval až do odchodu na školu v Topolanech u Vyškova 1. 3. 1853.³⁾ Svou svědomitost prokázal Ondřej Skoták už v mládí — systematicky si doplňoval vzdělání učitelské i hudební, jak o tom svědčí řada vysvědčení, pochvalných dekretů a doporučení.⁴⁾

Svědčí o ni i zmíněná kniha opisů různých výnosů, psaná Skotákovým rukopisem. Výnosy jsou opisovány chronologicky, u každého je na okraji krátký heslovitý obsah, a i když jsou psány německy, je v nich dosti zmínek o české vyučovací řeči. Výnos z 5. 12. 1849 oznamuje, že početnice pro 1. třídu v české řeči je již hotová a má být zavedena do vyučování. V roce 1853 jsou podobné zápisy čtyři: 13. 4. doporučuje tříčlenná komise český pedagogický časopis „Škola“ učitelstvu olomoucké arcidiecéze, 21. 9. je zaznamenáno povolení k zavedení čítanky „Sprach- und Lesebuch in böhmischer Sprache“ v katolických obecných školách s českou vyučovací řečí pro nastávající rok 1853/4, 16. 11. je řeč o nové učební metodě pro mateřský jazyk se zřetelem na praktická cvičení a s co největším omezením gramatických pouček, 28. 12. se doporučuje zavedení „českého nástěnného slabikáře na dvanácti zvláštních listech zároveň s návodem na jeho upotřebení. Má se v každé obecné škole, v jejíž první třídě se vyučuje česky, nalepit na lepenku a pověsit na stěnu“.⁵⁾ O tři roky později, 27. 7. 1856, je v německy psaném pozvání na konferenci všech učitelů okresu téma jednání dvojjazyčné: „Worin besteht eine beständige Schuldisciplin? — V čem záleží rozumná kázeň školní?“ Učitelé mají písemně vypracovat odpověď v německé nebo české řeči. Není pochyb, že Skoták vypracoval svůj úkol česky, protože pocházel z české rodiny; také jeden z jeho bratrů, starší Antonín, kooperátor u sv. Tomáše v Brně, vyučoval nějaký čas na brněnské preparandě češtině⁶⁾ a ve svém dopise bratru Ondřeji z 18. 11. 1866 mluví o své tvrdé české palici. (Na věci nic nemění ani to, že zmíněný dopis je psán německy.⁷⁾ Ondřej Skoták absolvoval sice německou preparandu, ale aby se zdokonalil v němčině, působil na počátku své učitelské dráhy jako bezplatný učitelský pomocník na Dolním Cejlu.⁸⁾ V němčině se zdokonalil tak, že mu nebylo zatěžko německy vyučovat ani vést úřední agendu, ale zápis z 28. 11. 1853 v uvedené knize opisů z kopřivnické školy svědčí o tom, že v úřední německé agendě rád použil české citace. Tento zápis je odpovědí na dotazník o druhu ovocných školek, adresovaný kopřivnickému učitelu, a protože je zajímavý hlavně po obsahové stránce, citujeme jeho doslovný překlad: „Podepsaný si dovoluje podat slavnému c. k. okresnímu hejtmánství zprávu, že v Kopřivnici už je školní ovocná školka v zahradě; neboť teprve 27. t. m. bylo pro ni při obecním shromáždění vymezeno místo, a to díl z učite-

lovy domácí školní zahrady, začez se mu jako odškodné přidává kus půdy (dílek) (v německém textu česky latinkou). Školní mládež je však podle výnosu dto w Nowem Jičine dne 5. Července 1852 (v německém textu česky kurentem) No 5268 a podle ústního doporučení samotného pana c. k. okresního hejtmána vyučována v pěstování ovocných stromů podepsaným, o čemž se také přesvědčil sám nejd. p. c. k. školní rada při zkoušce vykonané zde na místě 12. t. m. Škola Kopřivnice 28. listopadu 1853. Ondřej Skoták m. p., učitel.⁹⁾

Zásluha o rozvoj ovocnářství v Kopřivnici bývá přičítána pozdějšímu učiteli kopřivnické školy Leopoldu Vichovi;¹⁰⁾ Vicha jistě tuto chloubu kopřivnických zahrádkářů dovedl k rozkvětu a věhlasu, z uvedeného textu však vyplývá, že zakladatelem ušlechtilého pěstitelství byl Ondřej Skoták. O jeho zálibě v tomto oboru se mluví i v jednom z mnoha pochvalných dekretů, které získal během své dlouhé učitelské působnosti. „Při vyučování se neomezuje pouze na předepsané předměty, nýbrž účelně vyučuje školní mládež také ovocnářství, zeměpisu, vlastivědě a jiným předmětům.“¹¹⁾ Skoták vedl své svěřence k tomuto oboru na základě odborné literatury, kterou uvádí ve svém pečlivě sestaveném seznamu knih.¹²⁾ Jeho zahradničení v Kopřivnici dokládá i korespondence, kterou po odchodu do Topolan vedl se svým přítelem, kopřivnickým obecním pokladníkem Valentinem Peškou, jenž se v dopise z 20. března 1859 zmiňuje, že Skoták vysázel 4 měřice švestek.

Tato korespondence, obsahující 23 Peškových dopisů, psaných česky kurentem,¹³⁾ je velmi zajímavá a uvádí dosti údajů o poměrech na kopřivnické škole po Skotákově odchodu. Peškovy zprávy vyvracejí názor faráře Rudolfa Vichy, který ve stručném kronikářském záznamu píše, že si „jakýsi Skoták, dobrý učitel, s občany nerozuměl.“¹⁴⁾ V Peškově dopise z 13. 5. 1858 naopak čteme: „To bylo pláču po jejich odchodu. Juž 2 školáci chtěli psát, ať přijdu nazpátek“, v jiném dopise, že lidé na Skotáka stále vzpomínají a chtěli by ho zpět. Proč, můžeme se domyslet ze zmínek v různých dalších Peškových dopisech; po Skotákově odchodu totiž zavládly asi na kopřivnické škole neutěšené poměry, které se zřejmě urovnaly až s příchodem Leopolda Vichy. Skotákovým nástupcem byl provisor, v korespondenci bohužel nejmenovaný, prý velmi schopný a oblíbený, výborný muzikant, který se snažil zůstat v Kopřivnici, to se však nepodařilo. Byly mu slíbeny Bludovice, ale nedostal je a všichni prý ho litují. Byl-li to Alois Malík, o němž později píše Peška, že ho kaplan trochu drží k pořádku a morálně i finančně podporuje, vzorným učitelem přes své schopnosti nebyl. Jeho jmenovec Pavel Malík kopřivnickým učitelem byl, určitě však ne vzorným. Dovídáme se o něm z Peškova dopisu datovaného 18. 11. 1858, že „teprve v noci z 9. na 10. listopadu k nám od Svitavy se připokoval. Neumí mnoho na varhany hrát“, což by však nebyl tak podstatný prohřešek, ale později píše Peška: „Malík přestal učitelovat, dělal železničního vartýře a teď je živ jako obecní písař a velmi bidně. Byl velmi žikovný, ale z nějakého důvodu upadl a dal se na pít.“ S podpisem Pavla Malíka jako aktuára nebo „písmo vedoucího“ se setkáváme na protokolech obecního zastupitelstva v l. 1861—1871.¹⁵⁾ Kdo byl jeho nástupcem v učitelském úřadě, Peška nepíše; zmiňuje se v nedatovaném dopise jen o tom, že Malík po zaplacení 100 zlatých dluhů odešel a „nynější rector je nepořádník a opilec“. Stěžuje si na jeho opilství častěji, avšak zpráva o jeho chování v nedatovaném dopise — podle líčení cholery asi z roku 1866 — je napsána tak nevybíravými výrazy, že se vůbec nedá citovat. Další osudy kopřivnické školy se už z Peškových dopisů vyvodit nedají. Až 22. 4. 1870 máme v zápisu z protokolu ze zasedání obecního zastupitelstva zprávu, že žádost „Leopolda Vichy, učitele ve Lhotce, a Ignace Chmele podučitele v Lhotce (okres Místek)“ je doporučena obecnímu zastupitelstvu a dále: „Obecní zastupitelstvo jednohlasně na tom se usneslo, že si přeje co podučitele pana Leopolda Vichu teď učitele ve Lhotce okres Opavský ve Slezsku a žádá by Slavné c. k. okresní hejtmanství Novojičinské tohoto pana Leopolda Vichu co podučitele v Kopřivnici jmenovalo a jemu dotýčný dekret

vystavit ráčilo.“¹⁶⁾ Leopold Vicha je známou a váženou kopřivnickou osobností;¹⁷⁾ na tomto místě chceme poněkud osvětlit neznámou a nepochopenou osobnost Ondřeje Skotáka.

Přišel na své první samostatné učitelské místo v Kopřivnici pln ideálů a pracovního elánu, vyzbrojen řadou vysvědčení a doporučujících dekretů, s úmyslem založit rodinu a vybudovat si na základě pilné práce existenční základnu. Vedle práce ve škole byla jeho životním ideálem hudba, ve které získal fundované vzdělání u věhlasného brněnského hudebního pedagoga Gottfrieda Riegra. Nespokojil se pouze povinným působením jako kopřivnický regenschori, ale vypomáhal při kostelní hudbě i ve Štamberku, odkud dostal 19. 7. 1855 úřední přípis farního úřadu s poděkováním za svou záslužnou činnost.¹⁸⁾ Z Nového Jičína pochází vysvědčení, že je mistrem varhanní hry, chorálního zpěvu a církevní hudby.¹⁹⁾ Protože nacvičoval nové mešní zpěvy nejprve se školní mládeží, později s celou obcí věřících a prováděl je za doprovodu varhan a dechových nástrojů, považovali to asi někteří občané za nebyvalé novoty, měli odpor proti Skotákovu učení a zesměšňovali je, tím spíše, že si (podle Peškova dopisu z r. 1859) vymohl větší plat, takže Peška jako obecní pokladník — původním povoláním tkadlec — měl i s „burmistrem“ po Skotákově odchodu potíže. Přesto se z této dopisu dovidáme, že v novinách byla zmínka, že je jeho odchodu škoda. Finanční záležitosti hrály asi ve vztahu obecního zastupitelstva ke Skotákovi velkou roli: ještě ze svého následujícího působení, Topolan u Výchova, vede Skoták s představiteli obce korespondenci o finančních nesrovnalostech, obec mu však vystavila krásné vysvědčení.²⁰⁾ I když odcházel z Kopřivnice roztrpčen, byla jeho kopřivnická éra šťastná v porovnání s obdobím 1858—1872, kdy mu v Topolanech během tří měsíců zemřely tři ze čtyř dětí.²¹⁾ Ani kopřivničtí na něho asi nevzpomínali ve zlém, jestliže mu 9. dubna 1858 napsali, že „není obec vstava za ty vykonané práce se dosti poděkovati.“²²⁾

Pro odbornou historickou práci o podrobných dějinách kopřivnické školy by bylo nutno prostudovat materiály z okresního archivu v Novém Jičíně, kde se jistě v příslušných spisech (školské fase nebo školní matriky) objeví jména učitelů, o kterých zde byla zmínka; tato krátká studie vyplývala ze zpracování sbírky hudebnin, kterou Ondřej Skoták nashromáždil během svého učitelského působení. Protože jeho posledním pracovištěm byl Slavkov u Opavy, kde učil od r. 1872 až do své smrti 1891, přešel tento cenný fond opisů a prvotisků not i několik autografů vlastních Skotákových skladeb do sbírek muzikologického oddělení Slezského muzea v Opavě. Při inventarizaci a katalogizaci tohoto fondu se ukázalo, že byl shromážděn zajímavou osobností, a proto byl získán od Skotákových potomků jeho osobní archiv, v němž jsou pečlivě uchovány Skotákovy doklady, vysvědčení, pochvalné dekry a doporučení, a hlavně korespondence, jejíž pořádky vedlo ke snaze sestavit Skotákův životopis na základě studia archivních materiálů. Při té příležitosti se objevil výsek z neznámé historie kopřivnické školy, jenž zde byl krátce načrtnut; systematické zpracování jejích podrobných dějin však dosud čeká na odborně školeného historika.

Poznámky k textu:

- ¹⁾ Okresní archiv Nový Jičín, fond „Německá národní škola v Kopřivnici“, karton č. 10, 1 — B — 63.
- ²⁾ Viz k tomu SPACEK, K.: Z minulosti kopřivnické školy. „Tatrovák“, Kopřivnice 4. 2. 1972; TURKOVÁ, M.: Sbírká hudebnin Ondřeje Skotáka a její tvůrce, *Casopis Slezského muzea* — B, 21/1972, č. 1., str. 78—87; též: Dálkové studium v minulém století, *Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín*, 1972, č. 2, str. 54—55.
- ³⁾ TURKOVÁ, I. c., str. 83.
- ⁴⁾ Osobní archiv Ondřeje Skotáka je uložen ve sbírkách muzikologického oddělení Slezského muzea v Opavě (dále jen MOSM), sign. G 435 — G 476.

- 5) „Eine böhmische Wandfibel an zwölf Solioblättern, nebst einer Anleitung derselben... ist für eine jede Volksschule, in deren erster Klasse der Unterricht in der böhmischen Sprache ertheilt wird... auf Pappendeckel geklebt an der Wand anzubringen“.
- 6) Státní archiv Brno, fond Normalien, P 69, E 82, kort. č. 3025, žádost Antonína Skotáka o remuneraci z 8. 1. 1858.
- 7) MOSM, G 440.
- 8) Potvrzení z 31. 10. 1835, MOSM, G 464.
- 9) „Endesgefertigter erstattet gehorsamst Einer löb. k. k. Bezirkshauptmannschaft den Bericht dass in Nesselsdorf eine Schul-Baumschule sich bereits in der Anlage befindet; denn erst am 27. d. M. wurde bei der Gemeindeversammlung ein Ort für solche ausgemittelt und zwar ein Theil von des Lehrers Haus-Schulgarten, wofür ihm als Entschädigung ein Stück Acker (dílek) beigegeben wird. Die Schuljugend wird aber seit dem Erlasse dto w Nowém Jičine dne 5. Cervence 1852 No 5268 und auf mündliches Anrathen des H. k. k. Bezirkshauptmann selbst, in der Obstbaumzucht vom Gefertigten unterrichtet, wovon sich auch der hochw. k. k. m. H. Schulrath bei der am 12. d. hierorts abgehaltenen Schulprüfung selbst überzeugte, Schule Nesselsdorf den 28. November 1853, Andreas Skotak m. p., Schullehrer.“
- 10) Viz k tomu článek „Učitel zahrádkář“ (podpis Spolek zahrádkářů v Kopřivnici), Kravařsko 8/1938—1945, str. 50—52.
- 11) „Bei dem Unterrichte beschränkt er sich nicht auf die vorgeschriebenen Lehrgegenstände, sondern ertheilt der Schuljugend auch aus der Pomologie, Geographie, vaterländischen Geschichte und anderen Gegenständen einen Zweckmässigen Unterricht.“ MOSM, G 465, vysvědčení zachovalosti (Verwendungszeugnis) datované ve Vyškově 17. 4. 1868.
- 12) MOSM, G 436.
- 13) MOSM, G 445.
- 14) Citace z článku K. Špačka, viz pozn. 2/.
- 15) Okresní archiv Nový Jičín, fond Obecní úřad Kopřivnice, č. 4.
- 16) Viz předešlou poznámku. Jako národní učitel je výslovně uveden 1862—1868 (katalog národní školy Kopřivnice č. 1).
- 17) Viz např. DRESLER, A.: Leopold Vicha a Kopřivnice, Kravařsko, 9/1947, str. 60—62, 67—68; HANZELKA, E.: Vzpomínky na prvního kopřivnického nadučitele Leopolda Vichu, tamtéž, str. 18—21.
- 18) MOSM, G 465.
- 19) MOSM, G 466.
- 20) Otištěno ve Vlastivědném sborníku okresu Nový Jičín, viz pozn. 2/.
- 21) 21. 3. 1864 Antonín 9 měsíců starý, zápal plic; 9. 6. 1864 Josefa, 3 roky stará, spalničky; 16. 6. Marcella, 6 roků 6 měsíců, souchotiny (Auszehrung). Státní archiv Brno, sbírka matrik, Topolany, fol. 30. S těmito zápisy nesouhlasí vyprávění Skotákovy vnučky Růženy Stypové (23. 8. 1884—6. 2. 1972): „Maminka měla 3 sourozence, kteří v jednom týdnu zemřeli, když řádila epidemie záškrtu. Maminka zbyla sama.“ Uvedeno ve vlastním životopise, jehož strojopis poskytnut autorce této studie ještě za života Růženy Stypové.
- 22) Viz pozn. 20/.

VÝVOJ PŮDORYSU A PLUŽINY ŠTRAMBERKA SE ZVLÁŠTNÍM PŘÍHLÉDNUTÍM KE KATASTRÁLNÍ MAPĚ Z ROKU 1833

Eva Jelínková

Městečko Štramberk je místem, kde se uchovalo mnoho památek lidové architektury, a proto se k němu již od počátku století obracela pozornost vlastivědných pracovníků. Žádná z publikovaných prací si však nevšimá půdorysného vývoje městečka a vývoje jeho plužiny. Proto se ve svém článku pokusím nastínit tento vývoj a zejména pak vývoj předměstské zástavby. Štramberk byl založen pod hradem Strahlenbergem markrabětem Janem Jindřichem roku 1359.¹⁾ Podobným způsobem byla zakládána města v celé střední Evropě od 12 století.²⁾ Byla stavěna plánovitě s předem určeným půdorysem, jehož pravidelnosti se liší od měst starších, která vznikala živelně z původních řemeslnicko-obchodních osad u hradů a klášterů a vyznačovala se půdorysem nepravidelným. Středověký Štramberk, rozložený na svazích Bílé hory (558 m n. m.) a jejich výběžků, Skalek a Zámeckého vrchu, tvořilo pouze 22 várečných domů, obklopujících ve čtyřech blocích obdélné náměstí.³⁾

Hradby Štramberka navazovaly na opevnění hradní. Urbář panství novojického a štramberského uvádí k roku 1558 ve Štramberku 29 usedlíků.⁴⁾ Podle A. Turka bylo však ve skutečnosti usedlíků více, protože písař nezaznamenával chalupníky a usedlé fojtovské sedláky. To znamená, že v této době již stálo za hradbami města minimálně 7 domů.

Pamětní list, který vložili Štramberští do nové makovice farního kostela v letech 1611—1614,⁵⁾ uvádí na štramberském předměstí již 19 domů.

Podle lánského rejstříku z roku 1656⁶⁾ žilo ve Štramberku 12 hospodářů a 41 řemeslníků. Církevní statistika Alma diocesis olomucensis, seu consignatio omnium decanatum, iisque subordinatarum parochiarum, kterou publikoval V. Brázdil roku 1948,⁷⁾ uvádí ve Štramberku v letech 1771-72 745 dospělých a 226 nedospělých obyvatel.

Indikační skica a katastrální mapa Štramberka z roku 1833⁸⁾ svědčí o tom, že vlastní město bylo tehdy z velké části obeháno ještě zachovalými hradbami. Na náměstí byla již většina domů zděných, několik dřevěných domů stálo pouze na horní straně náměstí. Tradiční jádro předměstí zůstalo v podstatě nezměněno až do současné doby, i když v některých případech došlo k přestavbám a úpravám.⁹⁾

Protože příkrý terén velké úpravy nedovoloval, byly nové domky stavěny buď na zahrádkách vedle domků starších (na takových parcelách byly postaveny např. domky č. p. 163/2, 716, 711, 710, 724, 704, 705, 509, 555, 562, 560 a 584), nebo na místě původního domku byly postaveny domky dva (např. č. p. 171/1, 171/2 a 271; jen na parcele původního domu č. p. 273 stojí nyní tři domky — č. p. 273/1, 273/2 a 501).

Proti stavu v roce 1833 stojí dnes na parcelách původních domků č. p. 287, 288 a 289 pouze dva domy, č. p. 675 a 129. Některé domy byly zbourány a jejich parcela je dosud nezastavěná, např. č. p. 225, 277 a 279. Pod hlavní cestou zanikly domy č. p. 418 a 419.

Jak je z indikační skici a katastrální mapy z roku 1833 zřejmé, Dolní předměstí pod hlavní cestou na počátku 19. století teprve vznikalo. Stály zde domy č. p. 202 a 205, v zahradách pak domy č. p. 418 a 419.

Ve zmíněné katastrální mapě je plůžina rozdělena na 11 tratí. Lánová se rozkládala severně od hlavní cesty na západním břehu Sedlnického potoka. Její pozemky byly rozděleny na rovnoběžné úseky ve směru severo-jihním až jihozápadním. Tamovská trať se rozkládá jižně od hlavní cesty rovněž na západním břehu Sedlnického potoka. Tvořily ji převážně pozemky dominikální. Rustikál byl rozdělen na úseky ve směru od severovýchodu k jihozápadu až jihu. Východně od Tamovské tratě na východním břehu Sedlnického potoka ležela trať Bělarská. Na severu sahala až k hlavní cestě, na jihu k velkostatku. Jižně od Tamovské na západním břehu Sedlnického potoka ležela trať Libotinská s pozemky rozdělenými ve směru od severovýchodu k jihozápadu. Na svazích Kotouče ležely tratě Kotoučská a Dražanská.

Severovýchodní část katastru obce byla rozdělena na čtyři tratě: Vachovskou, Rybnickou, Hřebenovou a Bílohorskou. Vachovská se rozkládala na východním břehu Sedlnického potoka, Rybnická, která ležela jižně od Vachovské, sahala až po hlavní cestu a měla pozemky orientovány ve směru východo-západním a severo-jihním. Trať Hřebenová a Bílohorská se rozkládaly na svazích Bílé hory. Pozemky Hřebenové byly nepravidelné a probíhaly ve směru východo-západním, pozemky jižní části Bílohorské tratě probíhaly rovnoběžně obloukem od severu k východu. U východních hranic katastru obce, jižně od Bílohorské tratě a severně od hlavní cesty ležela trať Skalečka.

Největší zalesněné plochy se rozkládaly v jihovýchodní části katastru. Zdejší Černý les patřil tereziánskému velkostatku. Zalesněn byl také severní svah Kotouče. Jižní svah Kotouče byl kamenitý, stejně jako Skalečka, východně od města.

Louky se rozkládaly severně od Černého lesa na obou březích Sedlnického potoka a kolem velké vodní nádrže na Vachovské, která rovněž patřila tereziánskému velkostatku.

Novojičínské panství Tereziánské akademie vlastnilo nejúrodnější půdu v západní části katastru obce. Patřily mu pozemky na západním břehu Sedlnického potoka, a to na jih od hlavní cesty až k hranicím katastru. Na východním břehu Sedlnického potoka vlastnil velkostatek pozemky na velké části Bělarské tratě. Zde také stály dva zděné dominikální dvory. Jižní hranici dominikálu tvořil Libotinský potok. Další široký pruh dominikálních pozemků se rozkládal podél cesty na Závěšici. Novojičínskému panství patřil též, jak bylo již výše uvedeno, Černý les, vodní nádrž na Vachovské a část pozemků kolem nádrže.

Obecní pozemky města Štramberka byly svou rozlohou nevelké. Ležely při západní hranici katastru obce na trati Dražanské.

Jižně od hlavní cesty až k severním svahům Kotouče se rozkládaly zahrady čtyřúhelníkového půdorysu. Zde nedošlo do současné doby k podstatnějším změnám, pouze některé zahrady byly rozděleny na dva až tři díly. Podél hlavní cesty se ze zahrad vydělily stavební parcely a do současné doby zde vznikla ulicová zástavba, na Dolním předměstí byly pak domy stavěny přímo v zahradách.

Srovnáme-li stav zástavby a plůžiny, jak je zachycen na císařských otiscích katastrálních map z roku 1833 a na mapě evidence nemovitostí z roku 1969, zjistíme, že půdorys městečka se nezměnil, vznikla pouze novější zástavba na Dolním předměstí a podél hlavní cesty, a to jak směrem k nádraží, tak směrem na Závěšici. Menší změny doznala jen plůžina scelením některých bývalých rustikálních pozemků a rozdělením dominikálu na rovnoběžné díly. Toto rozdělení bylo však provedeno pouze uvnitř bývalých hranic.

Poznámky:

1) Zakládací listinu datovanou v Brně 4. prosince 1359 publikoval B. Blažek v práci Z archivu města Štramberka, vydané v Příboře 1928.

2) Dějiny středověku II, hlava IV, kap. II. 1 Středověká města, Praha 1968, str. 37—42.

3) Hosák Ladislav, Počátky hradu a města Štramberka, Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín, sv. 2, 1968, Láznická Zdeněk, Městské osídlení v okrese Nový Jičín, Novojícko 1962, č. 5, str. 14—15.

4) Turek Adolf, Nejstarší seznam usedlíků na panství Novojícko-Štramberském, Kravaňsko X, 1948, str. 121—125, Z minulosti zaniklé vsi Tamovic u Štramberka, Kravaňsko IX, 1946-7, str. 70—72.

5) Nováková M.—Šamánková E., Štramberk městská rezervace Státní památkové správy.

6) Viz pozn. 5.

7) Brázdil Vladimír, Příspěvek k vývoji obyvatelstva v okrese novojíckém, Kravaňsko X, 1948, str. 84—87.

8) Císařské otisky katastrálních map, Stadt Stramberg, 1833, uloženo: Geodetický ústav Praha, Indikační skica Stramberg, Provinz Mähren, 1833, uloženo: Státní archiv Brno.

9) Srovnej: Mapa evidence nemovitostí, Štramberk, 1969, uloženo: Středisko geodézie Nový Jičín.

PANSTVÍ NOVÁ HORKA ROKU 1628

Adolf Turek

V našem vlastivědném zpravodaji se dosud nevěnovala minulosti panství Nová Horka pozornost; také v dřívější době zůstávalo toto území vcelku stranou zájmu našich historiků, nehledíme-li na díla topografická.¹⁾ A přece jde o panství se zajímavou minulostí, zvláště proto, že se dochovaly prameny poučující podrobně o poddanských poměrech v první třetině 17. stol. Vedle českého urbáře z r. 1605,²⁾ který byl zpracován a vlastivědným pracovníkům zpřístupněn již před čtvrt stoletím,³⁾ je to další, německy psaný urbář z r. 1628.⁴⁾ Porovnáním tohoto pramene s urbářem z r. 1605 zjistíme, že se poměry na zdejší panství dosti lišily od stavu na okolních velkostatech.

Urbář vznikl pravděpodobně po smrti Alžběty Kateřiny, rozené Sedlnické z Choltic, provdané podruhé za Karla Zdeňka Žampacha z Potštejna, když se projednávalo její dědictví. Přitom je však stručnější nežli jeho předchůdce z r. 1605. Rada údajů o dominikálu je vcelku stejná, především údaje o užítku z luk, o zámku a dvoře v Nové Horce; avšak stav hovězího dobytka poklesl ze 140 na 100 kusů, vepřového ze 150 na 60 a hus z 80 na 40 kusů; užitek nyní pouze ze 3 zahrad poklesl z 60 zl. na 40 zl.; vypočítává se však 60 slepic a 20 kačen, o nichž r. 1605 nebylo zmínky. Také užitek ze dvou velkých, jednoho malého rybníku a z 13 rybníků plodových zřejmě vlivem válečných událostí poklesl z 800 zl. na 175 zl., neboť místo 565 kop ryb se jich chovalo jen 350. Též pivovar s palírnou, které byly podobně jako dvory v Nové Horce a Mošnově dobře zařízené a vystavěné, nesly jen 60 % původního užítku, totiž 600 zl. Rybolov na Odře pronajala vrchnost Albrechtickým za roční plat 5 zl. a v Lubině

Skorotinu za 2 zl. a Mošnovu za 3,5 zl. ročně; nadto museli Mošnovští každý pátek odvést panskému úředníku postní rybu. Výtěžek z panských lesů Mayssepusch, Harty a Lisky není vyčíslen; rostly tam jedle, duby, lípy, buky, břízy a osiky a byla tam možnost lovit lišky, vlky (!) a zajíce. Z kusu vysekaného panského lesa u Albrechtíček platili 3 tamější chalupníci ročně dohromady 15 zl. Panské mlýny, vybavené i pozemky, byly pronajaté, a to horní mošnovský a novohorecký po 45 zl., dolní mošnovský za 30 zl. ročně. Svobodník v Mošnově byl povinen dovézt jednou do roka do panského šenku sud vína o 12 vědrech, neb složit místo toho 6 zl. Zato se už nic nemluví o platu z panských pronajatých luk, který odváděli r. 1605 někteří cizopanští usedlíci ze Sedlnice.

Počet poddaných, vesměs chalupníků, poněkud vzrostl, ale také jim přibýlo povinností. Peněžitá renta placená v opavských (slezských) zlatých (po 36 gr.) zůstávala v zásadě stejná. Přitom však na rozdíl od předbělohorské doby se platy odváděly místo v termínech o sv. Václavu a sv. Havlu (původně luční plat) o sv. Michalu a Martinu, kdežto termín svatojiřský zůstal nezměněn. Přitom platy nebyly tak rozlišované jako r. 1605, kdy skoro každý usedlík (s výjimkou Skorotína) platil jinou částku. Celkem se zdá, že peněžitá platby byly v Albrechtíčkách o něco nižší než v druhých vsích. O sv. Jiří a Michalu platil fojt po jednom zl. 28 gr., o Martinu 1 zl. 12 gr.; menší sedláci na tytéž termíny 12—18 gr. a 5 gr. až 1 1/5 zl., 9 velkých sedláků platilo na prvé dva termíny po 21 1/5 gr.—1 1/5 zl., o Martinu 1 1/5 zl.—2 zl. 6 gr., ale Mates Berner platil 4 zl. 18 gr., zahradník a chalupníci 12 1/2—18 1/5 gr. o Jiřím a Michalu a 3 z nich 12—31 gr. v termínu martinském.

V Mošnově a Skorotíně odváděli fojti o sv. Jiřím a Michalu po 1 zl., o Martinu po 1 zl. 9 gr. podobně jako svobodník mošnovský Andres Seuffert; sedláci v Mošnově platili o prvých dvou termínech 15 gr.—1 zl. 11 gr., Jiří Pisch dokonce po 2 zl. 6 gr., kdežto ve Skorotíně platili jen 21—32 gr. a pouze 1 z nich po 1 zl. 7 gr.; o martinském termínu platilo v Mošnově jen 15 rolníků od 6 gr. do 1 zl. 9 gr., ve Skorotíně 12 rolníků 3 gr.—1 zl. 21 gr., zřejmě podle velikostí luk. Zahradníci v těchto dvou vsích měli povinnost odvádět na prvé dva termíny po 10—11 gr., o Martinu 3—28 gr. platu. V Mošnově na tento termín dva zahradníci nedávali nic, poněvadž asi neměli luk. Kupodivu chalupníci z Mošnova platili po 2—12 1/5 gr. a jeden dokonce 27 gr. na sv. Jiří a Michala a na Martina 5 gr.—2 zl., tedy překvapivě mnoho; zato ovšem čtyři neplatili nic. Ve Skorotíně činily tyto platby po 4—6 gr. u prvých dvou termínů a 20—27 gr. ve třetím termínu.

Naturální renta se vzrůstem počtu poddaných ve všech vsích stoupla. V zásadě musel každý poddaný na panství odevzdat hladnou husu (pouze ve Skorotíně odevzdávali 4 chalupníci jednu dohromady) a 15 vajec o sv. Martinu (v Mošnově však 2 rolníci po 30 vejcích a všichni chalupníci po 45 vejcích); 15 sedláků z Albrechtíček, 19 z Mošnova a 13 ze Skorotína dávalo po jedné vepřové plec, jeden zahradník ze Skorotína rovněž plec a jeden tamější rolník dvě plece o velikonocích, dále 4 chalupníci jednu dohromady. V Mošnově dávali jednu z plecí dva menší rolníci společně (resp. střídavě po roce). Dále odváděli rolníci ze Skorotína a z Albrechtíček 2—5 slepic, v Mošnově 3—9 slepic a chalupníci 1—4 slepice, 9 rolníků v Albrechtíčkách odvádělo 4—8 kuřat, ale jeden odváděl 22 a největší sedlák Mates Berner 26 kuřat; chalupníci a zahradníci 2—6 kuřat; v Mošnově jen 4 rolníci 4—6 kuřat, jeden zahradník 3 kuřata a chalupníci kromě jednoho 1—8 kuřat; ve Skorotíně 6 rolníků 4—8 kuřat, chalupníci 1—2 kuřata. V této vsi muselo dojít v létech 1605—1628 k rozdělení jedné selské usedlosti mezi čtyři chalupy, neboť čtyři chalupníci platili dohromady plec, husu, dva z nich po třech a dva 4 1/2 vejcích čili 15 vajec a 4 slepice ročně, tedy tolik, kolik průměrně odváděl selský grunt, a k poklesu druhé rolnické usedlosti na zahradinu, takže místo 17 gruntů v r. 1605 jich zbylo po 23 letech pouze 15.

Kromě toho odváděli rolníci jisté množství žita (1 1/2—4 měřice) a ovsa (3/4 až 2 měřice), celkem tedy odváděly Albrechtíčky 52 m. žita, 26 m. ovsa, Mošnov 52 m. žita a 50 m. ovsa, a Skorotín po 12 m. ovsa i rži ročně, tedy zhruba stejně jako r. 1605. Celkem tedy přibýly nebo se zvýšily naturální platby v kuřatech, slepicích a vejcích jednotlivcům; všem poddaným přibýla povinnost odvádět po 1 husu za puštěnou odumř, to r. 1605 nebylo. Od přírodních dávek byl osvobozen pouze fojt ve Skorotíně. Ubyla, respektive r. 1628 není zapsána dávka dvou laktů píce z každé usedlosti.

Cenění a výše naturálních platů se prováděly tak, že se vepřové plece počítaly po 5 gr., husa po 6 gr., slepice po 2 gr., kuřata po 1 gr. a kopa vajec po 5 gr. Úkonová renta se v tomto urbáři, na rozdíl od staršího, na peníze nepřeváděla. Vyňášely tedy r. 1628 peněžitě o naturální platby:

Druh platu	kusů	Albrechtíčky	ks	Mošnov	ks	Skorotín
peněžitě				88 zl. 26		
čínže	—	53 zl. 31. gr	—	gr. 6 h.	—	36 zl. 14 gr.
vepř.						
plecí	15	2 zl. 6 gr.	18	2 zl. 18 gr.	17	2 zl. 13 gr.
hus						
hladných	29	4 zl. 30 gr.	56	9 zl. 12 gr.	16	2 zl. 24 gr.
slepíc	72	4 zl.	209	11 zl. 22 gr.	64	3 zl. 20 gr.
kuřat	114	3 zl. 6. gr	64	1 zl. 28 gr.	46	1 zl. 10 gr.
vajec	435	1 zl. 3 h.	1500	3 zl. 17 gr.	240	20 gr.
celkový výnos		69 zl. 1 gr. 3 h.		117 zl. 15 gr. 6 h.		46 zl. 29 gr.

Značně stouply proti roku 1605 roboty; renta v úkonech byla pro vrchnost nejvýhodnější. Povinnosti fojtů zůstaly sice v zásadě stejné, ale místo dozoru nad robotníky museli každý dávat vrchnosti 6 zl. ročně na udržování drába a povinnost 10 % laudemia při prodeji fojtství jako nový užitek pro vrchnost se vztahovala teď i na fojtství v Albrechtíčkách a Mošnově, kde tohoto závazku dosud nebylo. Fojt ve Skorotíně a šenkýři v Nové Horce, Albrechtíčkách a Mošnově směli čepovat pivo a kořalku odebrané jen ze zdejšího panského pivovaru.

Rolníci ve všech vsích museli vykonávat tak jako dříve veškeré polní práce k oběma dvorům i zdarma vyvézt hnůj, povinnosti zahradníků bylo hnůj rozhozovat. Všichni poddaní konali i veškerou robotu luční za 2 achtle piva. Navíc proti roku 1605 museli nyní všichni sedláci a zahradníci na panství dvakrát do roka stříhat a mýt ovce (r. 1605 měl tuto povinnost jen Mošnov) za jeden koláč denně. Albrechtíčky stavěly každou noc jednoho a Mošnov dva muže na hlásku do Nové Horky; dříve tomu tak bylo jen za nepřítomnosti vrchnosti a za nepokojů v zemi. Zůstala povinnost dovozu

stavebního materiálu a palivového dřeva pro vrchnost a její zařízení, přibyla povinnost kopání základů při panských stavbách, zřizování plotů kolem zahrad a dovoz pletiva na ně. Albrechtický, osvobozené r. 1605 od rybníčních robot, prováděly veškeré práce na rybnících i s rybolovem, druhé dvě vsi dovážely násady anebo odvážely ryby na prodej. Práce se lnem a konopím se rozšířila na všechny poddané, zatímco r. 1605 ji konali jen rolníci. Zahradníci, chalupníci a podruzi byli i nadále povinni všemi pracemi na panských zahradách a za odměnu zpracovávali i řezanku a stelivo pro panský dobytek jako roku 1605, navíc jim však přibyla veškerá potřebná práce při pivovaru. Zajímavé je, že roku 1628 není zmínka o povinné dopravě vozy zdarma do 4 mil pro vrchnost u rolníků, ani o mláčení v panských stodolách za odměnu u zahradníků, podruhů a chalupníků, ani o povinnosti všech poddaných chodit za odměnu na hon. Snad se to v této nepokojné době nezdálo být pro vrchnost výhodné, nebo prostě písař urbáře tyto záznamy z nějaké nám neznámé příčiny vynechal.

Všimněme si ještě blíže počtu a jmen poddaných. V Mošnově a v Mošnovci, s ním už spojeném (Gross und Klein Engelswald), bylo 25 sedláků i s fojtem Jakubem Frydlem a svobodníkem Andrešem Seufertem, 10 zahradníků a 21 chalupníků; ubyl tedy jeden robotný grunt, jeden svobodnický a zmizely dvě pouště, patrně ve prospěch panského dvora. Jména obyvatel byla Barwig (2x), Bryger, Brughart, Falkenfeyer, Frydl, Gischer, Goldl, Hannel, Hollman, Hörckhl, Huber, Hübler, Köller, König, Langer, Linhart, Lymer, Mansbart, Wenzel Pawelka (chalupník), Pysch, Keorg Raczke (chalupník), Reschl, Richter, Ryss, Seldenreich, Scheiter, Schubert, Schusterl, Schwartz, Stecker, Ulbrecht, Wagner, Hans a Mathes Wankh (sedláci) a Michal Wankh (chalupník), Willert. Z r. 1605 se udrželo jen 10 příjmení, ale z 12 českých a 4 nejistých jmen ani jedno. Jen 7 jmen může ukazovat na český původ; fakticky byli Čechy asi jen chalupníci Pavelka a Racek.

Ve Skrotině přibýlo usedlíků rozdělením jedné usedlosti — byl tu fojt Hans Schubert, 14 robotných sedláků, 1 zahradník a 4 chalupníci. Jména obyvatel byla Banner, Bartel, Bawer, Bayer, Michl Brada (chalupník), Andres Czepp (sedlák), Frydl, Girscher, Heygel, Horckel, Andres Hradnikh, Hübler, Pisch, Richter, Schindler, Tengler. Zůstala tedy jen dvě příjmení z r. 1605; **obyvatelstvo jako by se bylo za necelého čtvrt století zcela vyměnilo.** Počet jmen českého původu vzrostl z jednoho na tři.

Týž zjev lze pozorovat i v Albrechtických, jediné české obci na panství, jak dokazují prastaré české pomístní názvy, která však byla silně zasažena německým přílivem z okolí. Je pozoruhodné, že jména z r. 1628 se většinou již kryjí s pramenem z doby po třicetileté válce,⁵⁾ takže pomocí katastrů, pozemkových knih a matrik by se dala vysledovat posloupnost rodin na jednotlivých domovních číslech. Avšak také zde zůstává značná mezera a rozdíl mezi lety 1605 a 1628; snad tu zasáhly válečné události nebo epidemie, takže došlo k doplnění obyvatelstva odjinud; nelze však předpokládat neustálenost příjmení, poněvadž v celém okolí, v českém i v německém prostředí, už v 16. stol. příjmení vesměs ustálena byla, jak poznáváme z dochovaných pramenů. Udrželo se tedy do r. 1628 resp. 1657 sotva pět příjmení, další dvě příjmení českého původu z r. 1605 lze postihnout v obcích německých (Brada, Pavelka). Některá německá jména z Albrechtických se vyskytují tu a tam v první polovině 17. stol. i v německých vsích. Počet českých příjmení v Albrechtických přesahuje roku 1628 už polovinu; přibyla jedna chalupa. Ves Nová Horka tehdy neexistovala; při zámku byl pouze dvůr, pivovar s palírnou a krčma.

Držitelé usedlosti v Albrechtických

1605	1628	1657	1676
Martin Bagarek fojstvi	Georg Schmidt	týž	Martin Horka
Martinek Hejný	Hans Frydl	týž	Elias Bayer
Grygar Stěpán	Andres Tichopád	Ondra T.	Martin T.
Vaněk Matiach	Jacob Frydl	Paul F.	Jakl F.
Andrys Sstorczar	Georg Kotek	Gierg Getzer	Toman G.
Gregar Frydel	Hans F.	Jan F.	Adam Schneider
Grygar Woyner	Martin Tilečka	Johann T.	Matouš Machna
Martin Lukavského pastorek	Hans Langer	týž	Martin Tilečka
Lukavský Hejný	Paul Herman	týž	Martin Petřvaldský
Pavel Brustman	Michel Herman	týž	Jakob H.
Václav Dostál	Mates Viškovský	týž	Václav V.
Folta Geryk	Thomass Demel	týž	týž
Petr Gebauer	Adam Závadský	Johann Z.	Adam Z.
Jokl Herman	Martin Paskovský	Martin Petřvaldský	Jakob Deybal
Havel Brustman	Matuš Hanner	Melchar Beneš	Martin Baynar
Hansl Frydl	Martin Blažek	Mathes Bayner	Thomas Schmidt
Tomek Pavelkú	Greger Daron	týž	Martin D.
Jan Havlík	Mates Michalka	týž	Tomek M.
Jacob Dyball	Zyman Sstorczar	Paul Koch	Georg Gebauer

zahradníci a chalupníci:

Adam Kuchař	Georg Charvát	propuštěn 1656	—
Beneš Krejčí	Samuel Draco	Simon Drakonides	Martin D.
Václav Tesař	Wenczel Krocza	týž	Jan K.
Jura Demel	Thoma Cwekh	týž	Jan Pechánek
Václav Wyznar	Eliáš Demel	týž	týž
Melta Pischl	Hans Petsch	týž	Jakob Vyškovský
Pavel Kreyzel	Paul Gebauer	týž	Jura G.
Ondra Pechánků	Jan Kalus	Hans Paulus	Matěj Kalus
krčma	Martin Sojka	Gierg Waleczka	krčma?
?	?	Jakub Binder	Mathias Banner
?	?	Wenczl Cweka	Jan Keczy

Poznámky

- 1) Starší literaturu o Nové Horce do druhé světové války, uvedenou v Kravaňsku roč. XII, Nový Jičín 1949—1950, str. 56, lze doplnit odkazem na F. J. Schwoye, Topographie vom Markgrathum Mähren, sv. III, Wien 1794, str. 133 aj., na J. Ullricha, Neuhübl im Jahre 1817, s dodatky R. Hradeczného, Das Kuhländchen, sv. 8, str. 180—186 a B. Strnadla, Vojenská posádka v Nové Horce za selské rebelie r. 1775, Novojicko č. 8, 1966, str. 5—7.
- 2) Bývalý arcibiskupský archiv Kroměříž (nyní ve správě Státního oblastního archivu Opava), Homagialia, sign. R Ib/3. Fotokopie ve Státním oblastním archivu v Opavě.
- 3) A. Turek, Lenní statek Nová Horka na počátku 17. stol., Kravaňsko XII, str. 56—65.
- 4) Státní oblastní archiv Opava — pracoviště Olomouc, Kapitální archiv, léno Nová Horka; fotokopie ve Státním oblastním archivu v Opavě. Stručný popis vzhledu a obsahu obou urbářů viz A. Turek, Urbáře Ostravského kraje, Opava 1954, str. 26.
- 5) Státní oblastní archiv Brno, Lánový rejstřík č. 14, f. 8—10.

CHALUPOVA SBÍRKA ŠTRAMBERSKÝCH ZKAMENĚLIN

Eva Purkyňová

K proslulým paleontologickým nalezištím Novojičínska patří bezesporu vápencový vrch Kotouč ve Štramberku. Toto bradlo vnějšího flyše Západních Karpat je zbytkem mohutného korálového útesu; biocenózou více jak 600 druhů fauny téměř všech skupin bezobratlých druhohorního stáří (svrchní jura — tithón), z obratlovců ryb, je nejen jednou z nejvýznamnějších paleontologických nalezišť v ČSSR, ale svou nesmírně bohatou faunou patří ke klasickým lokalitám tithónu vůbec. Intenzivní těžba vápenců však odsuzuje toto naleziště k zániku a fosilní doklady odsud nabývají tím více na významu.

V nedávné době byly sbírky Slezského muzea obohaceny o velmi významnou a hodnotnou sbírku štramberských zkamenělin Eduarda Chalupy (nar. 8. 11. 1891, zemřel 12. 5. 1968), získanou z jeho pozůstalosti. Chalupa patřil k nejvýznamnějším sběratelům ve Štramberku. Byl zaměstnancem lomu na Kotouči a až do konce svého života se neúnavně věnoval sběru zkamenělin i archeologických předmětů v tomto prostoru. Rozsahem a kvalitou kusů sbírky představuje Chalupova kolekce zkamenělin soubor, s jakým se dnes jen stěží setkáme u soukromého sběratele. Čítá přes 800 kusů; poněvadž však mnohé z nich představují lumachely většího počtu schránek fauny, je počet jedinců ve sbírce mnohem vyšší. Podle předběžného hodnocení, žádná část sbírky totiž nebyla určena ani předběžně, pochází převážná část materiálu ze svrchnotithónských vápenců; obsahuje i určitý podíl fauny z křídových vrstev kopřivnických a šipeckých.

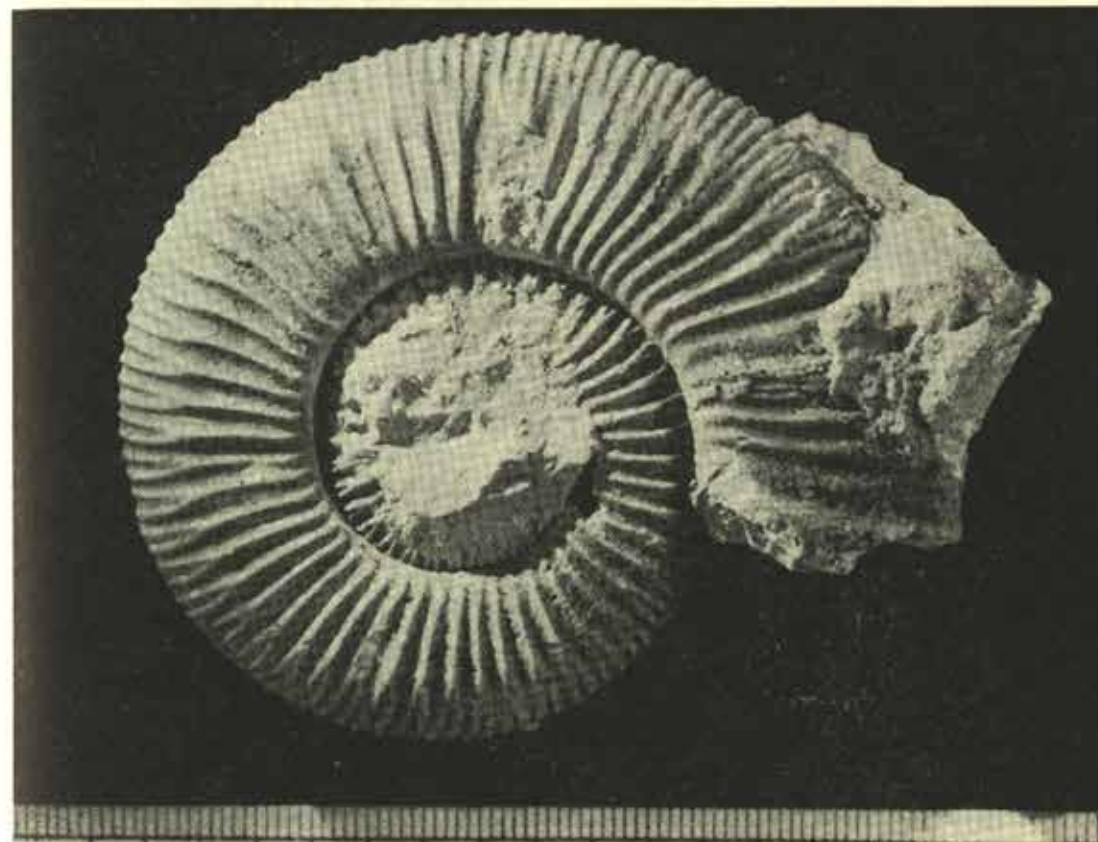
Ze systematického hlediska zahrnuje kolekce tyto živočišné třídy:

- mlži — **Bivalvia**
- amoniti — **Ammonoidea**
- ostnokožci — **Echinodermata**
- belemniti — **Belemnitida**
- koráli — **Anthozoa**
- houby — **Porifera**
- korýši — **Crustacea**
- ramenonožci — **Brachiopoda**
- břichonožci — **Gastropoda**
- ryby — **Pisces**

Procentuálně nejvyšší zastoupení mají ve sbírce břichonožci, relativně nízký je podíl amonitů, mlžů, korálů, ostnokožců, a to vzhledem k přirozenému spektru štramberské fauny. Přikláníme se proto k názoru, že zakoupená sbírka je patrně neúplnou kolekcí sběratele. Lze si totiž stěží představit, že by se sběratel zaměřoval jen na určité skupiny. Můžeme proto litovat, že se nepodařilo získat kompletní soubor celoživotního Chalupova úsilí.

Sbírka Eduarda Chalupy je deponována v paleontologických sbírkách Slezského muzea v Opavě, tř. Vítězného února 35, kde bude postupně vědecky zpracována. Touto kolekcí se fond štramberských zkamenělin Slezského muzea rozrostl na více jak 5000 kusů, a tím představuje nejrozsáhlejší muzejní kolekci nejen v Severomoravském kraji, ale v ČSSR vůbec.

Ukázky zkamenělin z Chalupovy sbírky:

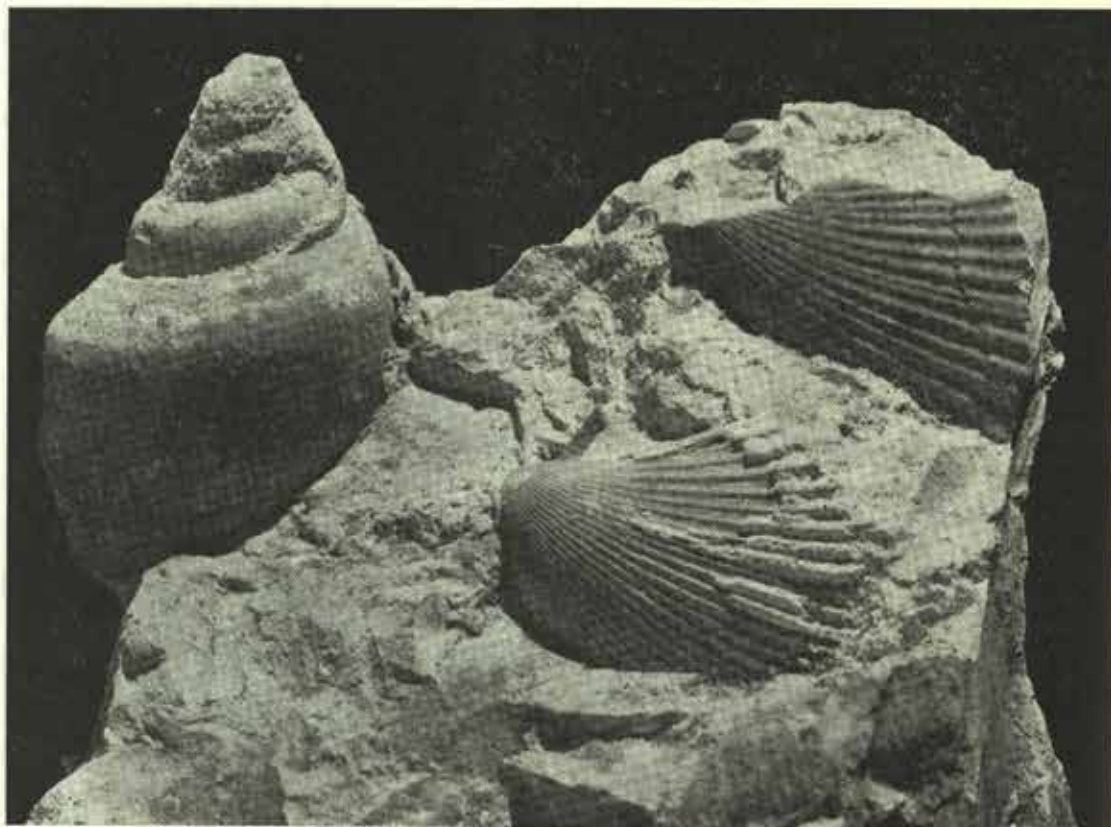

Hlavonožec podtř. Ammonoidea

foto: J. Solnický

KVĚTENA STAROJICKÉHO KOPCE

Marie Sedláčková

Lumachela schráněk mlžů r. *Pecten* a břichonožce tř. *Gastropoda*

foto. A. Pustka

Starojický kopec (kóta 496,6) patří k zajímavým archeologickým a historickým lokalitám novojičínského okresu. Nápadný vrch nepravidelného bochníkovitého tvaru, rozkládající se v jihozápadním podhůří Moravskoslezských Beskyd u obce Starý Jičín, je ve své vrcholové části sídlem středověké tvrze. Starojický kopec vytváří s okolními vrcholy Svince (kóta 546,5), Stříbrnice (kóta 352) a Hůry (kóta 380,7) poslední vyvýšeniny karpatských pohoří do sníženiny aluviální nivy řeky Odry v oderské části Moravské brány. Podle Demka, J. a kol., 1965 je lokalita součástí podbeskydských pahorkatin, geomorfologického celku Štramberké vrchoviny. Geologický podklad budují hradišfské vrstvy pískovců flyšového pásma, prostoupené žilami těšinitů. V povrchových vrstvách se často vyskytují kamenité úlomky bílého jurského vápence.

Geografická poloha lokality odpovídá fyto geografickému členění vegetace ČSSR (Dostál, J., 1960) do okruhu okrajové části karpatské květeny (okres *Beschidicum occidentale*) na těsném rozhraní okresu slezských předhoří a nížin (*Subcarpatium silesiacum*) v okrsku Moravské brány. Floristickým průzkumem v roce 1973 bylo na lokalitě registrováno celkem 193 druhů vyšších rostlin.

Vegetační poměry Starojického kopce udávají ekologicky a fyziognomicky odlišné biotopy, jež se výrazně podílejí na celkovém vzhledu a struktuře krajiny. Za součinnosti fyzicko-geografických činitelů (geologický podklad, půda, tvar reliéfu, klima) a vegetační pokrývky jsou zde vytvořena stanoviště rostlinných společenstev s kvalitativně a kvantitativně odlišným floristickým složením.

Převládajícím stanovištním typem jsou lesní porosty, které, vyjma druhotně odlesněné jihovýchodní a východní svahy a vrcholové partie areálu hradu, pokrývají úboční svahy Starojického kopce. Převládají kulturní lesy, jejichž složení je podstatně ovlivněno pěstebními zásahy a běžným lesním hospodařením. Ze zastoupených dřevin jsou nejčastější smrk ztepilý (*Picea abies*), borovice lesní (*Pinus sylvestris*) a modřín opadavý (*Larix decidua*). Pouze na jižních a jihovýchodně exponovaných prudkých svazích převládají listnaté porosty s lipou (*Tilia cordata* et *T. platyphyllos*), jasanem ztepilým (*Fraxinus excelsior*) a javorem klenem (*Acer pseudoplatanus*), které se skladbou dřevin i floristickým složením přibližují přirozeným listnatým porostům z okruhu dubohabrových lesů.

Dominantním prvkem v bylinném podrostě je zejména skupina hájových druhů, např. kopytník evropský (*Asarum europaeum*), válečka lesní (*Brachypodium sylvaticum*), mařinka vonná (*Galium odoratum*), které s menší frekvencí provázejí kokofík vonný (*Polygonatum odoratum*), žindava evropská (*Sanicula europaea*), lipnice hájní (*Poa nemoralis*) a jiné, již běžné lesní druhy, samorostlík klasnatý (*Actaea spicata*), čarovník pařížský (*Circaea lutetiana*), kokost smrdutý (*Geranium robertianum*), kuklík městský (*Geum urbanum*), šalvěj lepkavá (*Salvia glutinosa*), kopřiva dvoudomá (*Urtica dioica*), zvonek kopřivolistý (*Campanula trachelium*), jestřábník lesní (*Hieracium sylvaticum*), mateřka trojžilná (*Moehringia trinervia*), mléčka zední (*Mycelis muralis*), pomněnka lesní (*Myosotis sylvatica*), pryskyřník kosmatý (*Ranunculus lanuginosus*), starček lesní (*Senecio fuchsii*), čistec alpský (*Stachys alpina*), fialka lesní (*Viola reichenbachiana*), rozrazil rezekvítek (*Veronica chamaedrys*) a jiné. Druhově poměrně bohaté složení bylinného patra listnatých lesů je nápadně odlišné od podrostu kulturních smrčín, který je vlivem značného zápoje a prudkých spádových poměrů vytvořen pouze fragmentárně, převážně bažankou vytrvalou (*Mercurialis perennis*), starčkem

hájním (*Senecio fuchsii*), čistcem lesním (*Stachys sylvatica*), kopřivou dvoudomou (*Urtica dioica*), ostružníkem (*Rubus fruticosus*).

Floristicky nejbohatším stanovištěm jsou druhotně odlesněné stráně situované k jihu až jihovýchodu pod areálem zříceniny hradu. Charakter reliéfu s prudkým svahem, spolu s geologickým podkladem (častý výskyt vápence) a též expoziční orientace zde podmiňují výskyt slabě xerothermních travinných společenstev s pozoruhodnými nálezy druhů, jako žebříce pyrenejská (*Libanotis pyrenaica*), chrpa čekánek (*Centaurea scabiosa*), hnidák kostrbatý (*Inula conyza*), šalvěj přeslenitá (*Salvia verticillata*), silenka níci (*Silene nutans*), rozrazil ožankový (*Veronica teucrium*), které provází další, již obecnější teplomilné druhy, jako řepík lékařský (*Agrimonia eupatoria*), kozinec sladkolistý (*Astragalus glycyphyllos*), marulka klinopád (*Clinopodium vulgare*), pupava bezlodyžná (*Carlina acaulis*), bodlák obecný (*Carduus acanthoides*), hadinec obecný (*Echium vulgare*), pryšec chvojka (*Euphorbia cyparissias*), třezalka tečkovaná (*Hypericum perforatum*), čičorka pestrá (*Coronilla varia*), štirovník růžkatý (*Lotus corniculatus*), mochna jarní (*Potentilla tabernaemontani*), krvavec menší (*Sanguisorba minor*) a jiné.

V areálu vlastní zříceniny převládají ruderální druhy křovinných formací, z nichž se nejvíce uplatňují bez černý (*Sambucus nigra*) a ostružník (*Rubus fruticosus*), v menší míře svida krvavá (*Cornus sanguinea*) a jasan ztepilý (*Fraxinus excelsior*). Z rumištních bylinných druhů se vyskytují pelyněk obecný (*Artemisia vulgaris*), měrnice černá (*Ballota nigra*), krabilice zápašná (*Chaerophyllum aromaticum*), hluchavka nachová (*Lamium purpureum*), smetánka lékařská (*Taraxacum officinale*), heřmáněk terčovitý (*Matricaria discoidea*), krtičník uzlový (*Scrophularia nodosa*), heřmánkovec přímořský (*Tripleurospermum maritimum*), podběl obecný (*Tussilago farfara*), jetel plazivý (*Trifolium repens*), kopřiva dvoudomá (*Urtica dioica*) a jiné. V drovinách kamenité sutě a na skalách rostou rozchodník ostrý (*Sedum acre*), rozchodník šestiřadý (*Sedum sexangulare*), marulka pamětník (*Acinos arvensis*), mateřídouška obecná (*Thymus serpyllus*), hadinec obecný (*Echium vulgare*), krvavec menší (*Sanguisorba minor*) a vzácněji rozrazil ožankový (*Veronica teucrium*) a mochna jarní (*Potentilla tabernaemontani*).

Souběžně s okrajem lesa podél západního úpatí Starojického kopce byl ze zajištěných druhů zjištěn břečťan popínavý (*Hedera helix*), čistec alpský (*Stachys alpina*), šalvěj přeslenitá (*Salvia verticillata*) a šalvěj lepkavá (*Salvia glutinosa*).

Květenu Starojického kopce charakterizují především obecné druhy, které se nejvíce podílejí na složení vegetační pokrývky v nejbližším slova smyslu. Významně se uplatňují slabě teplomilné druhy, které z hlediska geografické polohy lokality v podhůří Moravskoslezských Beskyd nejsou již příliš časté a jejichž výskyt je podmíněn především expozičně. Konečně výskyt zatím jediného karpatského elementu — šalvěje lepkavé (*Salvia glutinosa*), představující zde nejzápadněji situovanou lokalitu, svědčí ještě o převažujícím vlivu karpatské květeny v blízkosti přechodného území sudetské flóry.

Literatura:

- Demek, J. et al. (1965): Geomorfologie českých zemí. — Praha.
Dostál, J. (1958): Klíč k úplné květeně ČR. — Praha.
(1960): The Phytogeographical Regional Distribution of the Czechoslovak Flora — Sborn. Čs. Spol. Zeměpis., 1960, 65/3: 193—202.
Rothmaler, W. et al. (1973): Exkursionsflora für die Gebiete der DDR und BRD (2). Gefäßpflanzen. — Berlin.

Z P R Á V Y

Kronikářská soutěž a stav kronik v okrese

Součástí letošních oslav třicátého výročí osvobození ČSSR byla celonárodní soutěž kronikářů, vyhlášená ministerstvem kultury ČSR. Jejím smyslem bylo pozvednout kronikářskou práci na vyšší kulturně politickou úroveň, zvýraznit ji jako důležitou složku kulturně výchovné funkce národních výborů a zároveň v celonárodním měřítku sjednotit dosud nesoustavně konané soutěže kronikářů. Soutěž se uskutečnila postupně v kolech okresních, krajských a v ústředním kole. V jednotlivých kolech byli kronikáři rozděleni do čtyř soutěžních kategorií podle velikosti obcí. První kategorií tvořily obce do pěti set obyvatel, druhou kategorií obce do dvou tisíc obyvatel, třetí kategorií obce do pěti tisíc obyvatel a čtvrtou kategorií obce nad pět tisíc obyvatel. Jako soutěžní materiály předkládali kronikáři k soutěžnímu zhodnocení celkový hodnotící kronikářský záznam o vývoji obce v období budování socialismu, kroniku s ročními kronikářskými záznamy z let 1948 až 1973 a kronikářskou dokumentaci.

V našem okrese proběhlo okresní kolo soutěže od května do konce září 1974. O smyslu soutěže, jejím průběhu, podmínkách účasti a kritériích hodnocení byli kronikáři informováni metodickým listem a na dvoudenním školení, uspořádaném v březnu 1974. Z původně přihlášených kronik 29 obcí dodalo ve stanoveném termínu požadované soutěžní materiály 14 obcí. Kroniky a ostatní kronikářské materiály dodané do soutěže hodnotila komise složená ze zástupce odboru kultury ONV v Novém Jičíně, pracovníků Vlastivědného ústavu a členů okresního poradního sboru kronikářů. Na základě rozhodnutí soutěžní komise byla v první kategorii udělena první cena kronice obce Kaménky (kronikář M. Tomáš), druhá a třetí

cena nebyly uděleny. Ve druhé kategorii se na prvním místě umístily kroniky obcí Bravantice (A. Rynda) a Sedlnice (F. Mácha), na druhém místě kronika Slatiny (M. Klos) a na třetím místě kronika obce Rybí (B. Horutová). Ve třetí kategorii byla první cena udělena kronice města Bílovice (V. Moucha), druhá cena kronice Trojanovic (J. Šmika) a třetí cena kronice Polanky n. O. (J. Dobešová). Ve čtvrté kategorii získala první cenu kronika města Studénky (J. Vančura), druhá a třetí cena nebyly uděleny.

Devět vítězných kronik z okresního kola soutěže postoupilo do krajského kola, kterého se zúčastnilo celkem 45 kronik Severomoravského kraje. Ve srovnání s ostatními okresy Severomoravského kraje dosáhli kronikáři našeho okresu v krajském kole značného úspěchu. Kroniky obcí novojičinského okresu získaly jednu první cenu (Kaménka v I. kategorii), dvě druhé ceny (Sedlnice ve II. a Bílovec ve III. kategorii), jednu třetí cenu (Bravantice ve II. kategorii) a jedno čestné uznání (Trojanovice). Okres Šumperk získal jednu první (Velké Losiny ve III. kategorii), jednu druhou (Loštice ve III. kategorii), dvě třetí ceny (Mladoňov v I. a Mohelnice ve IV. kategorii) a jedno čestné uznání (Horní Studénky); okres Olomouc dvě první ceny (Příkazy ve II. kategorii a Olomouc ve IV. kategorii); okres Opava jednu druhou cenu (Čavisov v I. kategorii); okres Karviná jednu třetí cenu (Stanislavice ve II. kategorii); okres Vsetín dvě čestná uznání (Horní Lideč a Zubří) a okres Frýdek-Místek jedno čestné uznání (Fryčovice). Dvě kroniky z našeho okresu, a to kronika Bílovice a Kaménky, byly spolu s kronikami Velkých Losin, Loštic, Olomouce, Příkazu a Čavisova krajskou soutěžní komisí doporučeny k postupu do celonárodního kola kronikářské soutěže v Praze.

Třicáté výročí osvobození ČSSR a celonárodní kronikářská soutěž byly současně podnětem pro uspořádání výstavy kronik obcí novojičinského okre-

su, která proběhla od 23. ledna do 26. února 1975 ve Vlastivědném ústavu v Novém Jičíně. Při této příležitosti byly soustředěny kroniky, případně i kronikářská dokumentace 76 obcí okresu a provedeno hodnocení jejich úrovně. Pro rozbor úrovně kronik a kronikářské dokumentace byla vypracována kritéria, na jejichž základě byla každá kronika hodnocena po stránce formální (úprava titulního listu, číslování všech stran v kronice, potvrzování ročních zápisů národním výborem), grafické, názorné a výtvarné (úroveň písma, přehledné členění zápisů, používání mapek, diagramů a ilustrací), obsahové (úplnost zápisů, jejich stylistická úroveň) a dokumentační (fotodokumentace, dokumentace jiného druhu).

Rozbor stavu kronik novojičínského okresu ukázal, že poměrně dobrou úroveň má většina kronik po stránce obsahové. Asi 80 % obcí má úplné zápisy, jednotlivé roční zápisy 70 % obcí lze považovat za obsahově vyčerpávající, u 85 % kronik obcí lze za dobrou považovat i stylistickou úroveň. Přiměřenou úroveň má grafická stránka kronik: úhlednost písma je u 80 % kronik vyhovující až velmi dobrá, u 77 % kronik je pro přehledné členění textu používáno orientačních hesel. Výtvarné řešení aspoň titulního listu má 29 % kronik. Relativně nejvíce nedostatků se projevilo po formální stránce. Titulní list v požadované úpravě má 60 % kronik, číslování všech stran je provedeno jen u 47 % kronik, roční zápisy jsou pravidelně potvrzovány MNV dokonce jen u 13 % kronik. Fotodokumentaci ke kronice vede 34 % obcí, většinou v albech, výjimečně na volných listech. 10 % obcí doplňuje fotodokumentaci i dokumentaci jiného druhu (výstřižky, tiskoviny apod.). Velmi obsáhlou, různorodou a hodnotnou dokumentaci má Frenštát a Sedlnice.

Na základě provedeného průzkumu úrovně kronik bylo možno 76 hodnocených kronik obcí novojičínského okresu rozdělit do tří skupin. Za velmi dobré je možno považovat 22 kronik

(Bartošovice, Bílovec, Bravantice, Děrné, Frenštát, Fulnek, Kaménka, Kateřinice, Lichnov, Mankovice, Nový Jičín, Odry, Polanka n. O., Příbor, Rybí, Sedlnice, Slatina, Spálov, Studénka, Suchdol, Štramberk, Trojanovice), tj. 29 %, za průměrné 38 kronik, tj. 50 % a za slabé 16 kronik, tj. 21 %.

Ivo Jmryšek

6. května 1975, v den 30. výročí osvobození Nového Jičina Sovětskou armádou, byla ve Vlastivědném ústavu v Novém Jičíně slavnostně otevřena stálá expozice Z dějin dělnického hnutí, revolučních bojů KSČ, národně osvobozeneckého boje a výstavby socialismu v okrese Nový Jičín.

Otevření expozice znamená dovršení několikaletých snah regionálních a muzejních pracovníků o zpracování nových a nejnovějších dějin okresu a zpřístupnění výsledků jejich bádání široké veřejnosti. Celkové ztvárnění expozice vychází ze současných potřeb ideově politických a opírá se o nejnovější poznatky naší marxistické historiografie. Specificky muzejními prostředky, svědectvím originálních materiálů obrazových, písemných nebo fotografiemi materiálů archivních chce dokumentovat nejdůležitější vývojové etapy, kterými prošlo organizované dělnické hnutí na Novojičínsku.

První část expozice je věnována počátkům dělnického hnutí od vzniku kapitalistické tovární výroby na Novojičínsku ve 40. a 50. letech 19. století až po vznik prvních dělnických spolků, odborových a politických organizací, které vznikaly od konce 60. let 19. století až do začátku 20. století v nejdůležitějších průmyslových střediscích okresu. Narůstáním radikálních tendencí v dělnickém hnutí po 1. světové válce, které byly přímým ohlasem Velké říjnové revoluce, a formováním revoluční levice v sociálně demokratickém hnutí je uza-

věna tato vstupní část expozice. Osamostatněním marxistické levice a vytvořením KSČ začíná druhá část, věnovaná bojům KSČ za jednotnou frontu dělnictva proti kapitalismu, proti důsledkům hospodářské krize, za jednotnou lidovou frontu proti fašismu a národně osvobozeneckému boji proti nacistické okupaci a za národní a demokratickou revoluci. Vítězstvím národní a demokratické revoluce v roce 1945 je uvedena 3. část expozice, dokumentující výsledky, kterých bylo pod vedením KSČ dosaženo v našem okrese v období socialistické výstavby.

Redakce

Výstava výtvarných umělců okresu Nový Jičín

Na počest 30. výročí osvobození CSSR byla ve velké výstavní síni Zerotínského zámku v Novém Jičíně od 24. dubna do 25. května 1975 otevřena výstava výtvarných umělců okresu Nový Jičín, kterou uspořádal odbor kultury ONV a Vlastivědný ústav v Novém Jičíně.

Třicáté výročí osvobození naší země Sovětskou armádou a oslavy třiceti let svobodného života a socialistického budování byly mimořádnou příležitostí k přehledce tvorby našich výtvarných umělců. Vystavená díla vyjádřila angažovaný podíl umělců na obohacení života naší společnosti o nové umělecké hodnoty, což zdůraznil ve svém zahajovacím projevu tajemník OV KSČ s. Jaromír Čerbák. Současně vyzdvihl, že v mnoha obcích jsou hodnotná a uznávaná díla umělců našeho okresu, která významným způsobem přispívají ke zkrášení životního prostředí.

Na výstavě bylo instalováno přes sto výtvarných děl od těchto autorů: František Cahel, Jiří Drozd, Vlastislav Holub, Jan Hrnčárek, Břetislav Janovský, Karel Kordiovský, Miroslav Matiaško, Ivo Mrázek, Vladimír Pazderka, za-

sloužilá umělkyně Helena Salichová, Aleš Stanovský, Jarko Stanovský, František Svačina, Jindra Treuchelová, Josef Treichel, Eva Václavková, Karel Vašut, Vlastislav Výborný, Otakar Zelenka, Soňa Zemánková a Jan Zemánek. Jako hosté vystavovali Jaroslav Kolátek, Vlastimil Martinák a Evžen Prudil.

Na slavnostním zahájení účinkoval novojičínský Komorní orchestr Pavla Josefa Vejvanovského, který svým vystoupením podtrhl společenský význam této vernisáže, jež se stala kulturním dostaveníčkem našich kulturně politických pracovníků, výtvarných i hudebních umělců a milovníků umění.

Redakce

Nejstarší statistika okresu Nový Jičín

Za vlády Marie Terezie snažil se habsburský stát získat si přehled o počtu, majetku a sociálním rozvrstvení obyvatelstva především k účelům berním a vojenským. Tehdy dochází k prvému sčítání lidu podle jednotlivých vsí s udáním domů a obyvatelstva. Nelze je přirozeně srovnávat se statistickými šetřeními prováděnými ve století 19., zejména od r. 1857. Nicméně dochované operáty ze šedesátých let 18. stol. tvoří cenný historicko-demografický pramen pro Moravu.¹⁾

Sčítání se provádělo podle jednotlivých panství.²⁾ Otiskujeme zde data pro moravskou část našeho okresu; pro slezskou část nejsou data pro tuto dobu bohužel po ruce. R. 1763 byl v jednotlivých obcích velkostatku Hukvaldy tento stav: město Frenštát 263 domů, 1359 obyvatel; Příbor 285 domů, 1479 obyvatel, k němu připojená Věska 21 domů, 103 obyvatel; další obce (první číslo znamená počet domů, druhé počet obyvatel): Bordovice 34, 123; Drnholec 19, 67; Kopřivnice 71, 212; Klokočov 38, 188; Lichnov 64, 210; Mniší 39, 150; Skotnice 47, 151; Tichá

90, 297; Trojanovice (Passeken) 66, 216; Vlčovice 38, 133; Větřkovice 28, 110; Závěšice 26, 122 (hukvaldský díl).

Velkostatek Kunín: Butovice 144, 1097; Kunín 157, 1478; Suchdol 114, 859.

Manství Hukovice: 50, 256.

Manství Kateřinice: 36, 148.

Panství Nový Jičín: zámecká jurisdikce 13, 105; Bernartice nad Odrou 61, 381; Bludovice 44, 167; Hodslavice 74, 263; Libhošť 78, 491; Mořkov 94, 442; Rybí 72, 366; Šenov 115, 545; Stramberk 120, 585; Veřovice 113, 409; Závěšice (novojický díl) 22, 121; Zenklava 80, 376; Žilina 115, 614; Životice 61, 382.

Město Nový Jičín: 471, 2062.

Manství Nová Horka: Nová Horka 2, 98 (z toho 11 šlechtických osob); Albrechtický 53, 338; Mošnov 70, 442; Skorotín 26, 161; Stikovec 22, 114.

Manství Petřvald: Petřvald 61, 511; Petřvaldík 41, 751.

Statek Bartošovice: 177, 1130.

Statek Slatina: 70, 373.

Velkostatek Spálov: Luboměř 53, 350; Heltínov (Schertzdorf) 13, 58; Spálov 104, 623.

Manství Manská Sedlnice: 102, 664.

Statek Německý Jeseník: Jeseník nad Odrou (Deutsch Jasnig) 93, 760; Dolní Vražné 59, 457. Osada Wittemberg není uvedena.

Manství Trávka: 10(1), 157.

Panství Hranice: Blahutovice 26, 206; Dub 15, 63; Heřmanice 19, 223; Polousov 15, 102.

Statek Dědičná Sedlnice 53, 331 (z toho 2 kněží, 1 šlechtic) a 45 Židů.

V Kuníně žily 2 rodiny Židů, v Suchdole 1 rodina (celkem 20 osob).

Ve Slatině 12 osob.

Velkostatek Starý Jičín: městečko Starý Jičín 47, 350 (z toho 2 šlechtické osoby, 2 duchovní a 1 obecný chudý); Jičina 33, 213; Kojetín 19, 141; Loučka 55, 403; Straník 38, 250; Hostašovice 35, 233; Janovice 28, 166; Petřkovice 16, 128; Palačov 36, 233; Poruba 30, 183; Starojická Lhota 31, 216; Hůrka 25, 175; Vlčnov 27, 190.

Velkostatek Fulnek; město Fulnek 335, 1885; zámecká a duchovní jurisdikce ve Fulneku 2 domy (?), 41 osob (z toho 26 kněží); Stachovice 63, 312; Kujavy 110, 508; Hladké Životice 96, 468; Kletné 40, 286; Pohoř 47, 175; Jestřábí 36, 197; Jerlochovice 73, 289; Moravské Vlčovice 22, 105; Vrchy 56, 302; Gručovice 20, 118; Pohořilky 21, 66. Chybí údaje pro Nové Vrbno.

Porovnáme-li tuto statistiku, která je s malými obměnami dochována i pro léta 1764—1765, s církevní statistikou vyhotovenou pro olomouckou diecézi v l. 1771 a 1772,³⁾ překvapí nás při porovnávání údajů pro moravskou část našeho okresu jednak úbytek obyvatelstva v Libhošti, Rybím a novojickém dílu Závěšic, jednak neobyčejně prudký vzrůst počtu obyvatel v řadě obcí na panství hukvaldském, zejména v Kopřivnicích, Drnholci, Lichnově, Klokočově, Větřkovicích, dále ve Štramberku, Veřovicích a Mořkově na panství Nový Jičín a v Hostašovicích na panství starojickém. U ostatních obcí je vzrůst malý anebo úměrný příslušnému období, uvážíme-li, že se rodilo velmi mnoho dětí, ale že jich také velmi mnoho v mladém věku umíralo. Církevní statistika obsahuje však zpravidla pouze obyvatelstvo katolického vyznání, takže není úplná.⁴⁾ Překvapuje ještě, že podíl německého obyvatelstva musel být v druhé polovině 18. stol. o něco vyšší, nežli ve druhé polovině 19. stol., resp. že německé vsi byly na rozdíl od většiny vsí českých mnohem větší a lidnatější. Tento jev pozorujeme v obou sledovaných statistikách.

Vlastivědné badatele si dovoluujeme ještě upozornit, že data o počtu obyvatel a domů pro jednotlivé obce pro dobu okolo r. 1793, otištěná ve známé topografii Schwyoyově, jsou přístupná v publikacích Moravské vlastivědy pro okresy Příbor, Nový Jičín a Fulnek.⁵⁾

Adolf Turek

Poznámky:

- 1) Statistika je uložena ve Státním archivu v Brně, fond Gubernium sign. M 41/II, Přerovský kraj.
- 2) Statistiku zpracovala, ovšem jen sumárně, Ludmila Kárníková v knize Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754—1914, Praha, CSAV 1965. — Na statistiku poprvé upozornil J. Radimský ve Slezském sborníku roč. 44, Opava 1946, str. 202—208, v článku Sčítání lidu v moravských enklávách ve Slezsku r. 1973.
- 3) Jeden exemplář je uložen ve Státním archivu Opava — pobočka Olomouc, Konsistorní archiv, inv. č. 23, druhý exemplář v Arcibiskupské knihovně v Kroměříži.
- 4) Data z této statistiky pro okres Nový Jičín ve starých hranicích z největší části zpřístupnil Vladimír Brázdil, Příspěvek k vývoji obyvatelstva v okrese novojickém, Kravaňsko roč. X, Nový Jičín 1947—1948, str. 84 až 87.
- 5) F. Pokorný, Příborský okres, Brno 1917; V. Severa, okres novojický, Brno 1933; A. Turek, Fulnecko, Brno 1940. — Také Moravské Kravaňsko, Příbor 1898, uvádí tato data.

Stručně z historie okresní knihovny v Novém Jičíně

První česká knihovna na Kravaňsku byla založena v roce 1878 ve Starém Jičíně. Pro český život Nového Jičína je významný rok 1890. V tomto roce založila Moravsko-slezská beseda knihovnu, která později nese název Skodova knihovna. Měla 189 svazků, z nichž některé se dochovaly v novojičínské knihovně dodnes. Knihy byly uloženy v sousední vesnici Louče a teprve r. 1894 byla knihovna přestěhována do N. Jičína a umístěna v místnosti Národního domu. V roce 1895 vzrostl fond knihovny na 660 svazků. První statistika se dochovala z r. 1895. Od srpna 1894 do května 1895 si vypůjčilo 435 osob 94 knižních děl o 1100 svazcích. V roce 1897 bylo vypůjčeno již 2035 svazků. Roku 1898 byl zvolen knihovníkem P. Dostál-Lutinov, r. 1901 dr. Glos. Obširná zpráva M. Vozdeckého (byl knihovníkem od r.

1902) o stavu knihovny svědčila o dosti malé pečlivosti tehdejších čtenářů. Při inventuře bylo zjištěno, že se během deseti let ztratilo 200 knih.

V roce 1903 se knihovny ujímá nový knihovník Křesťan. Dva roky nato byla knihovna přestěhována do místnosti Ústřední záložny domu dr. Dostála. Měla 1156 knih a 2512 výpůjček. Od roku 1907 nastal pozvolný úpadek. Knihovna byla přemístěna do budovy Matiční školy. V březnu je uváděn knihovník Pecko, v říjnu Pražák. Po Pražákovi přicházejí knihovníci Bradáč, pak Sokol; tedy 3 knihovníci během necelého roku. Mnoho knih chybí. Situace byla již zřejmě neudržitelná, a tak se 8. května 1909 ujímá knihovny kuratorium za vedení dr. Dorazila. Ten také požádal soudního úředníka Bohdana Horáka, aby se novojičínské knihovny ujal. Bohdan Horák převzal z původně bohaté knihovny jen její zbytky v počtu 300 svazků. Spolu se spisovatelem J. Petrussem zorganizoval ve prospěch novojičínské knihovny věcnou loterii. Horák vedl knihovnu až do roku 1915. R. 1916 ji převzal učitel Matiční školy Stanislav Mutina. Za jeho působení se zvýšil fond knihovny a vzrostl počet výpůjček. St. Mutina však v témže roce zemřel a dočasný rozkvět knihovny byl opět přerušen. Teprve rok po skončení 1. světové války byla v N. Jičíně znovu zřízena veřejná česká knihovna na základě čs. knihovnického zákona z r. 1919. Základem obnovené knihovny byly knihy bývalé Skodovy knihovny v počtu necelých 500 svazků. Knihovny se ujal řídící učitel Alois Holna. Byla přestěhována do budovy správy tehdejší městské plynárny, kde měla dvě místnosti — půjčovnu a čítárnu. Za necelých 18 let činnosti vzrostl počet knih na více než desateronásobek a v r. 1938 měla knihovna přes 5000 svazků, ačkoliv německá nadvláda na novojičínské radnici, vedená šovinistou Schollichem, jí upírala dotace, na něž měla podle zákona právo. Obec vyplácela české knihovně ročně 5000 Kčs, zatímco německé městské knihovně 60 000 Kčs. I po dobu okupace knihovna půjčovala,

a to zásluhou učitelů Andryška, Kresty, Brože aj, kterým se podařilo zachránit většinu knih. Jen poslední zimu 1944 až 1945 knihovna nepůjčovala pro zaneprázdnění učitelů a také proto, že blížící se fronta a naděje na brzké osvobození neposkytovaly čtenářům potřebný klid při četbě.

Po osvobození zahájila novojičínská knihovna činnost jako první knihovna v pohraniční oblasti ostravského kraje. Počátky nového provozu nebyly snadné. Místní národní výbor sice nečinil knihovně potíže, ale také se o ni nijak nestaral. Z Maticní školy byla přestěhována do místnosti bývalé německé městské knihovny na nynější Slovanské ulici. S necelými 2000 svazky zahájila 14. listopadu provoz. Knihovnikem byl až do roku 1960 A. Malchar. V letech 1948—1950 se snažil MNV co nejvíce knihovně pomáhat. Jeho nákladem bylo zavedeno vytápění svítilynem a bylo také zřízeno vnitřní vybavení. Tím se mimo jiné novojičínský MNV zařadil v letech 1948—1950 mezi nejlepší MNV v ostravském kraji. V letech 1960 až 1963 vedl knihovnu s. Hubálek a pak do r. 1973 s. Maršálek. Až do r. 1965 byla věnována hlavní pozornost městským knihovnám. Zatímco se jejich činnost zkvalitňovala, vesnické knihovny zaostávaly. Na rozdíl od městských knihoven nemohli knihovníci na vesnicích zajišťovat požadavky čtenářů, poněvadž se jim nedostávalo finančních prostředků na nákup knih a odborné schopnosti a znalosti většiny dobrovolných knihovníků nedovoľovaly zkvalitňování služeb čtenářům. Proto se podle usnesení rady Sm KNV v Ostravě č. 424/17 ze dne 16. února 1965 a Krajské odborové rady v Ostravě ze dne 27. února 1965 započalo s budováním střediskových knihoven. Šlo o proces velmi náročný, protože veškerý knihovnický fond poboček přebírala středisková knihovna, která jej knihovnický zpracovávala. Pobočky pak dostávaly pravidelně podle plánu cirkulace soubory nových knih. Tím se odstranily rozdíly mezi městskými a venkovskými knihov-

namí. V současné době jsou již střediska v našem okrese dobudována, až na městskou knihovnu ve Fulneku a Klimkovicích, které dokončí zpracování fondu poboček v roce 1975.

Střediskové knihovny odpovídají také za politickovychovnou činnost svých poboček. Okresní knihovna, která jich má ve svém středisku 29, v nich zajišťuje výstavy, nástěnky, soutěže, besedy. V některých pobočkách besedy sama provádí. V moderní době, kdy čtenáři mají možnost trávit svůj volný čas u televize, v kině, divadle, rostou stále více nároky na formy práce lidových knihoven.

Je třeba soustavně se věnovat mládeži, zejména učňovské. Máme před sebou perspektivy, jak prohlubovat a zdokonalovat práci se čtenářem, jak koordinovat úkoly knihoven s úkoly jiných kulturních a výchovných zařízení. Jsou to úkoly složité a dlouhodobé. Bude třeba vypracovat ucelenou koncepci práce v knihovnách; její návrh bude nutno rozpracovat do XV. sjezdu KSC. Souběžně bude třeba usilovat o to, aby státní orgány a národní výbory pomáhaly vytvářet potřebné věcné, organizační a kádrové předpoklady pro úspěšnou práci knihoven.

Dagmar Muchová

Několik poznámek k článku Lad. Poláčka: „Školský zákon z r. 1869 a učitelský ústav v Příboře“ (13. č. Vlastivědného sborníku okr. N. Jičín)

V článku se hovoří o českém učitelském ústavu. Příbořský ústav byl však zřízen, podobně jako první česká gymnasia na Moravě, jako ústav „slovanský“ a do jisté míry utrakvistický. Němčina tu byla povinným předmětem a jednomu předmětu se vyučovalo německy. V Památku z r. 1936 vzpomíná Cenek Kramoliš, že jím r. 1881 až 1882 přednášel ředitel Vašica dějiny pedagogiky německy, učili se tomuto

předmětu z německé učebnice a pouze kandidáti, kteří němčinu dostatečně neovládali, směli odpovídat česky.

Ústav byl slavnostně otevřen v den císařových jmenin, 4. října 1875. (Viz čl. z „Uč. listů“, r. IX. č. 42. z 20. listopadu 1875.)

Věta na str. 46.: „Nadšení profesorského sboru v duchu národních obrozeneckých snah vytvářelo na Příbořsku kulturní tradici oslavami památných dní a významných událostí,“ neodpovídá skutečnému stavu. Ústav pořádal především oslavy dynastické (vzpomíná na ně v „Památníku“ Č. Kramoliš v citovaném příspěvku). Ředitel Karel Šmídek byl, jak to odpovídalo době, rakouským patriotem, nikoliv českým vlastencem. Vlastenecké projevy potíral, což potvrzuje i svědectví Dadákovo v „Památníku“ o zákazu vyvěsit černý prapor při úmrtí Palackého ze studentského bytu. I tehdejší vlastenecký příbořský kaplan Ant. Stojan měl s ředitelem Šmídkem pětky (viz: Dr. Frant. Cínek: „Arcibiskup Dr. Ant. C. Stojan“, Lid. nakl. Olomouc r. 1933 — citace ze Stojanova deníku). Také se v Příboře tradovalo, že na dočasném ovládnutí příbořské radnice německou stranou a zvolení mlynáře Preisiga starostou měli podíl profesori učitelského ústavu. Tím není řečeno, že všichni profesori a cviční učitelé učitelského ústavu se národní a veřejné činnosti vzdalovali. Nesmíme však zapomenout, že už sám výběr tehdejších c. k. profesorů se děl v rakouských dobách z valné části podle přání konsistoři a kanovníků, s ohledem na rakouskou loyaltitu a konzervativní smýšlení.

Škoda, že v článku zůstala bez povšimnutí značná publikační činnost profesorů. Ed. Stoklas a Josef Janoušek byli autory učebnic, mnozí podávali o učebnicích odborné posudky a psali odborné články. Pilným příspěvatelem do Urbánkových „Učitelských listů“ byl prof. Stoklas a podobně i ředitel Šmídek. (Seznam jejich článků mohu sestavit.) Rovněž s pracemi dalších členů učitelského sboru se v různých ped. časopisech setkáváme. O kurzech pořáda-

ných před 1. světovou válkou na uč. ústavě dobře informují Pedagogické ročenky Dědictví Komenského.

Snad nedopatřením je uvedeno, že Václav Sehnal působil v Příboře po I. světové válce. Na ústavu vyučoval v letech 1910—1918 a odešel ještě před koncem I. světové války jako inspektor do Uherského Hradiště. Vynikl jako znalec švédského tělocviku a překládal z odborné tělocvičné švédské literatury. Za války se horlivě přičiňoval o upisování rakouských válečných půjček.

Nepřesné je tvrzení o celibátu učitelů. Neplatil od vydání zákona z r. 1869, nýbrž teprve od r. 1905. Učitelky provdané dříve zůstaly ve školských službách. Bylo by také možné připomenout, že v prvých dobách nabývaly způsobilosti v Příboře též industriální učitelky. Po I. světové válce byl tu pro ně uspořádán prázdninový doplňovací kurs.

Celá tematika je důležitá a zaslouží hlubší pozornosti. Ste výročí založení učitelského ústavu by mělo být popudem k podstatnějším zpracování látky.

Karel Spaček

Ojedinelá včelí stavba

Při revizi SPR Suchá Dora u obce Dobešov se v prosinci 1974 našlo neobvyklé včelí dílo. Na vnější straně kmene mohutného buku (výčetní průměr cca 100 cm, výška cca 35 m), 8 m nad zemí, si pod rakovinným nádorem vystavěly včely 13 oválných plástů, z nichž největší dosahují průměru 20 x 30 cm. Hnízdo, neomezené prostorem, nabylo pravidelného kulovitého tvaru, podobného stavbám vos, avšak s plásty volnými, bez vnějších krycích obalů. Takové dílo vystaví včelstvo vždy, pokud nežije ve stísněných podmínkách úlu nebo malé dutiny.

Následující kontrolou začátkem ledna 1975 bylo zjištěno, že hnízdo odpadlo. Domníváme se, že kromě větru ke zničení díla přispěli nejvíce ptáci, a to sýkory spolu s brhlíky, kteří z plástů vy-

zobávali mrtvé včely. Většina plástů ležících pod stromem zůstala neporušená, jen některé se zřejmě pádem rozlomily.

Buňky byly v porovnání s plásty kulturního chovu znatelně menší, v některých byly ještě zbytky medu zředěného již vodou. Buňky nebyly zavičkovány, zato však v mnoha z nich byly do poloviny zalezlé a již mrtvé včely. Také zem pod stromem byla pokryta spoustou včelích mrtvolek. Jde o včelu medonosnou (*Apis mellifera* L.). Podle počtu včel a velikosti díla vystavěného v poměrně drsných podmínkách byl roj, který pravděpodobně uletěl z některého kulturního chovu, velmi silný. Dle odhadu mohlo včelstvo vzhledem k velikosti díla čítat asi 3 kg včel, tj. do 30 000 jedinců. Není vyloučeno, že vzniklo spojením dvou nebo i tří slabších rojů, což není zjev neobvyklý.

Z konzultací s okolními včelaři bylo zjištěno, že v roce 1974 byly v oblasti zvláště příznivé snůškové poměry a v době rojení včel se v daném prostředí vyskytovala bohaté medovice.¹⁾ Loňský rok měl také velmi vhodné povětrnostní podmínky a oba tyto faktory umožnily včelám vystavění tak velkého díla v krátké době a navíc ještě důkladné zásobení medem. Dále vyslovili názor, že včelstvo mělo naději letošní mírnou zimu přežít, nebo alespoň vydržet do konce roku, nebýt působení nepříznivých vnějších vlivů. Včely, které byly neustále rušeny ptáky, nevydržely v obvyklém „chomáči“, ve kterém se navzájem zahřívají, ale naopak, stále se rozptylovaly po celém hnízdě. Postupně chladly a padaly na zem pod stromem nebo zalézaly do buněk a tam chladem hynuly.

Po odpadnutí plástů se uprostřed stavby, těsně pod rakovinným nádorem, objevil malý otvor o průměru cca 4 cm s dutinkou asi po činnosti ptáků. Prostor v dutině nestačil tak silnému včelstvu a zdravé dřevo nedovolilo dutinu rozšířit, proto bylo včelí společenství nuceno své dílo vybudovat do volného prostoru. Dalo tak vzniknout opravdu jedinečnému úkazu,²⁾ samo se však odsoudilo již předem k zániku.³⁾

Za zmínku stojí snad ještě ta okolnost, že divoce žijící včely se již prakticky na území našeho státu nevyskytují. Je to způsobeno nedostatkem vhodných hnízdicích dutin a tím, že se každé, i zdivočelé včelstvo stane po nějaké době kořisti lidí, povětšinou včelařů. Přitom bývá pravidelně zničen i doupný strom, jichž je i pro přirozené hnízdění ptáků katastrofálně málo a které jsou proto chráněny zákonem.

Ivo Otáhal

Poznámky:

- 1) Medovice je živočišného původu a vzniká tím, že některé druhy mšic, puklic a červců nabodávají listy a jehličí stromů a sají z nich šťávu, ze které spotřebovávají jen bílkovinné složky a malou část cukrů, přičemž zbytek vylučují v zahuštěném stavu a ten se pak objevuje jako lesklé kapičky nebo povlak na listech a trávě. Odtud je ssána a sbírána včelami na tzv. spadkový med.
- 2) Podle sdělení Josefa Senka, zaměstnance les. závodu Bílovec, byl podobný jev, ovšem v daleko menším měřítku pozorován před několika lety v okolí Vrchů. V tomto případě šlo pouze o 3 malé plásty ve tvaru srdíčka, o průměru 5–7 cm.
- 3) Opadané plástve a několik exemplářů tohoto užitečného hmyzu je spolu s fotodokumentací uloženo ve Vlastivědném ústavu v Novém Jičíně.

Travertinová kaskáda

V katastrálním území obce Tiché, okr. Nový Jičín se nachází jedinečný přírodní útvar, travertinová kaskáda. Je vytvořena sladkovodním, silně vápenatým pramenem, vyvěrajícím na jihovýchodním úbočí Tichavy (Tichavské hůrky) v nadmořské výšce 370 m. Délka takto vzniklého potůčku je asi 120 m. Potůček po celé své délce nepřibírá žádný přítok a na vrstevnici 330 m/m, naproti rodinných domků č. p. 176 a 153 se vlevá z pravé strany do říčky Tichavky.

Podloží potůčku je tvořeno travertinovým válem o výšce 10–70 cm, v jehož vrcholové části je vyerodováno měl-

ké korýtko, hluboké 5–10 cm a o stejné šířce. Recentní travertinová kaskáda vytvořená potůčkem je výrazně vyvýšena nad okolní terén a svým tvarem připomíná starořímské akvadukty. V horní polovině toku asi mezi vrstevnicemi 370 až 340 protéká potůček lesem. Přes velkou rychlost vody ubíhající po prudké stráni, nebo právě proto, jsou v této části nanášeny travertinové kaskády největší mocnosti. Potůček zde spadá v drobných vodopádech k okraji lesa a na louku, po jejímž okraji se blíží k Tichavce. Na louce, kde přechází prudký svah v mírně nakloněnou rovinu, klesá rychlost tekoucí vody a zároveň se snižuje sedimentační schopnost. Vznik travertinového útvaru je možno si vysvětlit kolísáním stavu vody — při malém průtoku se snadno hornina může usazovat, při větším se vymílá korýtko, nebo, a to s větší pravděpodobností, val vznikl rozstříkáváním prudce tekoucí vody nasycené uhličitánem vápenatým.

Vzhledem k tomu, že v okrese Nový Jičín je tento přírodní útvar jediným svého druhu, byla navržena jeho ochrana podle zákona č. 40/1956 Sb. jako chráněný přírodní výtvor.

Ivo Otáhal

Naučná stezka Kotvice

V samotném středu Moravské brány, v údolí řeky Odry, klikatící se nescetnými meandry, mezi obcemi Studénka, Albrechtický a Nová Horka je rozložena poměrně málo známá, ale obdivuhodně krásná krajina, protkaná zbytky slepých ramen s ostrůvky zachovalého původního lužního lesa a komplexy malebných rybníků. Na slepých ramenech i pomalu plynoucí hladině řeky a hlavně pak na rybnících žije pestrá společnost vodního ptactva. Setkáme se zde zejména s různými druhy kachen, lyskami i drobnými rákosníky. Na své dlouhé pouti k jihu se zde zastavují k odpočinku hejna bahenních i vodních ptáků, žijících na dalekém se-

veru. Také flóra rybníků přímo hýjí rozmanitostí. Od hustých pobřežních sítin, kosatců žlutých a rozsáhlých porostů rákosí přechází v chomáče doušky kanadské - vodního moru, různé druhy okřeheků až k chráněné nepukalce vzplývavé a velmi vzácné kotvici, pro jejíž výskyt byla část albrechtických rybníků vyhlášena státní přírodní rezervací.

Od Nové Horky směrem k rezervaci se rozprostírá lužní les, bývalá obora, volně navazující na areál zámeckého parku. Rostou zde mohutné duby, pamatující několik staletí. V této oblasti se vyskytuje mnoho druhů ptactva. Jsou zde např. kolonie kavek, různé druhy sýkor, mandelík, dudek a na slepých ramenech se můžeme setkat s pestrými ledňáčky nebo mistrně snovanými hnízdy moudiváček. V rákosí našel příhodné místo k hnízdění i pochop rákosní.

Malebná zákoutí této půvabné krajiny v povodí Odry jsou dokladem toho, že lze najít množství krás a zajímavostí nejen v horských oblastech našeho okresu, ale i uprostřed luhů v blízkosti průmyslových center. Aby tato krajina byla zpřístupněna a zůstala přitom zachována pro odpočinek i poučení, bylo navrženo vybudovat zde naučnou stezku, která bude vedena ve dvou okruzích. Jedna část povede od hostince „Na Splíchově“ ve Studénce podél rybníků směrem k lesu „Božantnice“, odtud pak kolem Odry a přes imundační nivy zpět do výchozího místa. Druhá část bude na první navazovat můstkem přes Odru u Albrechtíček.

Povede po okraji SPR Kotvice a bývalou oborou do Nové Horky ke starému mlýnu.

Naučná stezka bude vybudována Vlastivědným ústavem v Novém Jičíně za spolupráce s odborem kultury a místní organizací TIS na počest 30. výročí osvobození naší vlasti Sovětskou armádou.

Ivo Otáhal

LITERATURA

Dr. Adolf Turek, *Místopisný rejstřík obcí Severomoravského kraje I. a II. díl, Opava 1974*

Vlastivědní pracovníci našeho okresu akceptovali s potěšením a uznáním významný ediční čin Státního archivu v Opavě, jimž je vydán *Místopisný rejstřík obcí Severomoravského kraje I. a II. díl* o 984 stranách, jenž nese podtitul *Pracovní příručka*. Projekt a koncepce tohoto historicko-topografického registru vycházely nejen z pacifované potřeby takovéto příručky, nýbrž i ze skutečnosti, že starší díla tohoto typu, jako jsou histor. topografie R. Wolného, L. Hosáka, V. Praska, Moravská vlastivěda, jakož i některá novější, jsou dnes v některých ohledech již buď zastaralá nebo nepřesná a neúplná. Vydání *Místopisný rejstřík obcí Severomoravského kraje* nechce tato díla suplovat, neboť jeho poslání nespočívá v historické charakteristice obcí a míst nebo v etymologii jejich názvů, jak je tomu již v uvedených nebo jiných historicko-topografických pracích a příručkách, nýbrž v úsilí po vyčerpávajícím postihu toponym a jejich značné variability z hlediska historického, jazykového a ortografického pro potřebu rychlé a přesné orientace a jejich identifikace. Tomuto zřeteli je podřízena formální i obsahová struktura rejstříku, který po metodickém úvodu a seznamu použitých zkratk (str. III až XVII) obsahuje na str. 1—932 I. a II. dílu základní a odkazová hesla, abecedně řazených názvů míst Sm kraje. Zatímco odkazová hesla uvádějí doposud známé varianty českých, německých, v některých případech též latinských a polských názvů (v jejich nejčastější ortografické podobě), hesla základní jsou rozvedena dvěma odstavci,

z nichž první přináší chronologicky řazené a dosud známé písemně doložené tvary názvů jednotlivých míst v čes., něm., resp. lat. a pol. znění, jež je u cizojazyčných jmen ponecháno v původní transkripci. Druhý odstavec vztahující se k základním heslům obsahuje údaje o začlenění místa do veřejné správy, tj. do někdejších soudních a správních okresů, obcí aj. Vedle těchto základních informací pro badatelskou činnost přináší rejstřík i cenné doklady a fakta k vývoji osídlení, ke vzniku míst a nepřímo také k vývoji populačních a národnostních poměrů v jednotlivých místech kraje. Přes excerpci a zhodnocení rozsáhlého archivního materiálu, mat. edicí, historicko-topografických a statistických děl a publikací, nečiní si ani tato práce nárok na úplnost. Pro množství sebraných dokladů neexistují u jednotlivých dokladů prameny, které jsou spuhrně uvedeny pak v závěru práce, zřejmě by to při málo úsporné fotoprintové technice bylo sotva možné. Avšak i přes tuto skutečnost má práce značný rozsah a velmi dobrou úroveň. Závěr II. dílu (str. 933—964) tvoří doplňky a opravy textů, přehled použitých archivních a tištěných pramenů, jejich soupisů, seznam použitých topografických a statistických děl a literatury. Nový místopisný rejstřík Sm kraje je pozoruhodný nejen důkladným zpracováním a cenným obsahem, nýbrž také tím, že je výsledkem dlouholetého badatelského a sběratelského úsilí řady pracovníků SA v Opavě a okresních archivů Sm kraje. Díky této týmové práci vzniklo pod vedením dr. Adolfa Turka a SA v Opavě dílo trvalé hodnoty, jež svým významem a praktickým uplatněním daleko překročí potřeby regionální historie.

František Schwarz

Zapomenutý hudebník J. F. Kloss

(Recenze studie M. Turkové *Zapomenutý hudebník minulého století* v *Časopisu Slezského muzea, série B, XXIII, 1974*).

V uvedeném časopisu zveřejňuje autorka výsledky své — jistě několikaleté — badatelské práce o životě a díle zajímavé a svým způsobem významné postavy českého obrozeneckého hudebníka Josefa Ferdinanda Klose (1807 až 1883). Tento rodák z Novojičinska (Bernartice n. O.) byl skutečně všestranným hudebníkem. Ačkoli byl v hudbě samoukem (vystudoval práva a stal se vysokým státním úředníkem), dosáhl pozoruhodné úrovně jako sbormistr, zpěvák, varhaník, skladatel, hud. pedagog a kritik. Působil ve Vídni, kde stál mezi čelnými průkopníky sborového zpěvu (roku 1834 tam založil první pěvecký spolek, který předcházel dodnes známému Wiener Männergesangverein). Lze dokonce právem soudit, že Kloss stál u kolébky rakouských liedetáflů a stal se tak zakladatelským zjevem rakouského sborového zpěvu vůbec.

Kloss zůstal po celý život uvědomělým Čechem a sehrál významnou buditelskou roli v uvědomovacím procesu vídeňské české menšiny. Svůj boj vedl ovšem na půdě hudby. V tom smyslu bylo významné jeho působení v jediném českém a slovanském kostele ve Vídni, v chrámu Na nábreží, kde se stal r. 1849 varhaníkem (vedle svého stálého zaměstnání). Zde nadšeně provozoval český zpěv a chrám se stal natolik proslulým střediskem české menšiny, že vídeňská státní byrokracie v obavě před růstem národního uvědomování vídeňských Čechů předala kostel redemptoristům a české bohoslužby zde omezila na minimum. Kloss se spřátelil a spolupracoval s významnými obrozeneckými hudebníky ve Vídni — s Jelenem, Pivodou, Titlem, Vojáčkem aj. a prováděl jejich písně a skladby nebo se účastnil na jejich provedení. Byl všude, kde šlo o věc české hudby, a pro tento cíl pracoval s mravenčí pilí a houževnatostí.

Stál také u kolébky zrodu proslulého Zpěváckého spolku slovanského ve Vídni, který zvítězil ve zpěvu na brněnských pěveckých slavnostech r. 1863 a jehož sbormistry byli Křížkovský, Förchtgott-Tovačovský a Ferd. Heller. Pro toto znamenité sdružení napsal řadu sborových skladeb.

Úspěšný byl také v kompozici, kde se soustředil na tvorbu vokální a chrámovou. Jeho české mužské sbory získaly v pěveckých spolcích poměrně velkou oblibu (snad největší popularity dosáhl sbor *Pijácká*). Jeho skladby jsou ovšem plně poplatné době a nestojí po kompoziční stránce nijak vysoko. Ostatně o to mu nešlo, psal výhradně pro bezprostřední uplatnění v daných podmínkách, především pro svá provedení v chrámu či některém pěveckém spolku (zejména v Zpěváckém spolku slovanském).

Důležitějším přínosem Klossovým je jeho činnost pedagogická. Kloss byl jedním z prvních bojovníků za zavedení povinné hudební výchovy. Zpěv byl v té době ve škole jakousi okrajovou nepovinnou záležitostí, neboť buržoazní škole naprosto nezáleželo na nějaké estetické výchově mládeže. Jako povinný předmět byl zpěv zaveden teprve r. 1869, a to jednou hodinou na školách obecných, měšťanských a nižších reálkách. První osnovy zpěvu byly vydány teprve r. 1874. (Na gymnáziích trval tento stav dokonce až do r. 1930!) Kloss se dožadováním nápravy již ve 40. letech, a to v novinách i jednáním s ministerstvem. Pro účely hudební výchovy také publikoval několik velmi úspěšných prací. V učebnicích hudební výchovy se projevuje jako bystrý pedagog. Např. doporučuje, aby žáci cvičili tak dlouho jednohlas, až získají potřebnou dovednost zpěvu z listu, a aby pak přešli k vícehlasnému zpěvu. S tím souvisí i jeho požadavek, aby v chrámu zpívali všichni lidé (tedy jednohlasý zpěv), nikdy jen vybraný vícehlasý sbor na kůru. Tím Kloss navazuje na demokratický charakter husitského zpěvu. Uvádí také melodicky uspořádaná cvičení intonační

a rytmická. Kloss je jedním z nadšených propagátorů obecné hudební výchovy, která je mu nezbytností a nepostradatelnou součástí výchovy člověka. Je tím cennější, že tento boj za lepší hudební výchovu vede nikoli profesionální pedagog, ale člověk, jehož povoláním je úřad a oborem právo a peněžnictví.

Práce M. Turkové zasluhuje opravdovou úctu. S největší mírou péle a trpělivostí shromáždila dostupný materiál a na jeho základě uskutečnila základní zhodnocení této zapomenuté osobnosti. Vyhnila se všem svodům neobjektivního zveličování (tak rozšířeného v podobných pracích) a podala Klossův profil nezkrášeně a pravdivě. Její studie by mohla být základem celistvější monografie, doplněné snad rozborovou částí Klossových pozic. Jedné myšlenky se však nemohu zbavit: nezasloužila by si tato příkladná míra badatelské poctivosti závažnějších témat?

Vladimír Kovařík

Oldřich Dostál a kol., Československá historická města, Praha Orbis 1974, 568 stran, 402 vyobrazení v textu

Díla ing. arch. Jiřího Hruzy, dr. Dobroslava Libala, ing. arch. Svatopluka Voděry, ing. arch. Tibora Zalčíka a zemř. doc. ing. arch. Oldřicha Dostála, bývalého vedoucího katedry teorie a vývoje architektury Českého vysokého učení technického, vychází z vlastních výzkumů historicko-urbanistických a architektonických a z dřívějších publikovaných prací. Kniha se skládá ze dvou částí, z nichž prvá podává přehled vývoje historických měst na území Československa a druhá je souborem přehledných statí věnovaných významným československým městům a městečkům. Autoři se soustřeďují na vývoj našich měst od jejich počátku do doby kolem poloviny minulého století. V první kapitole uvádějí čtenáře do problematiky stručným přehledem staršího osídlení, zejména osídlení keltského a slovanského. V dal-

ších kapitolách si autoři všímají jednotlivých měst, městeček i vesnic od doby jejich založení, seznamují čtenáře se způsobem zakládání měst a s jejich hospodářským a politickým významem v jednotlivých dějinných obdobích. Zvláštní pozornost věnují autoři půdorysu, jeho změnám a vývoji pod vlivem architektonických slohů i historických událostí.

V druhé části knihy jsou abecedně seřazeny statí, věnované 157 českým a slovenským historickým městům, mezi nimi i Novému Jičínu, Štramberku a Fulneku. Jednotlivé statí jsou doplněny fotografiemi, dobovými vyobrazeními a půdorysnými schémata, vypracovanými podle katastrálních map z první poloviny minulého století. Snadnou orientaci v knize umožňuje abecedně řazený rejstřík, se staršími pracemi o našich významných městech seznamuje čtenáře přehled literatury. Publikace je opatřena resumé a popisy ilustrací v ruském, anglickém a francouzském jazyce.

Eva Jelínková

Dietmar Stutzer, Die Eichendorff'schen Güter in Oberschlesien und Mähren Betriebsgeschichte, Betriebsaufbau und Ursachen ihres Zusammenbruches, 1630 bis 1831. Von der Fakultät für Landwirtschaft und Gartenbau der technischen Universität München, 1974, str. 144.

V řadě dosavadních prací o rodině Eichendorffů, z níž pocházel známý německý romantický básník Josef Eichendorff, se objevil nový titul. Jeho autor, diplomovaný inženýr, si v doktorské disertační práci stanovil nemalý úkol: vylíčit dějiny rodu Eichendorffů novým, v dějinách literatury podle něj dosud neužitým způsobem, totiž na bázi růstu, prosperity a úpadku pozemkového vlastnictví rodu. Zajímá jej nejen výčet statků v držení rodu, jejich rozmístění, ale především jejich význam pro rod, způsob jejich správy, efektivnost hospodaření na nich, případně i hospodářské,

personální a obecně ekonomické příčiny jejich konkursů. Mnohé dosavadní autory kritizuje za odtrženost, povrchnost, ba někdy i falešný výklad o Eichendorffech, způsobený neznalostí jejich hospodářské základny. Autor studoval i v archívech polských a československých a podařilo se mu objevit ve fondu Ústřední ředitelství arcibiskupských statků v Kroměříži řadu dosud neznámých rukopisů básníka Josefa Eichendorfa v materiálu k dějinám Sedlnice z let 1479—1890 (str. 17). Při výkladu o dějinách rodu věnuje zvláštní pozornost způsobu hospodaření za Josefa Eichendorfa a Adolfa Eichendorfa, aby pak jádro práce zaměřil na podrobný výklad o jejich slezských a moravských statcích.

Jedním z nich byla i Sedlnice (manská), již se autor dotýká na více místech knihy, ucelený výklad však podává na str. 82—96 (a v závěrečném shrnutí na str. 144) o dějinách Sedlnice, přírodních a hospodářských poměrech a velmi podrobně si všímá hospodaření a výnosnosti statku. K r. 1780 vypočetl výměru statku na 140 ha, z níž bylo zastavěné plochy jen 1 %, poli 66,9 %, pastvín 11,9 %, zahrad 0,8 %, lesů 19,4 %. V tomto směru nebyla podle něj nijak atypickým statkem. Avšak již od 18. stol. vládly zde komplikované poměry v obdělávání a osevu zemědělské půdy, takže jeho majitelé museli volit cestu intenzifikace hospodaření, aby z něj dosáhli slušný výnos. Z obdělávané půdy patřilo 63,2 % obilovinám, 6 % rostlinám na list a 30,8 % úhoru. Z tohoto pohledu se statek jeví jako obilnářsko-krmivářský s výraznou péčí o zajištění krmivové základny pro chovaný dobytek. Prvá hospodářská zpráva Hartwiga Erdmanna Eichendorfa ukazuje na katastrofální zničení Sedlnice ve třicetileté válce a zavedení trojpolního hospodaření jako jediného východiska ze situace. Brzy po r. 1795 se začal tento systém hospodaření měnit, od r. 1800 prudce stoupala intenzita hospodaření a do r. 1805 bylo od trojpolního systému hospodaření úplně

upuštěno. Současně byl dokončen přechod od trojpolního způsobu hospodaření k modernějšímu střídavému, plně využívajícímu úhoru, okopanin a plodin na list. Těžiště živočišné výroby spočívalo v chovu hovězího dobytka s docílenou produktivitou 25 000 kg na 100 ha zemědělské užitkové plochy. To vše se pochopitelně odráželo i ve slušném zisku z hospodaření (za Johanna a Josefa Eichendorfa činily výdaje 1.117,60 zl., příjmy však 2.592,20 zl.). Pozornost věnuje i pracovní síle na statku. Dospěl k závěru, že Sedlnice (manská) byla jediným statkem Eichendorffů, který neupadl do konkursu a exekučního projeje. Jistě zajímavá práce by neměla uniknout naší pozornosti.

V této souvislosti je však třeba eventuálního čtenáře upozornit na dvě závažné skutečnosti, přestože nejsou hlavním předmětem práce. Předně jistě nedůvěru budí pasáž o dějinách Sedlnice (manské) na str. 82, která je více méně výčtem držitelů. Pro nedostatek místa nelze tuto partii podrobně zkoumat a upřesnit. Nutno však podotknout, že řada údajů nesouhlasí kupř. s údaji Hosákovými (srv. jeho Historický místopis země Moravskoslezské, Brno 1938, str. 693), nezná listinu z r. 1411, v níž je Sedlnice jmenována (srv. Bohuslav Blažek, Štramberk, Příbor 1927, str. 5), pány z Laziska zde nalezneme jako pány z Lasziska (!), páni z Choltic jsou titulováni Grafen (správně Adelige), v poznámce 1 přisuzuje A. Turkovi, co ten v citované práci netvrdí. A tu jsme u dalšího. Přestože autor studoval u nás, domnívám se, že nezná všechnu literaturu, alespoň ji v seznamu neuvádí. Jen námatkou: postrádám jeho znalost Kuhländchenu a v něm otištěných článků J. Ullricha (roč. III/1921, str. 57 an.), W. Kubiény (roč. VIII/1927, str. 65 an., 81 an., 97 an., 116 an.), ba dokonce i Anny Bönischové (Zur Ortsgeschichte von Sedlnitz, roč. XIII/1938, str. 6 an., 17 an., 34 an., 49 an., 71 an., 86 an.), a článku M. Remeše v Kravařsku (roč. V/1936, str. 109 an.), o další literatuře

ani nemluvě. Na druhé straně nás však seznam literatury upozorní na novější práce Anny Boenischové Joseph von Eichendorffs Ahnenerbe und Dichterklausur Sedlnitz, Leimen-Heidelberg 1957, dále Beitrag zur Ortsgeschichte von Sedlnitz, Handschrift Glatzberg-Mühlendorf, 1952, a Handschriftliche Mitteilungen an die Eichendorff-Gesellschaft, Dez. 73. Podle dosavadních zkušeností, které mám s dřívějšími autory Kuhländchenu, pišícími dnes v NSR, nelze vyloučit zejména u práce o dějinách Sedlnice, že se jedná o rukopis článku, který byl v tomto časopise otištěn již v r. 1938. Nepřesné jsou i citace autora z archivního materiálu (kupř. str. 139). Uvést pouze archiv, název archiválie a inventární číslo nestačí, protože je třeba uvádět i název fondu. Kupodivu je v knize i řada tiskařských šotků, srv. kupř. Quellenangabe v obsahu knihy, kdežto na str. 14 čteme Quellenlage apod.

Miroslav Klos

Nová mendeliana

Mendlovo dílo znovuobjevované naší mladou vědeckou generací je stálým zdrojem poučení a nabízí řadu podnětů a příkladů v biologické práci. Proto nás nepřekvapí, že z pera F. Weilinga, mendeliánského badatele v Bonnu, vyšly další práce. Na biometrickém kolokviu v Hannoveru v r. 1968 přednesl slavnostní referát na téma J. G. Mendel biometrik a statistik a zdroje jeho vzdělání v tomto oboru (F. Weiling, J. G. Mendel als Statistiker und Biometriker sowie die Quellen seiner statistischen Kenntnisse, Biometrische Vorträge Hf. 1). V úvodní části své studie dokládá Weiling příklady a citáty použití a vý-

znam matematiky v Mendlově práci. Dále se zabývá jednotlivými soudobými pracemi a praktickým využitím statistiky; byla to zvláště meteorologie, která vyhodnocovala výsledky svých pozorování a autor se zmiňuje o povětrnostních přehledech ve výročních zprávách opavského gymnasia, které zahájil v Opavě F. Enns a který snad byl i jedním z Mendlových učitelů. Weinelt mnoha dalšími příklady stopuje Mendlovův kontakt s matematikou a statistikou až k jeho vlastní praktické aplikaci. Pozornosti si zaslouží věnování této studie památce prof. dr. O. Heinische (který vedl mezi světovými válkami šlechtitelskou práci především s ječmenem a řepou na Proskowtsově statku ve Kvasnicích, okr. Kroměříž a po válce dále pracoval v NDR), jehož „Biometrie“ se dočkala mnoha vydání; jeho životopis je v závěru recenzované publikace.

V další práci sleduje Weiling odraz Mendlových objevů ve fondech bonnských knihoven (F. Weiling, Die wissenschaftliche Tätigkeit J. G. Mendels und ihr Milieu sowie der Niederschlag seiner wissenschaftlichen Intentionen und Arbeit in Bonner Bibliotheken, v časopise Decheniana 126, 1—68, Bonn 1974). Jsou to díla, která vznikala v důsledku aplikace Mendlových myšlenek: Hoffman v Giessenu, Blomberg v Uppsale, Schmalhausen v tehdejší Petrohradě, Wittmack v Berlíně atd. Všichni autoři použili v praxi zákony odhalené Mendelem. Körnicke např. dále pracoval ještě 10 let s hrachem, Pollmann se včelami. Weiling podává ucelený přehled práce Mendlových současníků a následovníků před rokem 1900, v závěru studie je na 20 stran bibliografického soupisu prací s danou tematikou. Obě Weilingovy práce možno studovat v knihovně Státního archivu v Opavě.

Emanuel Opravil

VLASTIVĚDNÝ SBORNÍK OKRESU NOVÝ JIČÍN

Obsah svazku 15

Milan Tomančák:	Od osvobození Sovětskou armádou v květnu 1945 k socialistické přítomnosti okresu Nový Jičín	1
Květoslav Kadlčík:	Z historie národně osvobozenického boje o osvobození okresu Nový Jičín Sovětskou armádou v roce 1945	3
Frant. Hanzelka:	Bernartice za německé okupace	16
Josef Skulina:	Tradiční podřeči bernartické	21
Jaroslav Král:	Pravěké nálezy v Bernarticích	36
Jiří Benda:	Založení vodovodu v Novém Jičíně	41
Marie Turková:	Neznámá kapitola z dějin kopřivnické školy	49
Eva Jelínková:	Vývoj půdorysu a pluziny Štramberka se zvláštním přihlédnutím ke katastrální mapě z roku 1833	53
Adolf Turek:	Panství Nová Horka roku 1628	55
Eva Purkyňová:	Chalupova sbírka štramberských zkamenělin	60
Marie Sedláčková:	Květena Starojického kopce	63
Zprávy:	Kronikářská soutěž a stav kronik v okrese — Otevření nové expozice ve Vlastivědném ústavu v Novém Jičíně — Výstava výtvarných umělců okresu Nový Jičín — Nejstarší statistika okresu Nový Jičín — Stručně z historie okresní knihovny v Novém Jičíně — Několik poznámek k článku L. Poláška: Skolský zákon z r. 1869 a učitelský ústav v Příboře — Ojedinelá včelí stavba — Travertínová kaskáda — Naučná stezka Kotvice	65
Literatura:	Adolf Turek: Mistopisný rejstřík obcí Severomoravského kraje — Zapomenutý hudebník J. F. Kloss — Oldřich Dostál: Československá historická města — Dietmar Stutzer: Die Eichendorff'schen Güter in Oberschlesien und Mähren — Nová mendeliana	74

Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín
Vydává Vlastivědný ústav v Novém Jičíně

Svazek 15 vyšel v roce 1975

Rídí a odpovídá redakční rada v čele s předsedou Janem Hanákem

Cena 8 Kčs

Vytiskly Moravské tiskařské závody n. p. Olomouc, závod Ostrava, provoz 27, Nový Jičín
zakázka č. 1650

